

UNIVERSITETET I BERGEN
Institutt for Sammenlignende Politikk

MASSESAMFUNNET REDUX

En universell modell som forklarer
endringer og utfall i
demokratiseringsprosessen

MASTEROPPGAVE, SEPTEMBER 2007

ERNST OLSEN

Sammendrag

Dette er en teoretisk oppgave hvis formål er å vise hvordan generelle teorier ikke nødvendigvis er avgrenset til bestemte tidspunkt og geografiske regioner. Ved å kombinere ulike teorier kan en skape en ny teoretisk modell som har langt større forklaringskraft enn teoriene brukt separat. Da kan vi ta de opprinnelige teoriene ut av sitt historiske opphav og bruke dem i en ny kontekst.

Med utgangspunkt i teorien om massesamfunnet, som historisk sett er brukt på Weimars sammenbrudd, har jeg ved å kombinere denne med criss-cross og nettverksteori skapt en modell som predikerer endringer og utfall i demokratiseringsprosessen. En kombinasjon av mine tre teorier gir en modell med åtte utfall, som forklarer at sammenbrudd eller demokratisk stabilitet avhenger av de strukturelle og institusjonelle situasjoner. Modellen har også fordelen av å kunne forklare casenes strukturelle og institusjonelle endringer over tid. Jeg bruker en komparativ metode for å klassifisere mine case, og for å kunne belyse modellens forklaringskraft i et større perspektiv. Lite tilgjengelig data på mikronivå og begrensninger med å inneholde primære kilder medfører at datagrunnlaget i oppgaven må baseres på sekundærlitteratur.

Modellen ble testet på Belarus, Russland og Ukraina i perioden 1991 til 2006. Den politiske utvikling har vært preget av ustabilitet og har så langt resultert i tre ulike regimer. Belarus hadde høy grad av massesamfunn og lav grad av criss-cross, konsekvensen ble en retur til autoritært regime under Lukasjenko. Russland hadde høy grad av massesamfunn og middels grad av criss-cross. Dette har resultert i en gradvis svekkelse av demokratiet, men Putin oppnådde ikke samme autoritære kontroll som Lukasjenko. Ukraina, som hadde lav grad av massesamfunn og høy grad av criss-cross, klarte å stå i mot antidemokratiske krefter høsten 2004. Tilslutt ble det foretatt en sammenligning av flere historiske case for å kunne belyse modellens forklaringskraft i et større komparativt perspektiv.

De empiriske funn styrket modellenes forklaringskraft. Hurtige overganger fra diktatur til demokrati er avhengig av politiske og sivile institusjoner. Hvis ikke må de etableres og institusjonaliseres parallelt eller etter innføringen av de demokratiske spilleregler. Slike samfunn er sårbare for massebevegelser og autoritære krefter. Høy grad av criss-cross gir politisk konsensus som tillater gradvis demokratisering. Lav grad av criss-cross gir politisk polarisering som kan resultere i forhastede avgjørelser. Demokratiske valg innføres før stat, nasjon og demokrati er tilstrekkelig etablert. Da er det stor sannsynlighet for at massene, med sin uforutsigbarhet, vil kunne avgjøre utfallet.

Ved å ta utgangspunkt i Kornhausers teori om massesamfunnet har jeg laget en universell modell som forklarer endringer og utfall i demokratiseringsprosessen. Modellen kan være et politisk verktøy for instrumentelt å bidra til demokratiske stabilitet. Eller den kan i et historisk perspektiv forklare hvorfor og hvordan en stat oppnådde demokratisk konsolidering fremfor sammenbrudd og diktatur.

Innholdsfortegnelse:

Sammendrag.....	Side 1
Innholdsfortegnelse.....	Side 2
Oversikt Tabeller og Figurer.....	Side 5
Forord.....	Side 6
Innledning.....	Side 7
1. Teoretisk Del.....	Side 8
1.1 Massesamfunnet.....	Side 8
1.1.1 Bakgrunn.....	Side 8
1.1.2 Adgang til Eliter og Tilgjengelige Non-Eliter.....	Side 9
1.1.3 Masseoppførsel og Massebevegelser.....	Side 10
1.1.4 Mellomleddets Betydning.....	Side 10
1.1.5 Sosial Fremmedgjøring og Isolering.....	Side 11
1.1.6 Fra Massesamfunn til Autoritær/Totalitær Stat?.....	Side 12
1.1.7 Oppsummering Massesamfunnet.....	Side 13
1.2 Kritikk av Kornhauser.....	Side 14
1.2.1 Argumentasjon – Teoretisk Tilnærming.....	Side 15
1.3 Criss-Cross Tesen.....	Side 16
1.3.1 Bruk av Criss-Cross på mellomleddet.....	Side 17
1.3.2 Teorier i Ny Kontekst.....	Side 18
2. Teoretisk Modell.....	Side 20
2.1 Forenklet Modell.....	Side 20
2.2 Inkludering av Nettverksteori.....	Side 21
2.2.1 Nettverksanalyse.....	Side 21
2.3 En ny Teoretisk modell.....	Side 23
2.3.1 Forventninger til analysen.....	Side 26
3. Tre Case – Tre Utfall.....	Side 27
3.1 Arven fra Sovjetunionen.....	Side 27
3.2 De Tre Case.....	Side 28
3.2.1 Belarus.....	Side 28
3.2.2 Russland.....	Side 28
3.2.3 Ukraina.....	Side 29
3.3 Nøkkeltidspunkt for Analysen.....	Side 30
4. Operasjonalisering, Metode og Begreper.....	Side 31
4.1 Metode.....	Side 31
4.2 Definisjoner og Begrepsbruk.....	Side 32
4.2.1 Eliter.....	Side 32
4.2.2 Mellomleddet.....	Side 33
4.2.3 Massesymbolikk og Retorikk.....	Side 33
4.2.4 Demokratiske System og Utfall.....	Side 34

4.3	Operasjonalisering Den Vertikale Akse.....	Side 34
4.3.1	Desentralisering av Makt og Lokal Demokrati.....	Side 35
4.3.2	Politiske Partier.....	Side 36
4.3.3	NGO`s og Uavhengig Media.....	Side 37
4.3.4	Høy eller Lav Grad av Massesamfunn?.....	Side 38
4.4	Operasjonalisering Den Horisontale Akse.....	Side 38
4.4.1	Manifeste Skillelinjer.....	Side 39
4.4.2	Skillelinjer Og Partisystem i Øst-Europa.....	Side 39
4.4.3	De fire hovedskillelinjer på den Horisontal Akse....	Side 41
4.4.4	Graden av Criss-Cross?.....	Side 41
4.5	Data – Kildemateriale.....	Side 42
5.	Analyse av Den Vertikale Akse.....	Side 44
5.1	Belarus 1994.....	Side 44
5.1.1	Desentralisering av makt.....	Side 44
5.1.2	Lokal Demokrati.....	Side 45
5.1.3	Politiske Partier.....	Side 45
5.1.4	NGO`s og Det sivile samfunn.....	Side 46
5.1.5	Uavhengig Media.....	Side 47
5.2	Russland 1999.....	Side 48
5.2.1	Desentralisering av makt.....	Side 48
5.2.2	Lokal Demokrati.....	Side 49
5.2.3	Politiske Partier.....	Side 50
5.2.4	NGO`s og Det sivile samfunn.....	Side 51
5.2.5	Uavhengig Media.....	Side 52
5.3	Ukraina 2004.....	Side 53
5.3.1	Desentralisering av makt.....	Side 53
5.3.2	Lokal Demokrati.....	Side 54
5.3.3	Politiske Partier.....	Side 54
5.3.4	NGO`s og Det sivile samfunn.....	Side 55
5.3.5	Uavhengig Media.....	Side 57
5.4	Oppsummering Vertikal Akse.....	Side 58
6.	Analyse av Den Horisontale Akse.....	Side 61
6.1	Belarus 1991-1994.....	Side 61
6.1.1	Kommunisme – Antikommunisme.....	Side 61
6.1.2	Planøkonomi – Markedsøkonomi.....	Side 62
6.1.3	Øst – Vest.....	Side 62
6.1.4	Sentrum – Periferi.....	Side 63
6.2	Russland 1991-1999.....	Side 63
6.2.1	Kommunisme – Antikommunisme.....	Side 64
6.2.2	Planøkonomi – Markedsøkonomi.....	Side 65
6.2.3	Øst – Vest.....	Side 65
6.2.4	Sentrum – Periferi.....	Side 66

6.3	Ukraina 1991-2004.....	Side 66
6.3.1	Kommunisme – Antikommunisme.....	Side 67
6.3.2	Planøkonomi – Markedsøkonomi.....	Side 68
6.3.3	Øst – Vest.....	Side 68
6.3.4	Sentrum – Periferi.....	Side 68
6.4	Oppsummering Horisontal Akse.....	Side 69
7.	Testing Av Modellen.....	Side 72
7.1	Belarus.....	Side 72
7.1.1	Lukasjenkos konsolidering av makt 1994-1996.....	Side 72
7.1.2	Et offer for massesamfunnet?.....	Side 74
7.2	Russland.....	Side 76
7.2.1	Putin – Fra anonym til president på syv måneder....	Side 76
7.2.2	Demokratiet svekkes 2000-2006.....	Side 78
7.2.3	Fra massesamfunn til elitestyre?.....	Side 79
7.3	Ukraina.....	Side 82
7.3.1	Oransjerevolusjonen.....	Side 82
7.3.2	Fravær av massesamfunn pluss et illojalt mellomledd.....	Side 84
7.3.3	Horisontalt samarbeid beskytter og mobiliserer.....	Side 86
7.4	Oppsummering.....	Side 87
7.4.1	Utvikling av casene fra 1991 til 2006.....	Side 89
8.	Komparativt Perspektiv på Modellens Forklaringskraft.....	Side 91
8.1	Flere empiriske eksempler.....	Side 92
8.1.1	Case Med Høy Grad av Massesamfunn.....	Side 92
8.1.2	Case Med Lav Grad av Massesamfunn.....	Side 95
8.2	Konklusjon – En Universell Modell?.....	Side 98
	Bibliografi.....	Side 100

Tabeller og Figurer

Tabell 1: Kategorier, konsekvenser, utfall og teori.....	Side 25
Tabell 2: Den vertikale akse på de tre case.....	Side 58
Tabell 3: Den horisontale akse på de tre case.....	Side 70
Tabell 4: Kategorier, empiri og demokratiske utfall.....	Side 87
Tabell 5: Kategorier, konsekvenser, utfall og empiri.....	Side 92

Figur 1: Grad av Massesamfunn kombinert med grad av Criss-Cross.....	Side 20
Figur 2: Grad av Massesamfunn og Criss-Cross kombinert med nettverk..	Side 23
Figur 3: Graden av Massesamfunn og Criss-Cross på de tre case.....	Side 72
Figur 4: Casenes bevegelser i den teoretiske modellen.....	Side 89

Redux: latin for "brought back", "revisited"

Forord

Denne masteroppgave er den avsluttende del av mitt studium på Universitetet i Bergen. Seks års studier hvor mesteparten av tiden er tilbrakt ved Institutt for Sammenlignede Politikk, det har vært en spennende tid. Jeg vil først og fremst få takke Stein Ugelvik Larsen for god og konstruktiv veiledning. Det var din forelesning om massesamfunnet og Weimar som satte meg på ideen om å kombinere Kornhauser med criss-cross. Diskusjonene om Det Tredje Riket vil bli sterkt savnet. Jeg vil også benytte anledningen til å takke forelesere og andre ansatte på instituttet.

En stor takk går til Bjarte for å ha tatt seg bryet med å lese igjennom utkast til oppgaven. Dine tilbakemeldinger har vært til stor hjelp. Takk og til andre jeg har knyttet vennskap med på universitetet. Jeg må her først få nevne Jan Bjarne, Eirik og Magnus. Men også Tore og Kristopher fra mitt eget masterkull. Takk til Thor for å ha opprettholdt min fysiske form med tennis på Bønes.

Og sist, men ikke minst, en stor takk til Hege og William. Dere har under mitt arbeid med master oppgaven hatt verdens største tålmodighet.

Ernst Olsen

Bergen, 16. september 2007

Innledning

Denne oppgaven vil presentere en ny teoretisk modell i demokratiforskning. Den vil gi svar på hvilke samfunn som oppnår demokratisk konsolidering og hvilke som fører til sammenbrudd og diktatur. Teorien predikerer at det er den institusjonelle og strukturelle situasjon som avgjør det demokratiske utfall. Modellen er basert på teoriene om massesamfunnet og criss-cross. De er to teorier som bruker historisk materiale og begge omhandler mønstre for endring og konflikt i det politiske system (Larsen, 2003: 33).

I "The Politics of Mass Society" (1959) forklarer William Kornhauser hvorfor et massesamfunn kan utgjøre en trussel mot den demokratiske stabilitet. Begrepet "masse" kommer opprinnelig fra det hebraiske ordet "matza", det betyr leire eller deig som kan bli formet. Adolf Hitler og Weimar-republikkens undergang er blitt stående som det mest refererte eksempel på konsekvensen av elitors manipulering av massene. Den nye teoretiske modellen vil vise at autoritære krefter er avhengig av en gitt strukturell situasjon i samfunnet for å kunne forme massene og erobre politisk makt. Hvis forholdene ikke er tilstede vil ethvert forsøk på en autoritær maktovertakelse mislykkes.

Dette er en teoretisk oppgave hvis formål er å vise hvordan generelle teorier ikke er avgrenset til bestemte tidspunkt eller regioner. Teorier blir aktualisert når man retter fokus på nye fenomener på en bestemt måte. De har ikke blitt falsifisert, men forskerne har vært opptatt av andre teorier og fenomener (enn blant andre Kornhauser). Ved å kunne kombinere teoriene kan en inkludere langt flere politiske og sivile faktorer. Med en ny universell modell kan en ta teoriene ut av sitt historiske opphav og bruke dem i en helt ny kontekst, uavhengig av tid og sted.

Strukturen i oppgaven vil være tredelt. Først vil jeg vise at ved å kombinere de to historiske teorier kan en lage en ny universell teoretisk modell. Modellen vil vise hvordan de institusjonelle, politiske og sivile forutsetninger avgjør utfallet i demokratiseringsprosessen. I den påfølgende analysedelen skal de nevnte forutsetninger undersøkes på tre case med ulike utfall. Den siste del av oppgaven vil drøfte funnene fra analysen opp de mot empiriske hendelser på de tre utvalgte case. Helt tilslutt vil jeg undersøke modellens universelle forklaringskraft i et større komparativt perspektiv.

1. Teoretisk Del

1.1 Massesamfunnet

Historisk sett baserer teorien om massesamfunnet seg på Weimar-republikken, en ideal type av et parlamentarisk system som ble forvandlet til et massesamfunn. Begrepet masse er ikke begrenset til historiske perioder eller utvalgte land, det er heller ikke bundet til en spesiell sosial klasse (Zimmerman, 2003: 255). Det er først når individ og grupper, som i utgangspunktet ikke har noe til felles, forenes under en politisk kraft at begrepet masse oppstår. Teorien om massesamfunnet påpeker de faktorer som kan føre til en fremvekst av massebevegelser.

1.1.1 Bakgrunn

Teorien om massesamfunnet predikerer politisk ustabilitet og er derfor i politisk filosofi et tilbakevendende tema det ofte advares mot (Zimmermann, 2003: 256). Historisk sett har det først og fremst vært to typer kritikk av massesamfunnet; den *aristokratiske* og den *demokratiske*. Representanter for den aristokratiske skolen, som Alex de Tocqueville, advarer mot for mye kontroll av de mange over de få, eliter må beskyttes mot intervensjoner fra massene. Den aristokratiske skolen argumenterer blant annet med at sivilisasjoner alltid er bygget av få intellektuelle, aldri av mengden (Kornhauser, 1959: 31). Hvis eliter er tilgjengelige for masse intervensjoner vil det gi tapt autoritet, med andre ord et hyperdemokrati der de som er best skikket å styre hele tiden må ta hensyn til massene. Erich Fromm og den demokratiske skolen mener alle medlemmer i et samfunn er ansvarlige for den sosiale policy, den frykter for mye kontroll av de få over de mange. Atomiserte og lett tilgjengelige non-eliter vil bli utsatt for en dominerende elite, med andre ord et ubegrenset tyranni.

William Kornhauser mener at hvert konsept av de nevnte kritikker trenger den andre for å være komplett. Alex de Tocqueville argumenterer for *"the need for insulation of elites, but also the role played by multiple autonomous groups in the insulation of non-elites"* (Kornhauser, 1959: 25). Kornhauser sier at de autonome gruppene fungerer som en "buffer" mellom eliter og non-eliter. Massenes krav blir filtrert gjennom mellomledet og

gir eliter den nødvendige ro og sikkerhet de trenger for å utføre sine handlinger. På den andre siden vil mellomledet beskytte ikke-eliter fra direkte manipulasjon ovenfra. Massesamfunn vil oppstå dersom mellomledet er svakt eller forvitret helt. *"The structure of mass society consists in direct elite to non-elite relations by virtue of the paucity of intermediate groups. The lack of intermediate relations leaves institutional elites poorly related to society, and directly accessible to penetration by mass movements. It also leaves non-elites poorly related to society, and directly available for mobilization by mass-oriented elites"* (Kornhauser, 1959: 115). Dette utsagnet er kjernen i teorien om massesamfunnet og må utdypes nærmere. Først skal vi se på hva som menes med direkte adgang til eliter og tilgjengelige non-eliter.

1.1.2 Adgang til Eliter og Tilgjengelige Non-Eliter

Adgang til eliter er summen av de virkemidler non-eliter kan bruke for å påvirke elitene, og effekten dette igjen har på elitenes respons. Dette forutsetter at ikke-eliter får velge medlemmer blant konkurrerende eliter. *"Mass society is characterized by mass man in elites as well in non-elites, and therefore by the psychological vulnerability of both elites and non-elites to mass appeals"* (Kornhauser, 1959: 115). I et massesamfunn blir elitene rekruttert fra massene og vil dermed fremme massenes verdier og normer noe som igjen medfører en svekkelse i elitenes selvbilde. Eliter i et massesamfunn føler seg ikke som eliter, de føler seg som masse (Kornhauser, 1959: 60). De må lete etter rettleiding på fjerne steder, noe som fra deres ståsted blir massenes sinnsstemning og verdier. Massen har dermed direkte adgang til eliten.

Når de nærmeste behov og relasjoner ikke gir individet mening vil det melde seg ut av det sivile liv. Det vil i stedet rette fokus mot nasjonale/internasjonale agendaer og abstrakte symboler som kun er kjent gjennom massemedia. Fokuset blir med andre ord flyttet fra nærområdet til "det store samfunn". Ved å ikke delta i de nære forum mister individet den informasjon som fremmer demokratiske verdier. Dette vil medføre en oppførsel som er fremmed for diskusjoner, forhandlinger og kompromisser. Joseph R. Guisfield sier *"The mass is to be illustrated by the television audience, it neither communicates nor is influenced by the responses of other members. The members of mass society are interconnected only by virtue of their common ties to national centers of communication and organization"* (Guisfield, 1975: 95). Non-eliten er atomisert og dermed lett tilgjengelig for eliten.

1.1.3 Masseoppførsel og Massebevegelser

Masseoppførsel er ustabil og uforutsigbar. Den kan føre til apati og et uniformert syn på offentlige tema, men og til stor mobilisering. Salvador Griner sier i "Mass Society" (1976); *"When crisis strike, then the mass society unmasks itself"* (Griner, 1976: 153). I krisetider kan massen kaste apatien til side, folk som tidligere avviste politikk kan stille opp i mengder for å støtte demagogiske angrep på det eksisterende politiske og institusjonelle system. Responsen er direkte, man velger ikke etablerte kanaler for å oppnå politiske resultater. *"People act directly when they do not engage in discussion on matter at hand, and when they do not act through groups in which they are capable of persuading and being persuaded by their fellows"* (Kornhauser, 1959: 45). Når denne direkte responsen blir strukket til det ekstreme kan det ofte gå ut over politiske motstandere.

Masseoppførsel tar først form i en massebevegelse når den blir organisert rundt et program som krever en viss kontinuitet i mål og innsatts. En massebevegelse favoriserer aktiv intervensjon utenom den etablerte sosiale orden fordi den mangler en intern struktur av uavhengige grupper (som regionale) med en viss autonomi. En massebevegelse rekrutterer fra avkuttete og atomiserte deler av befolkningen. Når bevegelsen inkluderer størsteparten av en lett tilgjengelig befolkning, eller består av mange massebevegelser, da har man et massesamfunn (Griner, 1976: 137). Men Kornhauser opererer med tre kriterier for fremvekst av et massesamfunn; et svakt mellomledd, flytende/ensartede verdistandarder og sårbart individ (Zimmerman, 2003: 255). Det viktigste kriteriet for Kornhauser er svekkelsen av et strukturelt og fungerende mellomledd.

1.1.4 Mellomleddets Betydning

Det vertikale samfunn går fra individ og familie nederst til stat og regime øverst. Mellom familie og stat ligger de mellomliggende relasjoner, disse relasjonene kan være alt fra frivillige organisasjoner til politiske partier og institusjoner; *"All organized relations that mediate between the family and the nation, such as local government and the local press"* (Kornhauser, 1959: 74). Et sterkt mellomledd består av stabile og uavhengige grupper og organisasjoner som representerer forskjellige konfliktinteresser i samfunnet. *"A plurality of groups that are both independent and non-inclusive not only protects elites and non-elites from one another but does so in a manner that permits liberal democratic control"*

(Kornhauser, 1959: 81). De forskjellige konfliktinteresser i samfunnet forhindrer at en interessegruppe får dominere over alle andre. En autonom gruppe kan være like autoritær som en stat, men forskjellige konfliktinteresser vil også forhindre at en gruppe får total dominans ovenfor sine egne medlemmer.

Autonome grupper og institusjoner som representerer forskjellige konfliktinteresser er en forutsetning for at individene skal kunne ha en meningsfull og effektiv deltakelse i samfunnet. Et fravær eller en svekkelse av de mellomliggende relasjoner vil medføre at individ og primære grupper blir direkte relatert til stat og eliter, vi er dermed tilbake til det atomiserte samfunn. Kornhauser bruker eksempler fra Frankrike når han illustrerer mangelfulle relasjoner på mellomleddet. De lokale franske myndigheter fremstår ikke som en autonom representant for sitt nærmiljø, de er i stedet en forlengelse av det nasjonale byråkrati. Politiske partier i Frankrike har også en sterk vertikal maktstruktur der lokale interesser må vike for de nasjonale. De franske kommuner har et svakt forvaltningsgrunnlag, oppgavene er få og ofte ubetydelige. Resultatet er at store deler av Frankrikes befolkning er mottakelige for masseappell, Kornhauser illustrerer dette ved å henvise til landets store kommunistparti. Mangel på autonome interessegrupper vil også få konsekvenser for eliten. *"The lack of a structure of independent groups also removes the basis for self-protection on the parts of elites, because it permits direct modes of intervention to replace mediate participation in elites"* (Kornhauser, 1959: 77). Elitenes beskyttelse blir fjernet og massene kan legge et direkte press på dem.

1.1.5 Sosial Fremmedgjøring og Isolering

Kjernen i massesamfunnet er individets sosiale fremmedgjøring og isolasjon, eller avstanden mellom individet og samfunnet. Kornhauser mener at sosial fremmedgjøring først og fremst rammer individet, men vil ikke utgjøre en alvorlig trussel mot samfunnet før hele grupper blir fremmedgjort. Sosial fremmedgjøring kan oppstå på alle nivå i det sivile samfunn, vi snakker om en svekkelse av de sosiale bånd. Raske sosiale forandringer, økonomisk krise og generell samfunnskrise som krig kan alle svekke de sosiale bånd (Zimmerman, 2003: 259). En svekkelse av de personlige relasjoner vil medføre at individet isoleres og fremmedgjøres. Et godt eksempel vil være sentralisering av makt på bekostning av lokal demokrati. Individ blir lettere manipulert og mobilisert hvis de blir direkte og eksklusivt avhengig av nasjonale institusjoner. Det samme vil være tilfelle med et fravær av lokale media. En avis på nasjonalt

nivå vil aldri kunne erstatte den kommunikasjon og relasjon en lokalavis utgjør for individet. Hvis formelle organisasjoner ikke har mindre autonome grupper kan organisasjonene selv bli fremmed for sine medlemmer. Det var slik nazistene vant tilhengere fra mange ungdomsorganisasjoner på 1920-tallet. Når medlemmer i en organisasjon føler seg fremmedgjorte og overflødige blir de et lett bytte for populistiske krefter. Et massesamfunn kjennetegnes nødvendigvis ikke bare ved et fravær av organisasjoner og institusjoner, men at flere og flere individ blir stående utenfor dem. Innhold og funksjon i en organisasjon er viktigere enn form.

Flytende og ensartede verdier er mangelen på differensierte og stabile normer, dette etterlater både eliter og ikke-eliter uten retning og gjør dem sårbare for masseappell. Konsekvensen kan bli at både eliter, sosiale grupper og individ kan hengi seg til massens verdier fordi de ikke vet hvor de skal henvende seg for inspirasjon. *"The individual who is self-alienated is forced to turn to mass opinion for directives on how to feel about himself"* (Kornhauser, 1959: 109). Bytter grupper ut sine egne verdier mot den av massen mister de sin kapasitet til å forbli uavhengige frie krefter, et godt eksempel kan være de konservative i Tyskland som valgte å støtte nazistene av frykt for arbeiderklassen og kommunistene.

1.1.6 Fra Massesamfunn til Autoritær/Totalitær Stat?

Så langt har jeg presentert årsaker for fremveksten av et massesamfunn. Siden massebevegelser er sårbare for penetrering av totalitære bevegelser blir frihet et skjørt begrep i et massesamfunn. Men det er ikke gitt at et massesamfunn må gå over til et totalitært samfunn, flere variabler er nødvendige. For at et massesamfunn skal bli totalitært må det besitte en counter-elite, slik som nazistene i Weimar. En counter-elite har som mål å velte den eksisterende sosiale orden. Det sittende regime har gjennom sosiale kriser mistet sin legitimitet og blir derfor et enkelt offer for totalitære bevegelser, som på sin side ikke har noe å tape eller forsvare. Den skjøre strukturen til et massesamfunn har ikke motstandskraft til å stoppe revolusjonære krefter i krisetider. Kornhauser skiller klart mellom antidemokratiske faktorer i et demokrati og hvilke faktorer som må opprettholdes etter at totalitære bevegelser har tatt makten. Et massesamfunn har både adgang til eliter og en tilgjengelig befolkning. *"A totalitarian society requires an inaccessible elite and an available population if it is going to prolong its own existence as a system with control from above"* (Hagtvet, 1974: 20). Når en totalitær bevegelse har tatt makten vil den raskt forsøke å erobre eller fjerne organisasjoner på

mellomleddet. Befolkningen i en totalitær stat er mobilisert av en elite gjennom organisasjoner som er overtatt eller opprettet kun for dette formål.

Kornhauser påpeker også betydningen av demokratiske verdier og tradisjoner, et samfunn basert på sterk kulturell støtte til forsvar for basiske institusjoner som liberalt demokrati. Det sentrale spørsmålet er om det eksisterer sosiale formasjoner som støtter både autoritet og frihet (Kornhauser, 1959: 129)? Uten skikkelig beskyttelse for autoriteter vil de nye lederne være sårbare for massebevegelser som ønsker å ødelegge dem. Uten beskyttelse for frihet er individene sårbare for masseorienterte eliter som ønsker å dominere dem. Et pluralistisk samfunn gir liberalt demokrati fordi en pluralitet av uavhengige grupper vil støtte frihet samtidig som det støtter autoritet. En avgjørende faktor er tidspunktet for introduksjonen av de demokratiske spilleregler. *”Democratic rule introduced when the state is already constitutional tends to develop along liberal lines, while democratic rule introduced where the state is autocratic tends to develop along populist lines”* (Kornhauser, 1959: 132).

1.1.7 Oppsummering Massesamfunnet

Strukturen i et massesamfunn kjennetegnes ved at det eksisterer en direkte relasjon mellom eliter og non-eliter. Dette er en konsekvens av at mellomleddet besitter få eller ingen uavhengige og autonome interessegrupper. En annen faktor kan være at sentralisering, nasjonalisering og byråkratisering av mellomleddets struktur kutter individenes nære relasjoner til politisk og sivil deltakelse. En svekkelse av de nære relasjoner fører til at individet fremmedgjøres og isoleres. Samfunnskriser kan og svekke de sosiale bånd, noe som igjen medfører at individet fjerner seg fra det sivile samfunn. Konsekvensen er at individ og primære grupper ikke kan eller føler for å bruke de etablerte kanaler til politisk aktivitet. Dette gjør dem sårbare for masseappell fordi deres eneste fellestrekk blir gjennom en felles autoritet. *“Mass society is a situation in which an aggregate of individuals are related to one another only by way of their relation to a common authority, especially the state”* (Hagtvet, 1974: 19). Dersom elite og non-elite i tillegg mangler faste normer og verdier kan konsekvensen bli at de søker massene for inspirasjon og svar. Skulle en antidemokratisk kraft være på fremmarsj vil demokratiet være sårbart. Strukturen i et massesamfunn har ikke den nødvendige motstandskraft for å bekjempe revolusjonære krefter.

1.2 Kritikk av Kornhauser

Et sterkt debattert tema knyttet til Kornhausers teori om massesamfunnet har vært mellomleddets betydning. Sander Halebsky (1976) argumenter for at det kan være tilstedeværelsen og ikke fraværet av mellomleddets gruppestruktur som er en pådriver for massesamfunnet. *"It could be argued that part of the enstrangement of the individuals today arises from the oppressive qualities of intermediate structures"* (Halebsky, 1976: 87). Han mener også at medlemmer av en organisasjon vil kunne være blant de første til å følge en massebevegelse, mye tidligere enn den fremmedgjorte atomiserte mann. Bernt Hagtvet (1974) mener grupper på mellomleddet kan fungere som agenter for mobilisering samtidig som de kan være legitimerede kanaler for all slags ekstreme ytringer. *"The intermediate bonds are neutral, they respond to rather than create resentments"* (Hagtvet, 1974: 44). Derfor blir kampen innad i organisasjonene av større betydning enn organisasjonene selv. Han setter også spørsmålsteget på hvorvidt mellomleddet kan beskytte elitene fra massene; *"If frustration is strong enough, organizational channels of expression will be established anyway, either inside or outside the existing network"* (Hagtvet, 1974: 44).

Kornhauser antar at sosial misnøye alltid fremmes gjennom mellomleddet. Nazistene vant tilhengere fordi en forvitring av mellomleddet hadde medført en atomisering av individene. Det atomiserte individ møter motstand hos både Halebsky og Hagtvet, som mener at Kornhausers forklaring på nazistenes fremvekst nedtoner betydningen av klasse. Halebsky mener at Hitlers oppslutning ikke kom som følge av oppløsningen av klasser, eller en nedgang av klasse lojalitet, men som følge av både sterk klasse identitet og frykt for andre klasser. *"The nazi victory was to a significant extent based on the middle and upper-class desire to suppress the working class and delibitate it's political strenght"* (Halebsky, 1976: 164). Hagtvet påstår at politiske uroligheter og ustabilitet er et symptom av rasjonelle handlinger med grunnlag i ekte sosial misnøye og ikke et resultat av svekkede sosiale bånd. Han også fremmer de tyske arbeidernes store klasse bevissthet og opprør, middelklassen og de konservative fryktet dem og støttet derfor nazistene.

Hagtvet mener dessuten at Weimar-republikken var et samfunn som bestod av et godt organisert mellomledd. Han trekker frem antallet assosiasjoner innenfor den tyske middelklassen og farmerne. De aktive middelklasse interessene symbolisert gjennom

interesseforbund som igjen var i nær kontakt med det politiske system kaster tvil over myten om den tyske småborger som et desorientert, atomisert individ (Hagtvet, 1974: 40). Med andre ord hadde Weimar i følge Kornhausers kritikere både en klassebevisst samfunnsintegrert befolkning og et sterkt organisert mellomledd. Hagtvet kom derfor til den konklusjon at Weimar ikke kunne ha vært et massesamfunn.

1.2.1 Argumentasjon – Teoretisk tilnærming

Slike jeg ser det kjennetegnes kritikken knyttet til Kornhausers teori av tre vesentlige mangler. For det første retter kritikerne all fokus på Weimar og nazistenes maktovertakelse. Hvordan stiller teorien om massesamfunnet seg på case som ikke er like godt organisert som Weimar? En kan ikke avkrefte en teori på et enkelt case. For det andre er kritikerne dikotomisk opptatt av om Weimar kan defineres som et massesamfunn eller ikke. Det er mange symptomer på Weimar som indikerer et massesamfunn. Vi vet at nazistene i utgangspunktet var en massebevegelse, Hitler og Goebbels retorikk var basert på å tiltrekke seg oppslutning hos massene. Poenget er at det blir usannsynlig å finne ”rene” massesamfunn. Det er og vanskelig å forestille seg case som ikke besitter noen av Kornhausers kriterier. En må derfor måle graden av massesamfunn på hvert enkelt case fremfor å definere det dikotomisk. Kornhauser gir selv et godt eksempel ved å henvise til Frankrike som et case utsatt for massebevegelser, men det er ikke ensbetydende med at Frankrike må defineres som et massesamfunn.

Kornhauser mener at et svakt mellomledd enten har få autonome interesseorganisasjoner eller svekkes ved at individene fremmedgjøres fra de etablerte kanaler og dermed ”kaster seg på” massebevegelsen. Hagtvet og Halebsky mener at mellomleddet kan ha negativ effekt fordi organisasjonenes virkemåte skremmer bort medlemmer eller manipulerer dem til å ”entre” massebevegelsen. Problemet til kritikerne er at de overser mellomleddets indre funksjon. Et godt utbygd og organisert mellomledd er avhengig av et bredt horisontalt samarbeid for å kunne stå i mot press fra eliter og masse. Horisontale forbindelseslinjer forhindrer at en gruppe får dominere over andre, samtidig som en unngår at en gruppe får dominere over sine medlemmer. Denne beskyttelsen forsvinner hvis mellomleddet består av konflikt og polarisering. Konsekvensen er vertikale forbindelseslinjer som gir ”åpne sluser” mellom masse og elite. Dette gir massebevegelser en mulighet til å manipulere en autonom gruppe og dets medlemmer.

Mangelen på horisontale forbindelseslinjer kan ha vært en medvirkende årsak til nazistenes maktovertakelse i Tyskland. Partilinjene i Weimar gikk etter rene interesser og forbindelseslinjene mellom de autonome gruppene var antakeligvis vertikale. Dette gav nazistene mulighet til å infiltrere organisasjoner på mellomleddet. De kunne legge press på organisasjonens medlemmer og manipulere individ som brukte denne som en politisk kanal. I verste fall kunne det ende med at nazistene overtok hele organisasjonen, slik som da funksjonærer fra agrarpartiet i Schleswig-Holstein i samlet flokk gikk over til NSDAP. Mangelen på horisontale forbindelseslinjer medførte at massen ble direkte tilgjengelig. Siden mellomleddet var søyleformet gav det Hitler etter maktovertakelsen mulighet til å eliminere søyle for søyle (Zimmerman, 2003: 265). Graden av massesamfunn alene er ikke nok til å forutse politisk ustabilitet, vi må og inkludere de mellomliggende forbindelseslinjer. En teori som kan fortelle mer om horisontalt eller vertikalt samarbeid er criss-cross tesen.

1.3 Criss-Cross Tesen

Criss cross-tesen, eller tesen om kryssende konfliktlinjer og organisasjonsmedlemskap sier at; *”Jo flere konflikter det er i samfunnet samtidig, jo mindre truende er hver av dem”* (Knutsen, 2003: 285). Dette fordi hver konflikt griper inn og demper andre samfunnskonflikter, konfliktenes gjensidige avhengighet ”syr samfunnet sammen”. Faren for ustabilitet oppstår når konfliktlinjene blir sammenfallende og dermed forsterker hverandre. En kan tenke seg politiske subkulturer der medlemskap i organisasjoner ofte faller sammen med sosiale skillelinjer som klasse, religion og etnisitet, eller som er direkte forbundet med et politisk parti (Knutsen, 2003: 286). Kryssende konfliktlinjer og organisasjonsmedlemskap fremmer politisk moderasjon og politisk stabilitet, mens sammenfallende konfliktlinjer bidrar til sterke politiske motsetninger og politisk ustabilitet. Hvis resultatet er sammenfallende konfliktlinjer blir horisontale bånd på elitenivå viktig med hensyn til de nødvendige kompromisser i konsosierte stater.

Kornhauser sier selv at det bare er samfunn med kryssende organisasjonsmedlemskap som hindrer en konfliktlinje i å bli dominerende. *”Such extensive cross-cutting solidarities favor a high level of freedom and consensus: these solidarities help prevent one line of social cleavage from becoming dominant”* (Kornhauser, 1959: 80). William Kornhauser legger vekt på at når folk har flere medlemskap i forskjellige organisasjoner på en kryssende måte, bidrar

det til å dempe konfliktene fordi medlemmer i en gitt organisasjon samtidig vil være medlemmer i en konkurrerende organisasjon (Knutsen, 2003: 293). Sydney Verba knytter tesen til både elitenivå og massenivå; ”På elitenivå vil elitene redusere intensiteten i angrep og fiendskap overfor motstandere fordi mange av deres egne medlemmer kan være med i noen av de andre organisasjonene. På massenivå vil medlemmer av organisasjoner som står mot hverandre på ett område, være medlemmer av den samme organisasjonen på et annet område” (Knutsen, 2003: 291).

Sammenfallende konfliktlinjer bidrar til en oppdeling i uforsonlige politiske grupperinger. Effekten av kryssende konfliktlinjer kan være forskjellige (Knutsen, 2003: 294). Robert Dahl argumenterer for at kryssende konfliktlinjer kan gi to utfall. Når konfliktlinjene har ulik viktighet for ulike individer er det mer sannsynlig at det skapes politiske allianser mellom ulike grupper i ulike saker. Kryssende konfliktlinjer der alle konfliktlinjene har like høy intensitet vil derimot skape en rekke uforsonlige segmenter som står mot hverandre på massenivå. Dette vil gjøre det vanskelig å bygge koalisjoner blant elitene. Arend Lijphart resonnerer er svært likt Dahls. Ulike konfliktlinjer av like stor intensitet vil skape subkulturer eller en segmentert organisering der en rekke sosiale og politiske aktiviteter vil finne sted. Dette mønsteret fører til sterke konflikter. Kryssende konfliktlinjer av ulik intensitet og ulik betydning vil derimot svekke konfliktintensiteten og være fordelaktige for et stabilt demokrati (Knutsen, 2003: 295).

1.3.1 Bruk av Criss-Cross på Mellomleddet

Criss-cross tesen forteller oss om det er horisontale eller vertikale forbindelseslinjer på mellomleddet. Tesen sier at kryssende konfliktlinjer vil gi politiske kompromiss og stabilitet mens sammenfallende konfliktlinjer gir polarisering og ustabilitet. Weimar er et godt eksempel på et samfunn som hadde en lav grad av criss-cross. Konfliktlinjene var sammenfallende. Dette medførte vertikale forbindelseslinjer mellom partier og interesseorganisasjoner. Hitler fikk dermed direkte tilgang til massene samtidig som han uforstyrret kunne angripe og uskadeliggjøre de vertikale forbindelseslinjer en for en. Kryssende konfliktlinjer hadde medført at Hitler sin fremgangsmåte ville møtt motstand fordi et angrep på en autonom gruppe straks ville berørt og fått konsekvenser for en annen. Både elite og masse må ta hensyn til andre parter og er dermed ikke i direkte relasjon til hverandre.

Litteraturen skiller ikke klart mellom kategoriene konfliktlinjer og organisasjonsmedlemskap. På den ene siden er det grunnleggende samfunnsmessige konflikter som sosial klasse, religion, etnisitet og språk, på den annen side sekundærorganisasjoner som frivillige organisasjoner og yrkesorganisasjoner. Det er en svakhet ved tesen at det ikke har vært skilt eksplisitt mellom disse kategoriene. (Knutsen, 2003: 296). Et godt eksempel på dette dilemma kan hentes fra Nederland. Der er konfliktlinjene kryssende mens de sekundære organisasjonene er sammenfallende. Katolikker, protestanter og de sekulære har egne skoler, fagforeninger, presse, velferdsorganisasjoner osv. Det oppstår med andre ord begrepsmessige problemer når vi skal koble opp sammenfallende og kryssende konfliktlinjer med mønstre for organisasjonsmedlemskap (Knutsen, 2003: 297). Jeg velger å holde de to nivåene fra hverandre ved å skille klart mellom samfunnsmessige konfliktlinjer og organisasjonsmedlemskap. Konfliktlinjer blir dermed et begrep på makronivå mens organisasjonsmedlemskap blir å finne på mikronivå. Høy grad av criss-cross gir horisontale forbindelseslinjer mens lav grad av criss-cross gir vertikale forbindelseslinjer.

1.3.2 Teorier i Ny Kontekst

I "Who were the fascist" (1980) forkastet Hagtvet teorien om massesamfunnet fordi han påstod at mellomledet i Weimar var inntakt og sterkt organisert. Siden den tid har det vært begrenset litteratur om emnet. Robert O. Paxton's "The Anatomy of Fascism" (2004) og Michael Mann's "Fascism" (2004) gjør begge en grundig analyse av fascismens bakgrunn og fremmarsj. Paxton mener riktignok at massepolitikk var en forutsetning for den fascistiske maktovertakelse, men han henviser da i første rekke kun til allmenn stemmerett. Mann forkaster teorien om massesamfunnet ved å støtte opp om Hagtvet sin konklusjon på Weimar som et sterkt organisert sivilt samfunn. Nazistene gikk i hjertet på dette sivile samfunn og omformet det til et ondt redskap. Han mener videre at nazistene ikke var et resultat av fremmedgjorte og isolerte individ, til det var de altfor godt organisert med sitt sosio-politiske program. "*Nazism did represent real social interests – though not primarily class ones*" (Mann, 2004: 170). Den nyere kritikken knyttet til Kornhausers teori baserer seg fremdeles på kun et enkelt case. Kritikerne overser igjen mellomledets indre dynamikk når de unngår å forklare hvordan det var mulig for nazistene "å gå i hjertet" på det sivile samfunn?

Teoriene om massesamfunnet og criss-cross har i over et kvart århundre nesten vært fraværende i den samfunnsvitenskapelige debatt. Men det betyr ikke at deres relevans er

svekket. De blir ikke utfordret fordi det oppstår ikke lenger situasjoner som kan sette teoriene på prøve. Weimar blir et tilbakevendende tema i debatten om massesamfunnet fordi den organiserte strukturen i vestlige demokratier hindrer fremveksten av nye massesamfunn. Tesen om criss-cross har i hovedsak vært brukt for å analysere samfunnskonflikter og politisk stabilitet i etterkrigstidens Vest-Europa. Men når demokratiene er konsosiert og konfliktene er borte blir heller ikke denne teorien utfordret. Konklusjonen er at den stabile politiske situasjon viser at teoriene fungerer. Et godt utbygd mellomledd hindrer fremveksten av massesamfunn mens kryssende konfliktlinjer hindrer polarisering og politisk ustabilitet.

2. Teoretisk Modell

Vi har i kapittel 1 kommet frem til at massesamfunnet ikke er en dikotom variabel, og at et godt organisert mellomledd bare vil kunne utføre sin oppgave hvis det innehar høy grad av criss-cross. Med utgangspunkt i vår teoretiske tilnærming kan vi nå sette opp en tabell der vi kombinerer graden av massesamfunn med graden av criss-cross.

2.1 Forenklet Modell

Figur 1: Grad av Massesamfunn kombinert med Grad av Criss-Cross

	Lav Grad av Criss-Cross	Høy Grad av Criss-Cross
Høy Grad av Massesamfunn	1 Demokratisk ustabilitet / Diktatur	2 Populistiske regimer
Lav Grad av Massesamfunn	3 Demokratisk ustabilitet / Diktatur el. Konsosiert Demokrati	4 Demokratisk stabilitet

Kategori 1-4 viser forventede demokratiske utfall.

Vi ser av Figur 1 at kategori (1) har høy grad av massesamfunn og lav grad av criss-cross. Slike samfunn vil i følge modellen være ekstremt sårbart for antidemokratiske krefter. Autoritære massebevegelser har direkte adgang til eliten og vil etter en maktovertakelsen ha direkte tilgang til massen. Det mest sannsynlige utfall er autoritære regimer. Kategori (2) har høy grad av massesamfunn kombinert med høy grad av criss-cross. Høy grad av criss-cross vil medføre at de horisontale forbindelseslinjer er sterke nok til å stå i mot autoritære krefter. Men massen er i en tilstand som kan resultere i populistiske regimer, eller et hyperdemokrati der eliten hele tiden må ta hensyn til massen.

I kategori (3) er det lav grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross. Dype konfliktlinjer splitter samfunnet og et horisontalt samarbeid på elitenivå blir en forutsetning for å oppnå konsosiert demokrati. Hvis ikke det oppnås konsensus kan eliten utnytte de vertikale forbindelseslinjer for å konsolidere sin makt, utfallet kan i verste fall bli diktatur. Kategori (4) har lav grad av massesamfunn og høy grad av criss-cross. Slike samfunn har de beste institusjonelle forutsetninger for demokratisk stabilitet.

2.2 Inkludering av Nettverksteori

Figur 1 (side 20) forutsetter at graden av criss-cross kun måles gjennom omfanget av konfliktlinjer og ikke organisasjonsmedlemskap. Men som illustrert med Nederland er det ikke gitt at forholdene på makronivå samsvarer med mikronivå. Konsekvensen er at vi ikke får svar på hva som avgjør om kategori (1) forblir demokratisk ustabilt eller går over i diktatur? Tabellen forklarer heller ikke hvilke variabler som avgjør om utfallet i kategori (3) blir konsosiert demokrati eller diktatur. Vi må derfor utvide tabellen slik at den inkluderer interaksjonen mellom medlemmer i organisasjoner. Dette lar seg gjøre ved å inkludere en nettverksanalyse. En nettverksanalyse vil fortelle hvilke forutsetninger som må være tilstede for at et sivilt samfunn skal kunne mobilisere mot autoritære krefter. Det vil og gi en bedre forståelse på hvorfor autoritære regimer på sikt kan bevege seg i en demokratisk retning.

2.2.1 Nettverksanalyse

Sivilt samfunn blir i litteraturen ofte behandlet som en dikotom variabel. Det snakkes om en tilstedeværelse eller et fravær av det sivile samfunn, om det er sterkt eller svakt (Osa, 2003: 80). Men hvorfor er noen sivile samfunn mer velegnet enn andre for mobilisering? Og hvorfor er noen mer sårbare for autoritære krefter? I "The Strength Of Weak Ties" (1973) fremhever Mark Granovetter betydningen av de sosiale gruppers interaksjon. Han illustrerer dette ved å tenke seg to atskilte vennegrupper. Om relasjonen innad i hver gruppe er aldri så sterk vil tilgang til ny informasjon være begrenset så lenge det ikke finnes kontakt gruppene i mellom. Skulle det oppstå kontakt mellom et individ fra hver gruppe har en et såkalt "svakt bånd". Det svake bånd øker tilgangen til ny informasjon samtidig som det knytter gruppene sammen til et større nettverk. Aktørene i denne modellen kan være alt fra en vennegjeng til større grupper og organisasjoner. Hovedpoenget er at interaksjonen mellom medlemmer på tvers av ulike organisasjoner blir en langt viktigere faktor enn antall organisasjoner og medlemmer.

En relevant eksempel er Maryjane Osa sin analyse av det opposisjonelle nettverk i etterkrigstidens kommunistiske Polen. Hennes metode understreket betydningen av overlappende organisasjonsmedlemskap. "*Individuals with overlapping membership form the connective tissue of the interorganizational network*" (Osa, 2003: 82). Hun sammenligner ulike bølger av protest mot det kommunistiske regimet. I 1966 mobiliserte katolikkene fordi

regimet ville ignorere tusenårsjubileet for den katolske kirke i landet. Opprøret ble slått ned fordi myndighetenes propaganda lyktes i å hindre andre opposisjonelle grupper, spesielt den sekulære venstresiden, i å protestere mot den statlige undertrykkelse av kirken. To år senere protesterte radikale studenter sammen med katolikkene. Studentopprøret knakk raskt sammen som følge av press fra staten, bare den katolske organisasjonspyramiden stod igjen.

Først gjennom fagforeningen Solidaritet på slutten av syttitallet kom det en protestbevegelse som regimet ikke maktet å bekjempe gjennom undertrykking og manipulering.

Hvorfor oppnådde Solidaritet større resultat enn katolikkene og studentene på sekstitallet?

Den katolske kirke har alltid hatt en spesiell posisjon i Polen. Den var beskyttet og hadde mulighet til å forhandle med regimet. Men selv om det var flere katolske organisasjoner og interaksjonen mellom dem var bra så gikk ikke nettverket utenfor det katolske miljø. Derfor kunne myndighetene knekke kirken ved hjelp av propaganda. Når studentene to år senere gjorde opprør var det ingen direkte forbindelse mellom dem og de katolske organisasjonene. Resultatet ble to isolerte interessegrupper som gjorde opprør mot staten. Regimet kunne slå hardt ned på studentene uten at det fikk konsekvenser for andre. Solidaritet fremstod på slutten av syttitallet som den mektigste av alle opposisjonelle interessegrupper. *"The slower growth in the number of organizations resulted from the huge expansion of Solidarity"* (Osa, 2003: 98). Solidaritet var hovedlinken i et overlappende nettverk som inkluderte medlemmer fra sivile organisasjoner til arbeidere, katolikker og nasjonalister. *"Unlike the 1960's pseudo-wave, 1980-81, the repressive capacity of government was consistently surpassed by the mobilization capacity of the society"* (Osa, 2003: 99). De polske myndigheter ble etter press fra Sovjetunionen tvunget til å innføre unntakstilstand i 1981. Men dette var begynnelsen til slutten for det kommunistiske regimet.

En nettverksanalyse vil fortelle om strukturen av sosiale organisasjoner er dominert av flere isolerte grupper eller om de er en del av et overlappende nettverk. Kun et overlappende sosialt nettverk vil være i stand til å mobilisere mot en autoritær stat. Overlappende medlemskap gir bedre mobiliseringsgrunnlag fordi nettverket dekker større flater av det sivile samfunn og informasjonen flyttes raskere. I samfunn der media er under statlig kontroll og det bare eksisterer et begrenset bruk av Internett blir "face-to-face" fremdeles den viktigste form for relasjon og bånd organisasjonene i mellom (Mendelson/Glenn, 2002: 241).

2.3 En ny Teoretisk Modell

Situasjonen på mikronivå kan fortelle mye om et samfunns evner til å mobilisere mot totalitære krefter, med andre ord graden av opposisjon. Et godt utbygd overlappende nettverk kan gi totalitære regimer problemer med å lukke samtlige demokratiske kontaktflater. Det gir opposisjonen mulighet til å operere innenfor rammene av et mer autoritært system, noe som på sikt kan gi demokratiske reformer. Her følger den komplette modellen som inkluderer både makro og mikronivå.

Figur 2: Grad av Massesamfunn og Criss-Cross kombinert med Nettverk

	Isolerte Nettverk		Overlappende Nettverk	
	Lav Grad av Criss-cross	Høy Grad av Criss-cross	Lav Grad av Criss-cross	Høy Grad av Criss-cross
Høy Grad av Massesamfunn	A	B	C	D
Lav Grad av Massesamfunn	E	F	G	H

Pilene indikerer forventede strukturelle endringer og bevegelser i demokratiseringsprosessen. Kategori A-B-C vil resultere i demokratisk ustabilitet eller autoritære regimer. F-G-H vil resultere i demokratisk stabilitet. D-E er kun overgangsfaser.

A) er demokratisk ustabil og svært sårbart for antidemokratiske krefter, case i denne kategori vil ikke kunne stå i mot presset fra autoritære bevegelser. Det beste for demokratiseringsprosessen er at polariseringen erstattes av politisk konsensus, dette vil gi en overgang til kategori (B). Der er også mulig, men mindre sannsynlig, at samfunnet over tid vil opparbeide seg et overlappende nettverk og bevege seg over i kategori (C).

B) innehar høy grad av criss-cross, dette vil medføre at mellomledet er sterkt nok til å unngå et autoritært regime. Men høy grad av massesamfunn kombinert med isolerte nettverk vil medføre et populistisk regime. Elitene vil hele tiden prøve å tilfredsstille massene, det kan igjen medføre et ineffektivt regime. Hvis det horisontale samarbeidet skulle forvitne, vil dette

medføre ytterligere demokratisk ustabilitet, gjennom en overgang til kategori (A). Men skulle det horisontale samarbeidet holde stand vil det på sikt resultere i to muligheter for økt demokratisk stabilitet. En institusjonalisering av mellomleddet vil medføre overgang til kategori (F), mens en gradvis opparbeidelse av overlappende nettverk vil medføre overgang til kategori (D).

C) innehar høy grad av massesamfunn og lav grad av criss-cross er prisgitt det overlappende nettverk. Et overlappende nettverket kan forhindre at regimet oppnår full autoritær kontroll. Er det overlappende nettverk tilstrekkelig utbygd kan det som i Polen medføre en sterk opposisjon, det kan igjen resultere i reformer som på sikt kan gi overgang til kategori (G). Men hvis det overlappende nettverk er for svakt kan regimet isolere det og opprettholde status quo (C), eller uskadeliggjøre det og returnere til kategori (A).

D) er en utopisk permanent situasjon. Det er lite sannsynlig at samfunn som har opparbeidet seg horisontale forbindelseslinjer og overlappende nettverk over lengre tid vil inneha en høy grad av massesamfunn. Derfor representerer (D) kun en kort overgangsfase til kategori (H).

E) innehar lav grad av massesamfunn, men mellomleddet innehar klare vertikale forbindelseslinjer. En counter-elite kan utnytte situasjonen til å erobre ulike segmenter på mellomleddet, dette kan igjen legge press på den etablerte orden. Lav grad av criss-cross og isolerte nettverk gir også elitene mulighet til å lukke demokratiske kontaktflater på mellomleddet. Veien til kategori (A) og et eventuelt diktatur blir da kort. Elitene må oppnå en politisk konsensus som kan gi overgang til kategori (F). Fremveksten av et overlappende nettverk kan og gi overgang til kategori (G). Kategori (E) er som (H) kun en overgangsfase, men utfallet kan her bli både autoritært og demokratisk.

F) innehar lav grad av massesamfunn og høy grad av criss-cross, men innehar isolerte nettverk på mikronivå. Isolerte nettverk kan resultere i organisert segmentering som igjen kan vanskeliggjøre elitesamarbeid. Konsekvensen kan i verste fall bli polarisering og en overgang til kategori (E). En konsensus blant den politiske elite vil i følge Arend Lijpart gi et konsosiert demokrati. Et elitesamarbeid koblet med fremveksten av et overlappende nettverk vil på sikt resultere i ytterligere demokratisk stabilitet og overgang til kategori (H).

G) innehar lav grad av criss-cross. Dette gir i utgangspunktet et stort potensial for politisk konflikt og polarisering. Men de overlappende nettverk resulterer i at den politiske elites vilje til å inngå politiske kompromisser øker. Et horisontalt samarbeid mellom elitene vil derfor gi et konsosiert demokrati som er mer stabilt enn hva tilfellet er i kategori (F).

H) har de beste forutsetninger for demokratisk stabilitet. Lav grad av massesamfunn kombinert med høy grad av criss-cross og overlappende nettverk medfører at den politiske kamp vil ha lav intensitet. Den aktive interaksjon mellom medlemmer i ulike organisasjoner koblet med kryssende konfliktlinjer resulterer i et samfunn der viljen til å inngå kompromisser er stor.

For å oppsummere vil jeg systematisere modellen ved å presentere en tabell som forklarer de ulike kategoriene, konsekvensene, mulige utfall og den teoretiske bakgrunn.

Tabell 1: Kategorier, konsekvenser, utfall og teori

Kategorier	Konsekvenser og Utfall	Teori
A Høy grad massesamfunn, lav criss-cross og isolerte nettv.	Massesamfunnets konsekvenser nedenfra/ovenfra - Diktatur	William Kornhauser, svært sårbart antidemokratiske krefter
B Høy grad massesamfunn, høy criss-cross, isolerte nettv.	Populistisk, Hyperdemokrati (ineffektivt hvis vedvarende)	Alex de Tocqueville, Den aristokratiske frykt
C Høy grad massesamfunn, lav criss-cross, overlapp. nettv.	Massesamfunnets konsekvenser ovenfra - Diktatur	Erich Fromm, Den demokratiske frykt
D Høy grad massesamfunn, høy criss-cross, overlapp. nettv.	Rask og fredelig demokratisk overgang til (H)	Utopisk langvarig situasjon
E Lav grad massesamfunn, lav criss-cross, isolerte nettv.	Diktatur/sammenbrudd eller overgang til (F)	Bernt Hagtvet, klasse/ideologisk konflikt som følge av misnøye
F Lav grad massesamfunn, høy criss-cross, isolerte nettv.	Konsosiert demokrati,	Arend Lijpart, Avhengig av konsensus blant eliter
G Lav grad massesamfunn, lav criss-cross, overlapp. nettv.	Konsosiert demokrati	Arend Lijphart, Eliter vil søke konsensus
H Lav grad massesamfunn, høy criss-cross, overlapp. nettv.	Konsolidert demokrati	Full demokratisk stabilitet med lav politisk intensitet

Den aristokratiske frykt; "Too much control by the many over the few", Den demokratiske frykt; "Too much control by the few over the many" (Kornhauser, 1959: 31)

2.3.1 Forventninger til Analysen

Samfunn som opplever raske overganger fra diktatur til demokrati vil måtte bygge opp de demokratiske og sivile institusjoner fra bunnen av. De første årene etter den demokratiske overgangen forventes derfor å ha sterke symptomer på massesamfunn. Men graden av massesamfunn vil marginaliseres etter hvert som de demokratiske og sivile kontaktflater blir utvidet og institusjonalisert. Høy eller lav grad av criss-cross er en uavhengig variabel i demokratiseringsprosessen. En politisk konsensus vil medføre raskere utbygging av demokratiske og sivile institusjoner. Polarisering vil medføre demokratisk stagnasjon som igjen vil resultere i at graden av massesamfunn forblir høy. Lav grad av criss-cross vil utgjøre en trussel selv i demokrati med lav grad av massesamfunn, dette fordi den politiske og sivile polarisering resulterer i ”åpne sluser” på mellomledet. Et slikt ustabilt politisk scenario kan føre til demokratisk sammenbrudd og diktatur.

De ulike nettverksscenario gir utvidet informasjon om den aktuelle situasjon i demokratiseringsprosessen. Overlappende nettverk vil kunne fungere som den siste instans av forsvar mot autoritære krefter. Det kan forhindre at et autoritært regime oppnår full politisk kontroll, og det kan fungere som en mobiliserende kraft for demokratiske reformer. Overlappende nettverk vil også resultere i at samfunn som besitter lav grad av criss-cross lettere vil kunne inngå horisontalt samarbeid på elitenivå. Isolerte nettverk vil derimot ha et dårlig mobiliseringsgrunnlag, være sårbart for autoritære krefter, og svekke muligheten for konsensus på elitenivå. Samfunn som opparbeider seg overlappende nettverk vil med andre ord ta et langt steg i retning av demokratisk stabilitet.

Case som under overgangen til demokrati innehar høy grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross vil, uavhengig av nettverksscenario, ha dårligere forutsetninger for å oppnå demokratisk stabilitet. Den politiske polarisering kan føre til stagnasjon i demokratiseringsprosessen, noe som igjen svekker muligheten for en institusjonalisering av mellomledet. Konsekvensen er en stadig tilstedeværelse av massesamfunnet, med stor fare for tilbakefall og sammenbrudd i demokratiseringsprosessen. Det eneste gjenværende håp for fortsatt demokratisk stabilitet avhenger av et sterkt overlappende nettverk.

3. Tre Case – Tre Utfall

Jeg vil teste modellen på de tre tidligere Sovjetrepublikkene Belarus, Russland og Ukraina. Dette er høyst relevante case for mine hypoteser. Etter sytti år med kommunistisk diktatur skulle de etter 1991 bygge demokratiske og sivile institusjoner helt fra bunnen av.

Demokratiseringsprosessen har i alle land vært preget av ustabilitet og har så langt resultert i ulike utfall. Vil hendelsesforløpet og utfallet av demokratiseringsprosessen stemme overens med den teoretiske modellen?

3.1 Arven Fra Sovjetunionen

Den sovjetiske statsadministrasjon var et pyramide hierarki, bestående av sovjetere som dekket og styrte hele landet (Conquest, 1968: 32). Men statsadministrasjonen var ikke nøkkelen til det sovjetiske politiske system, makten lå hos Det Kommunistiske Parti. De sentrale partiinstitusjonene dikterte politikken, myndighetene og statsadministrasjonen hadde som oppgaven å utføre den. Politbyrået som var partiets øverste organ la derfor ikke bare frem retningslinjer for partiet men også for hele Sovjetunionen. Etter dannelsen av føderasjonen der bla Ukraina og Belarus ble Sovjetrepublikker gav kommunistene klart uttrykk for at dette på ingen som helst måte skulle føre til at partiet måtte reorganiseres på et føderalt basis. *”What was required was a single centralised Communist Party with a single Central Committee, directing the whole of the Partys work in all parts of The Sovietunion”* (Conquest, 1968: 96).

Alle organer av den statlige administrasjon bestod av et enhetlig system der avgjørelser tatt av høyere organer var bindende for de som låg under. Det sovjetiske stats og partisystemet skilte ikke sentrale og lokale myndigheter. De lokale sovjetere ble kun et redskap som utførte politikk diktert ovenfra. Det samme gjaldt lokale partiorganisasjoner, deres oppgave var å tilpasse sentrums politikk til de lokale forhold. Det var gjennom de lokale partiorganisasjoner sovjeterne fikk sine instruksjoner (Conquest, 1968: 136). De tre tidligere Sovjetiske republikkene skulle under demokratiseringsprosessen påbegynne et omfattende arbeid; skifte ut et sentralisert system med desentralisering, skifte ut nomenklaturaen med vanlige nøytrale statstjenestemenn og ikke minst la demokratisk valgte representanter erstatte lokale kommunistiske ledere. Dette er så omfattende at vi snakker nærmest om et paradigmeskifte.

3.2 De Tre Case

3.2.1 Belarus

Kommunistene beholdt makten etter selvstendigheten og hadde den helt frem til 1994-95. Den politiske scene etter 1991 utviklet seg til en konfrontasjon mellom en konservativ regjering og en radikal opposisjon. Belarus ble i 1994 det siste postsovjetiske land som holdt valg. Landets første valg var på presidentembetet, dette ble sensasjonelt vunnet av Aleksander Lukasjenko. Lukasjenko hadde ikke noe politisk parti i ryggen, hans bakgrunn var utenfor det sovjetiske apparat og han hadde ingen formell tilknytning til den kommunistiske maktstruktur. Etter maktovertakelsen har Lukasjenko forsøkt å styrke båndene til Russland samtidig som han har tatt en klar avstand til EU og Nato. De demokratiske tendensene fra tiden før 1994 er blitt fullstendig knust. Lukasjenko konsoliderte sin makt ved å erstatte de legitime representantene i nasjonalforsamlingen med ”vennligsinnede”. Frem til 1996 var Belarus i følge Freedom House karakterisert som *delvis fritt*, siden den gang har landet hatt status som *ikke fritt* (FH 2007). Belarus under Lukasjenko står i dag frem som Europas siste diktatur, politiske og sivile rettigheter er totalt fraværende.

3.2.2 Russland

Den kommunistisk dominerte Dumaen gav i 1991 president Boris Jeltsin utvidede fullmakter for et år, slik at han kunne utføre radikale reformer. Presidenten ville institusjonalisere sine utvidede fullmakter gjennom en ny grunnlov. Konflikten spisset seg til i 1993 på spørsmålet om den ny konstitusjon skulle avgjøres ved folkeavstemning eller ikke. Dumaen fryktet at en folkeavstemning ville medføre at den nye grunnloven ble vedtatt. Presidenten løste hele krisen med makt, ved et dekret oppløste han parlamentet og dikterte en ny konstitusjon. Hendelsene fra Oktober 1993 (der Jeltsin blant annet beordret hæren til å bombe parlamentsbygningen Det Hvite Hus) kastet mørke skygger over konstitusjonen og de demokratiske kammer, som begge var designet av presidenten og hans rådgivere (Remington, 1997: 75). Den nye konstitusjonen gav presidenten stor makt; *”The presidency has evolved into a powerful institution affecting all aspects of Russian political life. Even a dispassionate observer might be inclined to characterise the post-Soviet political system as a presidential-democracy”* (Willerton Jr, 2001: 52). Frem til Jeltsins avgang i Desember 1999 var forholdet mellom president og parlament

anstrengt. Dette kan henge sammen med Jeltsins politiske personlighet. Hans retorikk kunne riktignok være demokratisk men hans handlemåte hadde autoritære trekk (Barry, 2002: 136).

Vladimir Putin med bakgrunn i KGB ble utnevnt som statsminister i august 1999 og ble på slutten av året president Jeltsins etterfølger. Putin som manglet politisk erfaring og var ukjent for folk flest ble valgt til Russlands andre president bare syv måneder etter sin politiske inntreden. Hans politisk smidighet resulterte i at forholdet mellom utøvende og lovgivende makt endelig bedret seg. Men Russland har etter Putins maktovertakelse beveget seg i en autoritær retning. Presidentembetet er ytterligere styrket og det forekommer rapporter om brudd på både ytringsfrihet og uskadeliggjøring av politiske motstandere. I følge Freedom House mistet Russland i 2004 tilslutt sin status som *delvis fritt* og karakteriseres nå som *ikke fritt* (FH 2007).

3.2.3 Ukraina

Selv om kommunistpartiet ble forbudt etter 1991 tilpasset nomenklaturaen seg raskt de nye politiske forholdene. President Kravchuk legitimerte både seg selv og ekskommunistene ved å erklære at den nasjonale bevegelse var synonymt med den demokratiske bevegelse. Ukraina fremstod nå som en stat uten en organisert politisk opposisjon med en elite som arvet store økonomiske ressurser og samtidig var fri for overvåking. Resultatet ble at nomenklaturaen stod enda sterkere etter selvstendigheten. Som den Kiev baserte journalen Politychna Dumka uttrykte det; *"Ukraine`s independence was a relatively painless, even organic transition from a totalitarian communist nomenklatura to a neo-totalitarian postcommunist nomenklatura"* (Prizel, 1997: 363). Men store økonomiske problem førte til at Kravchuk tapte presidentvalget til Leonid Kuchma i 1994. Dette var et stort pluss i den Ukrainske demokratiseringsprosessen, for første gang hadde en statsleder frivillig overgitt makten til en annen.

Kuchma ble gjenvalgt i 1999 og gikk av i 2005. Men i løpet av hans regjeringstid møtte demokratiprosessen stadig nye hindringer. Regimet førte en økende autoritær linje samtidig som det ble anklaget for korrupsjon. Presidentvalgkampen høsten 2004 mellom Kuchmas statsminister Viktor Yanukovych og opposisjonens kandidat Viktor Jusjtsjenko ble en skitten affære. Yanukovyc ble av myndighetene erklært som valgets seierherre, men valgobservatører anklaget regimet for valgfusk. Opposisjonsleder Viktor Jusjtsjenko nektet å godta valgresultatet og oppfordret folk til å demonstrere mot regimet. Protestene vant frem, i en helt

ny valgrunde fikk Jusjtsjenko flertall og ble landets tredje president. Dette politiske opprør har i ettertid fått tilnavnet Oransjerevolusjonen. Det gamle regimets fall har gitt fornyet håp i demokratiseringsprosessen. Ukraina som frem til 2004 hadde status som *delvis fritt*, ble i 2005 endelig karakterisert av Freedom House som *fritt* (FH 2007).

3.3 Nøkkeltidspunkt for Analysen

Den teoretiske modell forklarer hvordan politisk konflikt og ustabilitet fører til endringer og ulike utfall i demokratiseringsprosessen. Det er derfor naturlig at en legger analysen til kritiske tidspunkt og hendelser. Hva var grunnen til at Lukasjenko helt ut av intet vant valget i 1994? Og hvordan har han i ettertid klart å konsolidere sin autoritære makt? Vladimir Putin har etter 1999 styrket presidentens makt ytterligere og landet er på god vei mot diktatur. Regimet i Ukraina prøvde høsten 2004 å manipulere valgresultatet, men opposisjonen mobiliserte og Oransjerevolusjonen var et faktum. Hvorfor klarte Ukraina å reise seg mot antidemokratiske krefter? Som man ser er det de avgjørende hendelser i Belarus 1994, Russland 1999 og Ukraina 2004 som er nøkkeltidspunktene i vår analyse. Fokuset for analysen vil ligge på situasjoner og hendelser før, under og like etter disse kritiske punkt. Var Lukasjenkos autoritære regime en konsekvens av massesamfunnet? Har Putin utnyttet eventuelle sammenfallende konfliktlinjer for å styrke sin egen makt? Var overlappende nettverk og kryssende konfliktlinjer årsaken til at opposisjonen i Ukraina klarte å mobiliserte mot regimet?

4. Operasjonalisering, Metode og Begreper

4.1 Metode

Jeg vil teste min teoretisk modell ved hjelp av en komparativ metode. Metoden jeg bruker for å klassifisere case på den vertikale akse er universell fordi den fokuserer på et institusjonelt mellomledd. Men metoden på den horisontale akse, som baserer seg på skillelinjer, vil avhenge av case og regioner. Utfordringen blir å finne analysebegreper som er felles for Belarus, Russland og Ukraina. En komparativ metode vil si mer om teoriens validitet da den har større mulighet for å avdekke eventuelle avvik.

Når en skal analysere graden av massesamfunn og criss-cross velger jeg å plassere dem på hver sin akse. Den vertikale akse skal belyse i hvilken grad eliter og non-eliter er i direkte relasjon til hverandre. En skal måle graden av massesamfunn ved å se på casenes institusjonelle forutsetninger for et mellomledd. Den horisontale akse skal, uavhengig de institusjonelle forutsetninger på mellomleddet, belyse om det er kryssende eller sammenfallende konfliktlinjer. Nettverksanalyse brukes for å belyse den horisontale akse ytterligere. Graden av ciss-cross og nettverk vil belyse om det finnes horisontale eller vertikale forbindelseslinjer i det politiske og sivile samfunn. Et case som innehar høy grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross og isolerte nettverk vil i følge teorien forklares ved å være ekstremt sårbart for autoritære krefter. Lav grad av massesamfunn kombinert med høy grad av criss-cross og overlappende nettverk vil i følge teorien forklares ved å være politisk stabilt. Begrenset tilgang på primære data gjør det vanskelig å foreta en nettverksanalyse. Operasjonaliseringen av den horisontale akse må være av en slik art at den kompensere for de manglende data på mikronivå.

Funnene på den vertikale og horisontale akse vil gjøre det mulig å kategorisere mine tre case. Formålet er å finne en sammenheng mellom casenes utvikling i demokratiseringsprosessen og min teoretiske modell. Kategoriene i min modell forklarer hvorfor demokratiseringsprosessen lykkes for noen samfunn, men fører til stagnasjon og i verste fall diktatur på andre. Derfor vil jeg etter analysen av aksene lage en komparativ tabell som viser både casenes institusjonelle kategori og demokratiske utfall. Drøftingen vil belyse om mine case samsvarer med modellens prediksjoner og massesamfunnets kjennetegn. Med det mener jeg at kategori og

utfall drøftes opp mot graden av nasjonalfølelse, en autoritær/demokratisk arv, politisk aktivitet/ inaktivitet, elitors bruk av massepolitikk og generelle samfunnskriser som krig. I følge Kornhauser er dette variabler som påvirker graden av sosial fremmedgjøring og mangel på bestemte samfunnsverdier. Helt tilslutt vil jeg plassere mine case inn i en større komparativ modell. Ved å sammenligne flere case kan vi få ytterligere kunnskap om modellens forklaringskraft.

4.2 Definisjoner og Begrepsbruk

4.2.1 Eliter

William Kornhauser definerte aldri eliter helt spesifikt; *"An elite is composed of people who by virtue of their social position have special responsibility for standards in a given social context"* (Kornhauser, 1959: 51). Han mener elitene besitter posisjoner i en sosial struktur som er underlagt statens demokratiske og juridiske regler. I Vestlig tradisjon kan en kalle dem for pluralistiske eliter. Anton Steen mener situasjonen på elitenivå er helt annerledes i det post-sovjetiske samfunn, han definerer dem som makteliter. *"Key powerholders in the array of political, economic, administrativ, media and other institutions at the national level"* (Steen, 2003: 12). Den nasjonale elite har sin parallell på regionalt nivå. Felles for elitene er at de alle har en direkte eller indirekte innflytelse på de politiske avgjørelser (Steen, 2003: 17). Det vil kun være politisk stabilitet når samtlige eliter innehar konsensus om normer, regler og kommunikasjon. Det betenkelige er at dette ikke nødvendigvis er ensbetydende med demokratiske normer og regler.

Jeg definerer eliter som personer i posisjon, eller regimets representanter. Dette er presidenten og hans regjering, politiske allierte som representanter i kongressen, ledere i føderale ministerier og direktører i ledende statlige selskap. I tillegg inkluderes også regimets ledende skikkelser i massemedia og undervisning, den såkalte kulturelle elite. Alle representanter for makteliten har sin parallell på regionalt nivå. De ulike opposisjonspartiernes politiske ledelse defineres også som eliter.

4.2.2 Mellomleddet

Mellomleddet består av uavhengige autonome grupper og de nasjonale, regionale og lokale demokratiske institusjoner. Uavhengige autonome grupper er politiske partier og NGO`s, pluss et uavhengig media. Politiske partier er en nødvendighet for demokrati. Partiene må være uavhengige fra staten og må ha et ønske om å stille til valg, dette ønske er vesentlig om valg holdes eller ikke. Uten politiske partier finnes det ingen offisiell politisk opposisjon. NGO`s (Non-Governmental Organisations) er et paraplybegrep på organisasjoner som ikke er grunnlagt av staten, eller underlagt den. Dette er frivillige og autonome interesserorganisasjoner, hjelpeorganisasjoner og yrkesorganisasjoner. De utgjør en heterogen gruppe som kan ha forskjellige funksjoner i samfunnet. De er ikke-profitsøkende grupper som representerer og viderefører befolkningens interesser til politiske partier og eliter. Deltakelse i NGO`s gir viktig demokratisk lærdom for individet. Uavhengig media er elektroniske og trykte nyhetskilder som er helt fri fra statlig innflytelse.

De nasjonale, regionale og lokale institusjoner er åpne demokratiske kontaktflater for både individ og autonome grupper. Dette er politiske kanaler som brukes av partier og interessegrupper når de fremmer sine krav og interesser. Et fravær eller en svekkelse av de demokratiske institusjoner vil medføre større avstand mellom individ og samfunn. De regionale og lokale nivå er av stor betydning for både demokratiske institusjoner og organisasjoner. Det må eksistere relativt autonome avdelinger på regionalt og lokalt nivå for å unngå en vertikal maktstruktur fra sentrum.

4.2.3 Massesymbolikk og Retorikk

Massesymbolikk og dens retorikk kan sammenlignes med populisme. Befolkningen blir behandlet som en uniformert enhet. Den kritiserer etablerte samfunnsinstitusjoner, er anti-intellektuell og har ingen bestemt ideologi. Den avskyr representativt demokrati noe som igjen leder til en utstrakt bruk av folkeavstemninger. Massesymbolikk gjenspeiler eliter og regimers karakter, den representerer det budskap de vil fortelle massene. I snever betydning vil dette være nasjonale flagg, våpenskjold, nasjonale helligdager og nasjonale helter. I bredere betydning vil det og omfatte nasjonalt språk og utenrikspolitikk. Massesymbolikk representerer et sort/hvitt syn på politiske, sosiale og kulturelle spørsmål; *"Either you are with us, or you are with the terrorists"* (WH 2006).

4.2.4 Demokratiske System og Utfall

Freedom House måler den frie demokratiske status, eller det demokratiske utfall, på kombinasjonen av politiske og sivile rettigheter. De opererer med en skala fra 1 til 7, der 1 representerer den høyeste grad av frihet mens 7 er den laveste. Samfunn som innehar en score mellom 1.0 – 2.5 defineres som *fritt*, 3.0 – 5.0 tilsvarer *delvis fritt*, mens 5.5 – 7.0 er *ikke fritt* (FH 2007). Jeg definerer case, som i følge Freedom House karakteriseres som *fritt*, for et demokrati. Case som innehar kategorien *delvis fritt* tilsvarer et svekket demokrati. Case som karakteriseres som *ikke fritt* er ensbetydende med diktatur.

Konsosiert demokrati er i følge Arend Lijpart (1999) den anbefalte styringsform i samfunn som er preget av dyptgående språklige, religiøse, nasjonale og etniske konflikter. Konsosiert demokrati kjennetegnes av en regjeringsmakt bestående av brede koalisjoner, de enkelte segmenter i det oppdelte samfunn har vidtgående politisk autonomi, de eksisterer et utstrakt mindretallsvern, og forhåndstallprinsippet blir brukt som både representasjonsprinsipp og konfliktløsning.

Konsolidert demokrati er i min analyse et paraplybegrep på alle frie demokratiske system som ikke er preget av dyptgående konflikter. Dette er homogene samfunn der den politiske konflikt har relativ lav intensitet. Dette er et vidt begrep som inkluderer presidentmakt og parlamentarisme, toparti og flerpartisystem, majoritetsvalg og proporsjonal representasjon. Med andre ord; demokratiske system som spenner fra det nordiske konsensus demokratiet til den britiske Westminster-modellen.

4.3 Operasjonalisering Den Vertikale Akse

Analysen av den vertikale akse skal fortelle om casene besitter en høy eller lav grad av massesamfunn. Den uavhengige variabel er graden av direkte relasjon mellom eliter og masse. Denne relasjon bestemmes av mellomleddets styrke og funksjon. Når jeg skal analysere den vertikale akse vil jeg fokusere på de institusjonelle forutsetningene for et mellomledd. Det har liten hensikt å måle antall partier og organisasjoner hvis ikke de nødvendige demokratiske og sivile forutsetninger er tilstede. Kvantitative mål kan også gi et skjevt bilde av mellomleddets faktiske styrke. Tidligere undersøkelser viser at vestlig støtte til

NGOs i for eksempel Russland ikke er tilstrekkelig for at de skal fungere i et sivil samfunn. De tjener i første rekke sine utenlandske bidragsyttere og ikke de lokale interesser. Du kan alltid eksportere ”institusjoner”, men de fungerer kun som en *hardware*, den *mentale software* som skal drive dem må finnes lokalt (Mendelson/Glenn, 2002: 6). I andre tilfeller er tilstedeværelsen av organisasjoner ikke mer enn bare i navnet. Antall partier og organisasjoner forteller derfor ikke mye om selve styrken til det sivile samfunn, det forteller mer om potensialet som ligger der. Skal en snakke om nøyaktig styrke eller svakhet i organisasjoner må en derfor basere seg på in-depth case studier (Mendelson/Glenn, 2002: 7). Jeg har valgt fem kriterier som sammen utgjør et sterkt funksjonelt mellomledd; *desentralisering av makt, lokal demokrati, politiske partier, NGO`s og et uavhengig media*.

4.3.1 Desentralisering av Makt og Lokal Demokrati

Desentralisering av makt skal belyse styrkeforholdet mellom sentralmyndighetene og regionene. I hvilken grad har sentrum delegert makt og ansvar ut til de regionale myndigheter? Er de regionale ledere folkevalgte eller utnevnt fra sentrum? Jeg vil også se på styrkeforholdet mellom utøvende, lovgivende og dømmende makt. Maktfordelingsprinsippet er en forutsetning for å hindre sentrering av makt på få hender. En økende sentralisering av makt vil svekke mellomleddet fordi avstanden mellom de som fatter politiske beslutninger og dem det berører øker. Flere og flere individ vil føle at de ikke når frem med sine krav og ytringer, resultatet kan bli sosial og politisk fremmedgjøring. En desentralisering av makt hindrer en vertikal maktstruktur, en struktur som kan gi eliten direkte adgang til massen.

En moderne demokratisk stat kan ikke levere en effektiv offentlig administrasjon av økonomiske og sosiale prosesser hvis ikke den garanterer eksistensen av lokale myndigheter. Desentralisering av politiske avgjørelser skaper en mer effektiv administrasjon. Lokal demokratiet utgjør en viktig funksjon, uavhengig graden av desentralisering. Målet med lokale myndigheter er i første rekke å optimere de offentlige myndigheter, men lokal demokratiet skal og realisere individets frihet og politiske rettigheter; “*Local Self-government is a power within the range of issues of local significance exercised immediately by the citizenry through elected bodies without central government interference.*” (Danielan, 2002: 90). Lokal demokratiet er individets nærmeste kanal for politiske og sosiale ytringer samtidig som det fungerer som en skole for fremtidige nasjonale politikere. Det gir også individene en følelse av å kunne påvirke lokale avgjørelser. Uten denne lokale tilknytning har ikke individet

noe annet valg enn å se mot sentrum. Lokal demokratiet vil kunne dekke en rekke av individenes behov, selv med begrenset handlingsfrihet.

4.3.2 Politiske Partier

Politiske partier utgjør et unikt bindeledd mellom velgerne og de valgte. Et politisk parti er en gruppe personer som på grunnlag av en felles plattform stiller opp kandidater i offentlige valg til politiske forsamlinger, og som er typisk i stand til å få valgt inn kandidater. Larry Diamond og Richard Gunther (2001) opererer med syv funksjoner som partiene innehar i forskjellig grad, alle disse funksjoner kan sies å være viktige for mellomleddet. Den første funksjonen er *rekruttering av eliter*. Dette skjer gjennom nominasjon av kandidater som skal representere partiet ved valg, samtidig integrerer partier befolkningen og blir de eneste organisasjoner med kontakt til velgerne. Partiene konkurrerer med hverandre for å nå det store målet som er regjeringssposisjon, dermed blir partiene en *mobiliserende kraft* ovenfor velgerne ved valg. De spiller en viktig rolle i å strukturere sosiale valg og alternativer langs forskjellige "issue" dimensjoner, det en kaller "*issue-stretching*". Siden partier er et varemerke reduserer de også infokostnadene, de oppnår mer troverdighet enn en uavhengig kandidat. Politiske partier *representerer sosiale grupper*. Sosiale kløfter fører til segmentering av velgermassen. Dette slår ut i kompetitive valg og er en medvirkende årsak til utformingen av partisystemet. Å *samle interesser* er viktig for å holde samfunnet sammen. Separate interesser til individuelle grupper smeltes sammen til en bredere mer universalistisk appell. Det er partiene som *former og godtar regjering*. Den siste funksjon er *sosial integrasjon*, den gir borgerne en følelse av at de deltar i den politisk prosessen (Diamond/Gunter, 2001: 8). Det er en forutsetning at politiske partier får argumentere for sine politiske interesser på den øverste politiske arena. Politiske partier er en viktig kanal fra lokalt til nasjonalt nivå, men de må unngå å fungere som "*En byråkratisk arm fra sentrum*". Det må eksistere autonome regionale og lokale partiorganisasjoner da disse vil fungere som interesseaktører for den lokale befolkning.

Et stabilt partisystem er avgjørende for at demokratiet skal konsolideres. Det er to definisjoner på partisystem. Den første er en mer strukturert form for politisk interaksjon der fokuset er på valg og valgordninger (Bielasiak, 1999: 141). Den andre legger seg på Lipset & Rokkan sin modell om politiske skillelinjer som basis for partisystem. Her er oppstandelsen og typer av sosiale divisjoner en viktig faktor i formasjonen av partier og deres interaksjon med velgerne (Bielasiak, 1999: 143). Politiske skillelinjer er grunnlagt på kultur, verdier og ideologi. De har

røtter i sosiale divisjoner som lar oss identifisere forskjellige grupper i samfunnet. De hjelper oss å strukturere handlingen til velgerne og partier samtidig som de determinerer antall partier og konfliktenes natur (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004: 8). Velgernes handlinger blir forutsigbare når partier finner velgere og velgere finner partier som korresponderer til deres respektive posisjon i strukturen av skillelinjer (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004:10). Dette leder frem til Lipset & Rokkan sin tese om fastfrysning av partisystemet. Hele partisystemet stabiliserer seg ved at interessekonfliktene blir dempet samtidig som de parlamentariske partier og interesser får større legitimitet. Av den grunn blir et stabilt partisystem enda viktigere i nye demokratier. Er partiene grunnlagt uten forbindelser til skillelinjer vil ikke de stå like sterkt, en kan risikere å få nye partisystem etter hvert valg. Et flytende og skiftende partisystem indikerer at partiene ikke har rot i reelle interessekonflikter, de er i stedet styrt og grunnlagt av politiske eliter.

4.3.3 NGO`s og Uavhengig Media

Et godt utbygd og fungerende sivilt samfunn innehar pluralistiske autonome interesseorganisasjoner som fremmer demokratiske verdier. NGO`s står institusjonelt sett individene nærmest fordi det er organisasjonenes oppgave å viderebringe krav og ytringer til politiske partier og eliter. Det er en forutsetning at de får operere uten statlige innblanding og restriksjoner. Vi såg innledningsvis at kvantitet sa mer om potensialet fremfor kvaliteten til det sivile samfunn. NGO`s som kun tjener internasjonale eller nasjonale interesser vil ikke ha et godt fotfeste lokalt. Organisasjoner grunnlagt på lokale demokratiske intensiver gir bedre forutsetninger for å integrere individene.

Det uavhengige media fungerer på mange måter som en selvstendig ”buffer” på mellomledet. Media kan både intensivere en konflikt samtidig som det kan være en transparency til forvitningsprosesser. Det er en forutsetning at media er tilgjengelig for alle og ikke bare noen få utvalgte. Hvis elitene kontrollerer media kan de lettere manipulere massene. Som med alle komponenter på mellomledet er det også for media viktig med en desentralisert struktur. Lokale medier gir individene en direkte kommunikasjonskanal som aldri kan erstattes eller utfylles av nasjonalt massemedia.

4.3.4 Høy eller Lav Grad av massesamfunn?

Et sterkt mellomledd er helt avhengig av at de institusjonelle forutsetningene er tilstede. Komponentene på mellomleddet må besitte en stor grad av autonomi kombinert med en desentralisert struktur. Sterke symptomer på massesamfunn er ensbetydende med sterk sentralisering og en vertikal maktstruktur, liten eller ingen erfaring med lokalt demokrati, elitebaserte partier med et uforutsigbart partisystem, undertykte eller ineffektive NGO`s og et media underlagt streng sensur. Den vertikale akse vil jeg dele inn i to kategorier; *Høy Grad av Massesamfunn* og *Lav Grad av Massesamfunn*. Frankrike med sine byråkratiske partier viste at samfunn lett kan bli mottakelig for massebevegelser. Klassifiseringen av *Høy grad av Massesamfunn* må derfor inneha klare massesymptomer.

Et case som innehar massesymptom på tre eller flere av kriteriene vil inneha *Høy Grad av Massesamfunn*. Et case som innehar massesymptom på kun en eller to av kriteriene vil inneha *Lav Grad av Massesamfunn*.

4.4 Operasjonalisering Den Horisontale Akse

Manglende data på mikronivå medfører at analysen av den horisontale akse i hovedsak vil fokusere på konfliktlinjer, eller skillelinjer. "*Cleavage is a difficult concept, one on which agreement is limited and debate is enthusiastic*" (Mansfeldova, 2004: 223). Dette var Andrea Römmele sin beskrivelse av det kontroversielle begrepet skillelinjer. I min analyse vil manifeste skillelinjer gjenspeile seg i partisystemet, og i forholdet mellom den politiske elite i posisjon og opposisjon. Analysen har som formål å avdekke om skillelinjene (konfliktlinjene) er kryssende eller sammenfallende. Sammenfallende konfliktlinjer, eller lav grad av criss-cross, vil medføre vertikale forbindelseslinjer på mellomleddet. En slik situasjon vil gjøre det vanskelig for de politiske gruppene å oppnå kompromisser. utfordringen blir å finne skillelinjer som er felles og har lik betydning for våre tre utvalgte case. De tradisjonelle manifeste skillelinjene har ikke nødvendigvis samme betydning i Øst-Europa. En må derfor først avklare hvilke skillelinjer som har størst betydning i øst.

4.4.1 Manifeste Skillelinjer

Seymour Martin Lipset & Stein Rokkan kom i 1967 ut med sin typologi over de historiske manifeste skillelinjene de mente hadde preget utviklingen av partisystemet i Vest-Europa. De konsentrerte seg om sosiale divisjoner skapt under de nasjonale og industrielle revolusjoner. Disse ble forsterket over tid og produserte fire hovedskillinjer (Bielasiak, 1999: 142). De er senere omformulert og empirisk operasjonalisert med referanser til det sene tjuende århundret. *Sentrum – Periferi* referer til partier som representerer en språklig eller etnisk minoritet, eller til hvilket som helst parti som appellerer til den dominerende befolkningen med negative uttalelser til nasjonale minoriteter. *Religiøs – Sekulær* er en dimensjon som søker stemmer ved å forsvare religiøse verdier eller ved partier som angriper religiøse verdier og argumenterer for et sekulært samfunn. *Arbeider – Eier* eller høyre/venstre og arbeid/kapital manifester seg i partier som baserer sin støtte i første rekke på organisert arbeidskraft mot partier som henter støtte i arbeidsgiverorganisasjoner. *Urban – Rural* er manifestet gjennom partier som representerer byer eller rurale områder, ofte en sektorisert konflikt (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004: 600). Fastfrysningstesen beskriver hvordan de manifeste kløfter har skapt et fast partisystem. Partier i dette system kunne for eksempel overleve diktatur ved å ”gå under jorden” for deretter dukke opp i samme form når de demokratiske spilleregler er tilbake. Typologien til Lipset & Rokkan baserte seg på land i Vest-Europa, men hvordan passer den på utviklingen av partisystemet i de nye statene i Øst-Europa?

4.4.2 Skillelinjer Og Partisystem i Øst-Europa

Sytti år med kommunistisk styre hadde brutt ned de sosiale og nasjonale skillelinjer og fremstod på slutten av åttitallet nærmest som et flatt samfunn. Dermed tappet kommunismen noen av dagens mulige incentiver for politisk mobilisering som ligger i demokratiets kjerne; interessekamp både om religiøse, nasjonalistiske og økonomiske forhold (Larsen, 2006: 129). På den sosioøkonomiske akse var alle blitt til arbeidere eller lavere middelklasse. Dette gjør det vanskelig å etablere partier som er trygt forankret på den klassiske høyre – venstre aksene. Kollektivisering av landbruket hadde omformet bønder til arbeidere, kløften *Urban – Rural* får dermed en helt annen betydning. *Religiøs – Sekulær* stod ikke frem som en viktig skillelinje etter at kommunistenes ateistiske holdning hadde sekularisert samfunnet. *Sentrum – Periferi* er den eneste manifeste skillelinjen som har relativt samme betydning i Øst-Europa. Men enkelt folkegrupper gikk etter oppløsningen av Sovjetunionen fra å være en majoritet til

å bli en minoritet, og visa versa. Den lange periode med kommunistisk diktatur og en historisk mangel på demokratisk erfaring medførte at partier og partisystem ikke kom tilbake i sin opprinnelige form. Typologien til Lipset & Rokkan møter klare utfordringer i Øst-Europa og må derfor tilpasses. Dessuten må vi lete etter nye skillelinjer som er felles for de fleste postkommunistiske land.

Et demokrati oppstår ikke i et politisk vakuum men i en overgang fra det gamle til det nye regimet. En skillelinje som har oppstått i denne overgangen er *Kommunisme – Antikommunisme*. Denne er manifest hvis partisystemet inneholder partier som stammer fra de gamle styrende kommunister eller partier som representerer en direkte linje fra de tidlige anti-kommunistiske forum (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004: 601). Dette førte i mange land til opprettelsen av en felles opposisjon der målene var å fjerne kommunistene fra makten. Partiene i opposisjonen la ofte løkk på sine uenigheter til dette målet var nådd. En viktig faktor for denne skillelinjen er hvordan kommunistpartiet omstilte seg til demokrati og hvilken styrke det beholdt i statsapparatet. Maktkampen mellom kommunister og den demokratiske opposisjon gjenspeiler seg også i den sosioøkonomiske skillelinjen *Planøkonomi – Markedsøkonomi*.

Statene i øst ble av Rokkan kalt periferi stater, men etter jernteppets fall ble de interface stater mellom vestlige og østlige imperier; "The East of the West and the West of the East" (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004: 2). En skillelinje som kommer ut av dette er *Nasjonal vs. Kosmopolitisk*. Motpolene representeres på den ene siden av partier som har nasjonalstaten i fokus og på den andre siden av partier som søker internasjonalt samarbeid for å løse politiske problemer (Berglund, Ekman & Aarebrot, 2004: 600). Den kosmopolitiske kløften kan igjen deles inn i *Vest-Europa – Russland*. Etter kommunismens fall ble den manifeste skillelinjen *Religiøs – Sekulær* igjen aktuell. Rokkan beskrev den som en konflikt mellom protestanter og katolikker, i øst må den utvides til også å inkludere ortodokse kristne og islam. *Urban – Rural* er også aktuell i øst, men i en helt annen kontekst. Konflikten skiller de som er for eller i mot privatisering av det kommunistiske kollektive jordbruk. *Sentrum – Periferi* er svært aktuell når en tenker på det mangfold av folkegrupper, språk og religioner som befant seg i det tidligere Sovjet. Russere gikk fra å være en majoritet i Sovjetunionen til å bli en minoritet i mange av de nye selvstendige statene som såg dagens lys etter Sovjets fall. De nye statene fikk dermed en stor russisk minoritet innenfor sine landegrensers.

4.4.3 Fire Skillelinjer på Den Horisontale Akse

Det viktigste i analysen av den horisontale akse er å finne de konfliktlinjer som er felles og har størst politisk betydning for mine tre case. En konfliktlinje som er vesentlig viktig for alle postkommunistiske land er *Kommunisme – Antikommunisme*. Hvordan var forholdet mellom opposisjonen og kommunistene da sistnevnte mistet sitt maktmonopol? Den er mest aktuell under transisjonen men har likevel stor betydning for den videre demokratiske og økonomiske utvikling. Kløften er det nærmeste en kommer for og i mot demokrati. *Planøkonomi – Markedskrefter* vil vise konfliktnivået på den økonomiske akse og er muligens den mest ideologiske av våre fire hovedkløfter. Den mest nasjonale kløften er *Øst – Vest* problematikken, denne inkluderer også *Nasjonal – Kosmopolitisk*. For Belarus og Ukraina vil dette bety at en må velge mellom Russland eller Europa? For Russlands del vil dette bety slaviske tradisjoner, med andre ord en egen russisk vei eller vestlig innflytelse? Den siste konfliktlinjen er Lipset og Rokkans tradisjonelle *Sentrum – Periferi*. Kløften er en konflikt mellom den dominerende folkegruppe og minoritetene. På hvilken side stiller de politiske partiene seg til landets minoriteter? Andre kløfter som *Urban – Rural*, *Imperialisme – Anti-imperialisme* og *Sekulær – Religion* er kanskje av stor betydning for et case men mindre for et annet. De vil kun bli brukt som medargumenter når en skal kategorisere casene.

4.4.5 Graden av Criss-Cross?

En må undersøke de fire utvalgte skillelinjer en for en og fastslå om de er preget av polarisering eller kompromiss. Et eksempel på kompromiss er når en konflikt over to språk løses ved at begge blir gjort offisielle. Eller at en politisk part oppnår noe, samtidig som den gir avkall på noe annet. Sammenfallende konfliktlinjer oppstår når politiske motstandere er polarisert på flere skillelinjer. En kan tenke seg en situasjon der kommunistene vil opprettholde partiets dominerende posisjon, beholde planøkonomi, ha sterke bånd til den slaviske tradisjon og kjempe for den russiske folkegruppe uavhengig om de er i majoritet eller minoritet. En demokratisk opposisjon vil på sin side svekke kommunistenes makt, ha markedsøkonomi, se mot Vesten og forbinne russere med kommunisme og det tidligere Sovjet. Sammenfallende konfliktlinjer og vertikale forbindelseslinjer gir ikke rom for konsensus eller samarbeid i demokratiseringsprosessen. Resultatet kan bli stagnasjon i den demokratiske og økonomiske utvikling, et status quo. Hadde tilfellet vært kryssende konfliktlinjer ville konsekvensene blitt annerledes fordi uenighet på en kløft kan bety enighet

på en annen. Faremomentet er at en konfliktlinje blir for dominerende og stiller de andre i skyggen, dette kan resultere i en polarisering av mellomledet.

Jeg har valgt å dele den horisontale akse inn i tre kategorier; *Høy, Middels og Lav Grad av Criss-Cross*. Jeg inkluderer *Middels Grad av Criss-Cross* som følge av lite tilstrekkelig data på mikronivå. Høy og lav grad av criss-cross er i min analyse en klassifisering som tydelig indikerer forholdene på makro og mikronivå. *Høy Grad av Criss-Cross* er ensbetydende med kryssende konfliktlinjer og overlappende nettverk, *Lav Grad av Criss-Cross* innehar sammenfallende konfliktlinjer og isolerte nettverk. *Middels Grad av Criss-Cross* er mer tvetydig og indikerer at forholdene på makronivå er vesentlig forskjellig fra mikronivå. En må utfra tilgjengelige data anta om *Middels Grad av Criss-Cross* symboliserer kryssende konfliktlinjer og isolerte nettverk eller sammenfallende konfliktlinjer og overlappende nettverk.

Case som er polarisert og sammenfallende på fire skillelinjer vil inneha *Lav Grad av Criss-Cross*. Case som er polarisert på to eller tre skillelinjer vil inneha *Middels Grad av Criss-Cross*. Case som unngår polarisering på tre eller fire skillelinjer vil inneha *Høy Grad av Criss-Cross*.

4.5 Data – Kildemateriale

Kildematerialet i analysen vil, av flere årsaker, bestå av sekundærlitteratur og sekundære data. For det første snakker ikke undertegnede det russiske språk, en innsamling av primærdata ville blitt for tidkrevende. For det andre har det, spesielt på tilfellet Belarus, vært vanskelig å oppnå kontakt med primære kilder. En polsk journalist satte meg i kontakt med en professor fra Belarus State Economic University i Minsk. Men utallige henvendelser gav ingen respons, den polske journalisten antok at professorens taushet skyldes frykt eller arrestasjon. En analyse bestående utelukkende av kvantitative data og har og sine begrensinger fordi tilgang til informasjon varierer fra case til case. Et tilbakevendende problem er mangelfull data på Belarus i 1994, men også i perioden etter Lukasjenkos maktovertakelse. Enten går ikke data og rapporter på Belarus så langt tilbake i tid, ellers så finnes de ikke i det hele tatt. Analysen fokuserer dessuten på mellomledets kvalitative institusjonelle forutsetninger, fremfor de kvantitative. Sekundærlitteratur blir dermed den mest pålitelige, informative og

sammenlignbare kilde. Det finnes mengder av historisk litteratur som omhandler kommunismens fall og den politiske utvikling i Øst-Europa etter 1991.

Jeg benytter en selektiv metode for å klassifisere tre case som viser klare, men forskjellige, trekk på den politiske og demokratiske utvikling. I et forsøk på å oppnå en konsekvent klassifisering av casene har jeg også brukt data og informasjon hentet fra relevante organisasjoner og institusjoners elektroniske hjemmesider. *Freedom House* er en av mine mest pålitelige elektroniske kilder. De startet sine surveys allerede i 1972 og innehar dermed data på mine case helt tilbake til 1991. *Freedom House* gir informasjon om landenes politiske og sivile status. Deres årlige rapporter inkluderer også tilstanden til valgordninger, uavhengig media, lokal demokrati, den utøvende makt og det konstitusjonelle, lovgivende og dømmende rammeverk, samt korrupsjon. *Freedom House* er en nyttig kilde på analysen av den vertikale akse. De tre lands konstitusjoner, som igjen belyser de institusjonelle forutsetningene for desentralisering og lokal demokrati, er hentet fra de offisielle statlige nettsidene *President of Russia*, *The Official Internet Portal of The President of Republic of Belarus* og *Verkhovna Rada of Ukraine*. De statlige nettsidene inneholder også arkiv over presidentenes taler og intervjuer og er dermed en god referanse på massesymbolikk og masseretorikk. *Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe* er en elektronisk kilde fra *University of Essex*. Den gir tilgang til valgordninger og valgresultat etter Sovjetunionens sammenbrudd. Valgresultat kan gjenspeile massenes uforutsigbarhet.

5. Analyse av Den Vertikale Akse

Analysen av den vertikale akse skal belyse om det finnes institusjonelle forutsetninger for et mellomledd. Politiske og sivile institusjoner trenger tid på å oppnå den nødvendige stabilitet og legitimitet. Det er viktig for demokratiseringsprosessen at mellomleddets institusjonelle rammeverk etableres så raskt som mulig.

5.1 Belarus 1994

5.1.1 Desentralisering av Makt

Belarus løsrev seg ikke fra Sovjetunionen for selvstendighetens skyld, men som følge av kuppforsøket til de konservative kommunistene i Moskva i 1991. Det mislykkede kuppet medførte at det sovjetiske kommunistparti mistet all legitimitet. Regimet i Minsk tapte ansikt fordi de hadde støttet kuppmakerne i deres forsøk på å opprettholde det tradisjonelle sovjetiske og kommunistiske system. For lederne i Minsk var løsrivelse fra Sovjetunionen det eneste alternativ som kunne opprettholde regimets makt. I Belarus eksisterte det ingen reformvennlig fløy innad i kommunistpartiet. Det var heller ingen enkel reformkraft i sterke individer som for eksempel Boris Jeltsin i Russland. Konsekvensen var at de politiske og økonomiske reformer uteble. Etter selvstendigheten forble Belarus en sterk sentralisert stat, med all makt i nasjonalforsamlingen, dominert av den gamle nomenklatura. Denne situasjonen holdt seg helt frem til presidentvalget i 1994. Reformen ble kun innført hvis de tjente det pragmatiske regimet.

Belarus hadde på starten av nittitallet en liten men høylydt demokratiske opposisjon. En opposisjon i klart mindretall oppnådde allikevel gode politiske resultater, ikke minst gjennom den nye grunnloven som ble vedtatt i mars 1994. Grunnloven garanterte en folkevalgt president som statsoverhode og artikkel 6 proklamerte at makten skulle fordeles mellom de utøvende, lovgivende og dømmende institusjoner (POB 2007: 1). Den regjerende nomenklatura fryktet ytterligere tap av makt hvis den demokratiske opposisjon skulle komme til å dominere nasjonalforsamlingen. De vedtok derfor at presidentvalget skulle avholdes før valget på nasjonalforsamling. Ved å erobre presidentembetet kunne nomenklaturaen kontrollere nasjonalforsamlingen og samtidig beskytte sine posisjoner og økonomiske

interesser. Da hviterusserne sommeren 1994 gikk til stemmeurnene for å velge landets første president var ikke grunnlovens politiske reformer blitt skikkelig aktivisert. Den kommende president ville arve det sentraliserte politiske system.

5.1.2 Lokal demokrati

Belarus vedtok i februar 1991 "The law on local self-government and local economy". Den definerte og garanterte lokal demokratiets uavhengighet; "*Local self-government was defined by the law as the independent resolution of social, economic, political and cultural issues of local importance either directly or through elected government and public bodies, based on legislation, in the interests of the given population and with due consideration of specific local conditions*" (Kobasa, Karamyshev & Dritz, 2001: 50). Den egentlige situasjonen hang ikke sammen med uttalelsene ovenfor, det var minimale endringer på det sentraliserte sovjetiske system. Lokale innbyggere ble fremdeles sett på som "befolkningen" og ikke som lokale samfunn med særegne interesser. Loven garanterte lokale folkeavstemninger og lokale folkevalgte organ, men garanti og forhold ble ikke tilrettelagt. Lokale myndigheter i Belarus forble statlige organ.

Grunnloven fra 1994 proklamerte deling av makt også for lokale representanter og utøvende organ. Grunnlovens seksjon 5, som omhandler lokal demokrati, garanterer i artikkel 118 folkevalgte organ; "*Local councils of deputies shall be elected by the citizens of the relevant administrative-territorial units for a four-year term.*" (POB 2007: 2). Tidligere hadde all makt lagt hos det lokale kommunistiske utøvende organ, nå skulle forvaltningen deles med en lokal folkevalgt administrasjon (Kobasa, Karamyshev & Dritz, 2001: 54). Men som med mange andre av grunnlovens politiske reformer fikk heller ikke lokal demokratiet tid til å etablere seg før presidentvalget sommeren 1994. En kan derfor konstatere at innbyggerne i Belarus manglet erfaring med et fullt utbygd og fungerende lokal demokrati.

5.1.3 Politiske Partier

Partisystemet i Belarus rundt 1994 var som et speilbilde av partiene i vest, men helt uten grunnlag i sosiale skillelinjer. De politiske partier var dannet av eliter og basert på ledernes personligheter. Partienes politiske og sosiale dagsorden var av en slik art at den nesten utelukkende kun hadde betydning for intelligentsiaen i Minsk og de andre store byene.

Landets største opposisjonsparti Belarousian Popular Front (BPF) var en politisk bevegelse allerede i 1988. Til landets første og delvis frie parlamentsvalg i 1990 oppnådde bevegelsen og dens allierte å erobre 10 % av representantene. Men landets største opposisjonelle bevegelse ble ikke en offisiell politisk partiorganisasjon før i 1993 (Marples, 1999: 61). Dette forteller oss at partiorganisasjonene i Belarus har hatt et begrenset antall medlemmer og innehatt få autonome lokale avdelinger. De demokratiske partiene var konsentrert i hovedstaden Minsk og nesten fraværende i de regionale sentra. Kommunistene forble det eneste parti som var godt organisert med lokale avdelinger i både urbane og rurale strøk.

I perioden 1991 til 1994 var det kommunistene og BPF som førte den politiske dagsordenen. De var begge opptatt av politiske agendaer som lå langt unna regionale og lokale interesser. De andre politiske partiene hadde verken organisasjoner eller nok oppslutning til å bryte dette politiske mønsteret. Partiene manglet også erfaring med frie kompetitive valg. Før presidentvalget i 1994 var partienes demokratiske erfaring begrenset til et delvis fritt valg på nasjonalforsamling i 1990, tilbake til da Belarus fremdeles var en del av Sovjetunionen.

5.1.4 NGO`s og Det Sivile Samfunn

Både menneskerettigheter og statusen til det sivile samfunn forbedret seg kraftig i Belarus etter selvstendigheten. Andrei Sannikov, en av grunnleggerne av Charter 97 (Belarus mest kjente NGO) sier; *“We did have a short period in the early 1990`s when the shoots of civil society started to emerge”* (Lenzi 2002). Den nye atmosfæren gikk i favør av ytingsfrihet og nyetablerte NGO`s. Men selv med stor optimisme og forbedringer i politiske og sivile rettigheter ble det sivile samfunn i Belarus liggende langt bak de fleste andre postkommunistiske land. En vesentlig faktor til dette var Belarus manglende ønske om selvstendighet fra Sovjetunionen. Andre postkommunistiske land som for eksempel Polen hadde et sterkt ønske om frigjøring fra det kommunistiske diktatur. Dette gav utslag under det politiske klima glasnost førte med seg. Folk stod nærmest i kø for å stifte eller melde seg inn i politiske bevegelser og interesseorganisasjoner. Siden dette selvstendighetsønske ikke var tilstede i Belarus ble landet etter 1991 nesten blottet for et sivil samfunn. De eneste aktive grupper av betydning var den politiske bevegelse BPF, samt noen interesseorganisasjoner forbundet med Tsjernobyl.

Tiden frem mot presidentvalget i 1994 blir i Belarus sett på som det sivile samfunns gylne periode. Men det betenkelige er at antall NGO`s i Belarus har økt fra 784 i 1994 til 2502 i begynnelsen av 1999 (SEAL 2007). Denne økning trenger riktignok ikke være ensbetydende med en økning av frie, aktive og fungerende organisasjoner. Mange er sikkert statlig kontrollert eller fungerer som organisasjoner kun i navnet. Men det er en god indikasjon på hvor svakt det samfunnsmessige engasjement var i Belarus før Lukasjenko kom til makten. Det viser at forutsetningene for fremveksten av NGO`s og et sivilt samfunn er avhengig av mer enn bare frihet. Frihet til å organisere har ingen effekt uten sivil motivasjon, denne motivasjon kom først etter at Lukasjenko innskrenket friheten.

5.1.5 Uavhengig Media

Sett fra dagens perspektiv er perioden 1991 til 1995 de årene Belarus var nærmest pressefrihet. Men det nye uavhengige media som dukket opp etter selvstendigheten møtte hard motstand fra regimet i Minsk. Myndighetene hadde flere verktøy for å begrense pressefrihet. All publisering definert som non-fiction måtte før trykking presenteres for *"Inspectorate for the Protection of State Secrets"*. Dette var et lite departement underlagt informasjonsministeriet (tidligere en del av det sovjetiske sensurkammer). Prisreformer medførte at de fleste uavhengige aviser etter hvert havnet i pengetrøbbel og ble avhengig av statlig støtte. Ved å gi dem bistand kunne staten kreve å få opprettholde en viss kontroll. Staten kontrollerte det offentlige media og nesten alle TV og radiokanaler var under statlig eiendom. De fleste utgiverforlag ble grunnlagt og kontrollert av informasjonsministeriet.

Det fantes riktignok enkelte uavhengige aviser og tidsskrifter fri fra statlig dominans, og dette ble opposisjonens viktigste ytringskanal. Problemet var at bare et fåtall av de uavhengige avisene blir utgitt utenfor Minsk, og enda færre var daglige utgivelser. Internet var i 1994 et nytt fenomen i Vesten, i Belarus var det nesten ikke-eksisterende. Under disse årene kunne det forekomme åpne debatter på TV, det hersket altså en viss "pluralisme" i det offentlige media. Det ironiske er at Lukashenko brukte akkurat denne ytringskanalen for å fremme sine synspunkter. Myndighetene lot Lukashenko slippe til på TV fordi han, i motsetning til opposisjonen, ikke var fryktet i det kommende presidentvalget. Under presidentvalgkampen i 1994 lovet han å avskaffe all form for sensur hvis han ble valgets vinner. I 1994 fremmet myndighetene loven som forbød pressemonopol, men den ble først vedtatt januar året etter.

5.2 Russland 1999

5.2.1 Desentralisering av makt

Russland tok etter løsrivelsen fra Sovjetunionen et kraftig steg mot desentralisering. Boris Jeltsin såg desentralisering som et ledd i å bryte opp det sovjetiske system og nærmest oppfordret republikkene i den nye føderasjonen til å ta makt. Landets guvernører ble folkevalgte fra og med 1996. Men de folkevalgte guvernørene ble etter hvert lokale fyrster med stor innflytelse innenfor sitt territorium. Etter landets økonomiske krise i august 1998 mistet Kreml mye av kontrollen ovenfor den regionale utøvende makt. Kreml hadde ikke økonomiske tilbud som kunne hjelpe regionene, dermed var de regionale myndigheter overlatt til seg selv med å finne egne overlevelses strategier (Lussier, 2002: 57). Guvernørene hadde forholdt seg passive under valget til nasjonalforsamlingen, Dumaen, i 1995. Men under valgkampen i 1999 dannet de en løs koalisjon og var aktive aktører på søken etter alliansepartnere i Dumaen. Konflikten mellom sentralmakten og regionene hadde nådd et nivå som truet hele den russiske føderasjon.

Asymmetrisk føderalisme kombinert med Jeltsins opprop om desentralisering resulterte nærmest i et kappløp, mellom republikkene, om økt autonomi. Men det resulterte også i en maktkamp mellom Kreml og regionene. *"A distinctive type of segmented regionalism emerged, whereby Russia in effect had ninety governments. The federal authorities at the centre entered into asymmetrical bargaining relations with the other eighty-nine subjects of the federation, one which (Chechnya) claimed outright independence"* (Sakwa, 2002: 1). Selv om noen republikker var liberale og demokratiske var konsekvensen av Jeltsins regionale politikk at flere republikker beveget seg i en mer autoritær retning. Konsekvensen for individene blir et russisk borgerskap med varierende betydning, alt etter hvilken republikk de tilhører.

Den politiske konflikt mellom sentralmyndighetene og regionene vitner ikke om en vellykket desentralisering. Under Jeltsins siste år som president kunne ikke lenger Kreml styre regionene, men regionene kunne heller ikke styre Kreml. Konsekvensen var at mange av republikkene beveget seg i en autoritær retning, og i autoritære republikker er det garantert sterk sentralisering av makt. Samtidig vil de sentrale myndigheter, som følge av konflikten

med regionene, gå utenom de regionale eliter og henvende seg direkte til nasjonens befolkning. Individene er dermed i direkte relasjon til både nasjonale og regionale eliter. Skulle en fått et komplett bilde av situasjonen måtte en ha undersøkt graden av desentralisering i hver av de 89 regionene. Nasjonalt var Russland sentralisert i den grad at presidenten etter grunnloven i 1993 ble ekstremt mektig på bekostning av parlamentet. Men selv om parlamentet ble svakere har det med forskjellige metoder allikevel vist at det kan stå imot presidenten (Barry, 2002: 146).

5.2.2 Lokal Demokrati

Konstitusjonen fra 1993 anerkjente lokal demokratiet som et fundamentalt element i det konstitusjonelle system (POR 2007: 1). Som et resultat av desentralisering har lokal demokratiet blitt et utbredt fenomen i Russland. Det finnes flere tusen kommuner der flertallet av dem er ledet av folkevalgte organ. Men lokale myndigheter som institusjon står ikke sterkt, dets potensial for sosial og økonomisk utvikling er veldig begrenset. Den økonomiske begrensing medfører avhengighet til en høyere grad av offentlige myndigheter, noen ganger helt opp til viktige statstjenestemenn på sentralt og regionalt nivå.

Demokratiseringsprosessen har vært mindre kontinuerlig og dynamisk på det lokale nivå sett i forhold til det føderale (Danielan, 2002: 91). Det føderale nivå er på mange måter selve årsaken til at det lokale nivå lider. Etter massivt press fra regionale eliter oppgav Jeltsin i 1996 å utnevne guvernører, de ble i stedet folkevalgte. Men på slutten av nittitallet var guvernørene, som allerede nevnt, blitt små fyrster i de respektive republikkene. Guvernørene kommer ikke ut av politiske parti, det er partiene som kommer ut av dem. Guvernørene ser ofte på seg selv som store økonomiske managere hvis regionale politikk og velferd overgår partilinjer (Ross, 2002: 42). Disse politiske entreprenører kan lett skifte allianser noe som igjen medfører at deres politiske parti vil gjøre det. Eksempler er guvernører som skifter allianse til fordel for maktpartiet i Kreml, eller tidligere motstandere av Jeltsin som over natten blir på godfot med presidenten (Ross, 2002: 42). Konsekvensen er at det skaper uforutsigbarhet nedover i hierarkiet. Representanter i de folkevalgte organ vil følge sine overordnede og snu helt om på sin politiske linje.

Da Boris Jeltsin overgav makten til Vladimir Putin i 1999 hadde Russland i seks år hatt en grunnlov som beskyttet lokale folkevalgte organer. Befolkningen hadde på disse årene kunne

erfare lokal demokratiet på godt og vondt. Valg på lokale politiske organ gir befolkningen en følelse av å kunne delta i politiske avgjørelser. Men de lokale organs avhengighet til høyere myndigheter kombinert med uforutsigbare partier og representanter skaper en politisk usikkerhet. Konsekvensen blir at flere og flere individ overser de lokale aktører og i stedet retter fokus mot sentrum. Russland hadde gode forutsetninger for et lokal demokrati, men frem mot 1999 hadde det ikke maktet å utfylle sin rolle på en tilfredsstillende måte.

5.2.3 Politiske Partier

Kampen mellom utøvende og lovgivende makt resulterte i ”kuppet” til Boris Jeltsin i 1993. Konsekvensen ble at både nasjonalforsamlingen og de politiske partier ble marginaliserte. De politiske partier fikk verken nominere presidenten eller danne regjering. President Jeltsin forble partiløs fordi han såg seg selv som høyere og viktigere enn noe parti. Dermed har politiske parti aldri kunnet mobilisere under presidentvalgene. Som følge av alt dette feilet partier og sosiale bevegelser i å fylle den kommunikasjon og funksjon de skal ha mellom den politiske elite og befolkningen (Remington, 2001: 89). Det var i perioden 1993 til 1999 et kaotisk partisystem, mange partier stilte til valg men få kom over sperregrensen på 5 %. Kun tre parti har på nittitallet stilt liste og fått valgt inn representanter til hvert av de tre valg på Duma. Det er kommunistene (CPRF), Vladimir Shirinovskis The Liberal Democratic Party of Russia (LDPR) og Russian Democratic Party Yabloko. Dette er det nærmeste Russland kom et partisystem i Jeltsins regjeringstid.

Mens Russland gradvis har opplevd en hvis konsolidering av politiske partier på nasjonalt nivå har partienes deltakelse på regional og lokal politikk stagnert etter 1995. Dette henger igjen sammen med guvernørenes økende makt; *”When these governor blocks are in effect, anti-party parties have been set up specially to prelude effective national party building in the regions”* (Ross, 2002: 43). Politikere i regionale og lokale forsamlinger har stort sett vært partiløse. Dette kommer klart frem under regional valgene i januar 1998. Av de 3841 representanter som ble valgt inn i 83 av Russlands 89 republikker og regioner var kun 635 (18.4 %) medlemmer av et politisk parti. Ingen parti hadde majoriteten i noen av Russlands 89 regionale forsamlinger. Ikke uventet er det kommunistene som kommer best ut, men deres representanter utgjorde allikevel bare 8 % av det totale antallet (Ross, 2002: 39). I det postkommunistiske Russland har regionale partier og partiorganisasjoner vært svake og har hatt minimal påvirkning på den nasjonale politikken (Remington, 2001: 103). I Russland er

partiene først og fremst en kommunikasjonskanal innad i eliten. De er en kamparena der elitene konkurrerer seg imellom om politiske ideologier og ressurser fremfor å representere sosiale interesser.

5.2.4 NGO`s og Det Sivile Samfunn

Hovedmotivasjonen bak Russlands løsrivelse og selvstendighet var å bryte med kommunistene og det sovjetiske system. Det mislykkede kuppet i August 1991 og kampen mot konservative kommunister gav grobunn for en fremvekst av flere interesseorganisasjoner. Men den politiske polariseringen mellom utøvende og lovgivende makt de første årene etter selvstendigheten forverret NGO`s muligheter til å påvirke politiske avgjørelser. En kan ikke påstå at Russland hadde en autonom tredje sektor tidlig på nittitallet, verken i praksis eller mentalt. Konstitusjonen fra 1993 garanterte sivile friheter og identifiserte Russland som en ”sosial stat” hvor politiske rettigheter er supplementært med garantert beskyttelse av arbeid, helse, familie support og sosial sikkerhet (POR 2007: 2).

Ytterligere institusjonalisering gjennom nye lover i 1995 som ”The Law on Noncommercial Organizations” har gjort det mulig med en svak og jevn vekst av NGO`s. Det antas at Russlands tredje sektor gikk fra ca 50 000 organisasjoner i 1993 til 66 000 i 1997, i 2001 var antallet 350 000. Ved første øyekast kan det virke som om Russland har hatt en eksplosiv utvikling i det sivile samfunn. Men disse tallene må behandles med ytterst forsiktighet. Flere av organisasjonene er ikke aktive og mange er bare fasader for organisert kriminalitet (Weigle, 2002: 1). Organisasjoner som har internasjonal og vestlig støtte har problemer med å nå ut til den jevne russer. Russere er av natur ofte skeptiske til vestlig påvirkning fordi de mener den kan undergrave de russiske interesser. Kvaliteten på NGO`s forhold til regionale og lokale myndigheter bedret seg noe utover 1990-tallet, men den asymmetriske føderalismen forverrer NGO`s arbeidsvilkår. Regionale og lokale myndigheter kan legge hindringer for føderale avgjørelser noe som medfører at NGO`s arbeidsforhold og innflytelse varierer fra region til region.

Russlands største hinder for et blomstrende sivilt samfunn var ifølge sivile aktivister at landet på slutten av nittitallet manglet et effektivt statsapparat. Viktigheten med en overbyggende stat som kan stille lokale myndigheter til ansvar blir av aktivister sett på som en forutsetning for et effektivt sivilt samfunn (Weigle, 2002: 2). Frem mot Putins maktovertakelse i 1999 kan

en ut av det konstitusjonelle kaos mellom sentralmakten og regionene konkludere med at NGO`s og det russiske sivile samfunn var kvantitet fremfor kvalitet. Det var et ustrukturert sivilt samfunn i en ustrukturert føderal stat.

5.2.5 Uavhengig Media

Allerede i 1991 erklærte den Russiske Føderasjon ”The Law on Media of Mass Information”. Loven sikret ytringsfrihet, informasjon og uttalelser som fundamentale rettigheter for all media, slik at de på best mulig måte kunne utføre sin oppgave i samfunnet. Loven var og relatert til beskyttelse og uavhengighet for journalister samt fri tilgang til informasjon (EML 2006: 1). Men en revidering av loven i 1995 har begrenset medias mulighet til å uttrykke politiske meninger og standpunkt. En av de største konfliktene etter 1995 har vært journalistenes rettighet til å søke og spre informasjon om nasjonale lover angående statlige hemmeligheter og terrorisme. Dette kommer tydelig frem på dekkningen av den militære konflikten i Tsjetsjenia. Journalister har blitt direkte truet og advart av myndighetene hvis de kommer med avsløringer som Kreml ikke finner passende.

På midten av nittitallet ble de fleste nasjonale aviser overtatt av russiske forretningsmenn som stod samlet bak Jeltsin. Deres strategi til de økonomisk avhengige avisene var å kreve full lojalitet. Resultatet var en partisk presse som trykket negativ omtale av den politiske opposisjon. Det finnes flere tusen aviser og tidskrifter i Russland, men de fleste har problemer med å utfylle sin misjon. Daglige lesere og abonnenter sank drastisk på slutten av nittitallet. Prisøkning har ført til at russere i gjennomsnitt kun leser en avis i uken, befolkningen velger i stedet å se fjernsyn. Hvis en ser bort fra energi kostnader er de nasjonale TV-kanaler i Russland helt gratis. I 1999 var alle de nasjonale stasjoner, med unntak av en, statlig dominert. I landets største TV kanal ORT hadde den russiske stat 51 % eierskap. TV Russia som er en annen stor nasjonal kanal, var hundre prosent statlig eiendom. Den eneste nasjonale kanal som ikke var kontrollert av myndighetene var NTV. Dette var en pris Boris Jeltsin måtte betale media mogul og oligarken Vladimir Gusinskiy som takk for den støtte NTV gav presidenten under valgkampen i 1996 (EML 2006: 1).

Når det gjelder nivået på online media låg Russland på slutten av nittitallet langt bak EU. I 1999 var det kun 5.4 millioner (3.69 %) russere som hadde tilgang til Internet. Dermed kunne bare en liten del av befolkningen motta informasjon som beskrev aktuelle hendelser og

situasjoner fra et annet synspunkt enn den statlig dominerte presse. I 1999 hadde russisk media i følge Freedom House en status på 4.75 (FH 2006: 1). Det forteller oss at det frie media i Russland hadde dårlige arbeidsvilkår da Putin entret maktens korridorer.

5.3 Ukraina 2004

5.3.1 Desentralisering av makt

I Ukraina var det ingen oppfordring fra sentrale myndigheter om økt autonomi til regionene. Etter selvstendigheten i 1991 oppstod det politisk uenighet mellom dem som ville bevare det sentraliserte sovjetiske system og dem som ville ha desentralisering. Det gamle system ble opprettholdt frem til det noen år senere ble inngått et kompromiss mellom partene.

Sentraliserte trekk finnes fremdeles i Ukraina, det er presidenten som utnevner landets 24 guvernører. Men det ukrainske system er heller ikke fremmed for desentralisering.

Krimhalvøya med sin dominans av russere og russisk kultur er en oblast med stor grad av autonomi. Spørsmålet om oblastens status var et brennhett tema de første årene etter selvstendigheten, men konflikten ble løst gjennom utkastet til Krims konstitusjon i 1996. To andre distrikt, Sevastopol i sør og hovedstaden Kiev, har gjennom Artikkel 133 i grunnloven spesial status definert gjennom særegne lover (VR 2007). Ukraina var i 1996 den siste av de tre tidligere slaviske sovjetrepublikkene som fikk en grunnlov.

På nasjonalt nivå forhindres en sterk sentralisering av et balansert maktfordelingsprinsipp. Den ukrainske president har ikke, som sin kollega i Russland, den samme sterke posisjon på bekostning av parlamentet. Men frem mot 2004 var det en gradvis sentralisering av makt som følge av at parlamentet ble besatt av mer presidentvennlige representanter. Men dette trenger ikke ha større betydningen enn når for eksempel presidentens parti i USA også har flertall i Kongressen. Ukraina er en enhetlig stat der det sentraliserte system fra Sovjetunionen utover nittitallet gradvis ble myket opp av desentralisering og økt autonomi til enkelte regionale sentra.

5.3.2 Lokal demokrati

I 1990 vedtok parlamentet i Ukraina "The Law of the Ukrainian SSR on Local Self-government and Local Soviets of People's Deputies in the Ukrainian SSR". Det signifikante med denne loven var at den la grunnlaget for en økt politisk rolle til lokale representanter, samtidig som den gav dem finansiell autonomi (Navruzov, 2001: 114). Den understreket også de forskjellige maktnivå av oblast, raion og byer. Men årene frem mot konstitusjonen i 1996 ble en duell mellom de som ville opprettholde en vertikal maktstruktur og de som forsvarte et effektivt lokalt selvstyre med folkevalgte representanter. I 1996 ble det inngått et kompromiss gjennom "The Law on Local Self-government". Denne loven styrket de folkevalgtes organ på bekostning av det statlige byråkratiet.

Innbyggerne velger inn representanter både regionalt (oblast, raion) og lokalt.

Representantene på det lokale og regionale plan velges for fire år av gangen. Oppgavene delegeres mellom de folkevalgte organ og det tilsvarende nivå av byråkratisk administrasjon. Selv om lokal demokratiet fungerer og er tilstedeværende er det allikevel begrensinger i selve utbedringen; *"Now there are 32 000 territorial communities in Ukraine, but only 12 000 of them independently realize the right for local self-government"* (LGA 2006). Arven fra kommunistene har gjort det vanskelig for befolkningen å skille mellom lokale politiske og byråkratiske institusjoner. Grunnloven kan også virke vag på lokalt selvstyre, dette medfører at det siste ordet ofte tilfaller sentralmyndighetene gjennom den presidentutnevnte guvernør.

Et mer effektivt desentralisert system gjør at forutsetningene for lokalt selvstyre er bedre i Ukraina enn i Russland. Men lokal demokratiet i Ukraina har fremdels en lang vei å gå før det er utbygd i samtlige kommuner. Men det viktigste er at det har fått utvikle seg uforstyrret siden 1996. At det ikke er fullt utbredt skyldes i første rekke manglende lokale initiativ, og ikke statlige restriksjoner. Under presidentvalget og den påfølgende Oransjerevolusjonen høsten 2004 hadde mange ukrainerne allerede åtte års erfaring med lokal demokrati.

5.3.3 Politiske Partier

Presidenten i Ukraina har som sin kollega i Russland tradisjonelt sett ikke representert noe politisk parti. Presidentvalget i 1994 mellom de to uavhengige kandidatene Leonid Kravchuk og Leonid Kuchma var ikke en arena for partipolitikk eller en kamp mellom to ideologier.

Valget var i stedet en intern clan-fight innad i en maktstruktur dominert av den sittende nomenklatura. Det viktigste politiske spørsmålet i valgkampen var om Ukraina skulle følge Europa eller Eurasia (Kuzio, 1997: 51). Konsekvensen var at partiene ble marginalisert, og de fikk vansker med å mobilisere på nasjonalt nivå. Dette gir ikke de beste forutsetninger for etableringen av et partisystem. Kommunistpartiet hadde de første årene etter selvstendigheten tre millioner medlemmer, til sammenligning hadde det største opposisjonspartiet under ni tusen. Samlet sett hadde de ikke-kommunistiske partiene kun førti tusen medlemmer. *”Despite the proliferation of political parties in Ukraine, the size of their membership remained small, bordering on insignificance”* (Prizel, 1997: 342).

Men de politiske partiene ble styrket på nasjonalt nivå etter millenniet. Viktor Yushchenkos valgallianse ”Our Ukraine”, som bestod av flere partier, gjorde et meget godt parlamentsvalg i 2002. Dette var første gang kommunistene ikke fikk flest stemmer og representanter til valget på det ukrainske parlamentet Verkhovna Rada. To år senere stilte koalisjonens leder Viktor Yushchenko som presidentkandidat. Nå hadde partiene endelig en mulighet til å mobilisere på det øverste politiske nivå. De nasjonale partiene i Ukraina virker også å være bedre representert lokalt enn hva tilfellet er i Belarus og Russland. Et godt eksempel er Party of Greens of Ukraine (PZU). Partiet ble stiftet tidlig på nittitallet og fikk under parlamentsvalget i 1998 valgt inn 19 representanter (UOE 2007: 1). De klarte ikke å følge opp suksessen på nasjonalt nivå og tapte samtlige plasser under valget fire år senere. Men PZU har siden 2002 fortsatt vært godt representert lokalt og regionalt. Partiet har i dag over 80 000 medlemmer som er representert i samtlige av Ukrainas regioner. I tillegg har partiet over 276 representanter fordelt på flere regionale forsamlinger (PZU 2007). Dette forteller oss at partiene i Ukraina muligens har bedre fotfeste på grasrotnivå, de er ikke prisgitt en sterk politisk personlighet for å overleve. En kan derfor konkludere med at de politiske parti i Ukraina høsten 2004 var bedre etablert nasjonalt og regionalt enn hva tilfellet hadde vært på nittitallet.

5.3.4 NGO`s og Det Sivile Samfunn

Det vestlige Ukraina var tidligere en del av det habsburgske riket. De historiske bånd til Sentral-Europa betydde at landsdelen allerede hadde erfaring med vestlig borgerskap og middelklasse. Den nasjonale bevissthet er også langt større i vest fordi landsdelen ikke er russifisert slik som de østlige og sørlige deler av landet. Ukraineres erfaring med det

sovjetiske system var langt mer brutal enn hva tilfellet var for hviterusserne. Landet hadde derfor en sterkere tradisjon for å opponere mot det sovjetiske regimet, det fantes for eksempel gerilja virksomhet mot Stalin i det vestlige Ukraina helt frem til 1955 (Prizel, 1997: 335). Ukrainas historie og kultur står med andre ord i sterk kontrast til nabolandet Belarus der sistnevntes svake nasjonale identitet medførte manglende motivasjon til å organisere. I Ukraina fantes det krefter som allerede før 1991 kjempet for å etablere politiske og sivile bevegelser. Ukraina har av den grunn bedre forutsetninger for et sivilt samfunn enn våre to andre case.

Til tross for gode forutsetninger så opplevde ikke Ukraina et umiddelbart blomstrende sivilt samfunn. Regimet skepsis til markedsøkonomi medførte at de økonomiske reformer lot vente på seg. Selv om forholden var bedre enn i Belarus var den økonomiske tilstanden i Ukraina langt fra tilfredsstillende. Et fravær av markedsøkonomi hindrer fremvekst av en middelklasse og et sivilt samfunn. I 1999 ble Viktor Yushchenko utnevnt til statsminister av president Kuschma, en signifikant bedring i økonomien fulgte. Om den økonomiske veksten kom som følge av Yushchenko (med sin fortid i sentralbanken) eller skyldtes den generelle tilstanden i den ukrainske økonomi er heller uvisst. Før presidentvalget høsten 2004 var det i Kiev og de andre store byene så smått begynt å vokse frem en ny middelklasse.

Under Kuchma sin regjeringstid økte omfanget av offentlig korrupsjon. Ukrainernes misnøye gav økt vilje til å organisere seg. Vesten med USA i spissen har helt siden 1991 støttet NGO`s i Ukraina med penger og demokratiske verdier (som de også har forsøkt i Belarus og Russland). Men Kuschmas regime gav heller ikke de beste forutsetninger for NGO`s til å operere uforstyrret. Før presidentvalget høsten 2004 var det forsøk fra regimet på å arrestere enkelte organisasjoner for terrorvirksomhet. Dette var antidemokratiske tiltak for å stoppe opposisjonelle grupper. Men regimet har ikke vært like autoritært som i Belarus og de konstitusjonelle forhold har vært mer stabile enn i Russland. Dette har gitt NGO`s bedre arbeidsforhold enn i nabolandene. Koblet med en historisk arv og fremveksten av en ny middelklasse kan en konkludere med at forutsetningene for NGO`s og det sivile samfunn var gode høsten 2004. NGO`s var under presidentvalget klare til å mobilisere mot eventuelle antidemokratiske tiltak. De stod sterkest i det vestlige Ukraina, som ikke uventet har hatt størst suksess med å bygge interesseorganisasjoner.

5.3.5 Uavhengig Media

Ukraina opplevde i likhet med Belarus at de fleste nasjonale medier før 1991 hadde base i Moskva. Mediene måtte nå nasjonaliseres og tilpasses den nye stat. Artikkel 34 i Grunnloven beskyttet retten til frihet for ytring og informasjon, og artikkel 15 forbød sensur (VR 2007). Men sensur her eksisterte i forskjellige former under Leonid Kuchma, på sitt mest ekstreme har det medført drap på journalister. Så sent som i januar 2004 kom Kuchma med et nytt vedtak som proklamerte; ”*Negative information disseminated about a person shall be considered false*” (FH 2006: 2). I praksis betyr dette at all form for kritikk av regimet kan kalles ”negativ informasjon” og dermed forbys. Dermed hadde regimet et mektig verktøy som kunne stoppe pressen hvis den ble for kritisk. I Freedom House sin rapport fra 2004 scoret Ukraina bare 5.50 på uavhengig media (FH 2006: 2). Det vitner om at landets frie presse var i en kritisk tilstand før Oransjerevolusjonen.

36 % av landets TV-kanaler var statlig eller delvis statlig eid og størstedelen av det private media var på regimets hender fordi eierne var pro-Kuchma. Noen av de viktigste TV-kanalene hadde ledere som var slektninger av presidenten eller direkte utnevnt av ham. Svigersønnen Viktor Pinchuk kontrollerte ved siden flere TV-kanaler også landets største dagsavis. Statlig kontrollert TV sendte misvisende og ødeleggende opplysninger om opposisjonen ved å fremstille dem som kriminelle terrorister. Kuschma og hans støttespillere fikk ubegrenset plass i offentlig media og en massiv positiv omtale. Ulike tiltak fra myndighetene har også forverret situasjonen for uavhengige nasjonale TV-kanaler. De blir som i Belarus avhengig av statlig støtte noe som medfører lite upartisk dekning av politiske situasjoner.

De fleste tidligere Sovjetkommunistiske publikasjoner ble etter 1991 omgjort til regionale/lokale tidsskift etter vestlig modell med større, om enn ikke komplett, pressefrihet. Den trykte presse har hatt en økning i antall ulike aviser men en sterk nedgang i sirkulasjon, den lokale presse har faktisk høyere sirkulasjon enn den nasjonale (EML 2006: 2). Hovedgrunnen er at den lokale presse er mer på bølgelengde med sine mest lojale abonnenter; lokalbefolkningen. Denne desentralisering av media har de siste årene også omfattet TV. Det finnes lokale TV-stasjoner i det vestlige Ukraina som produserer både nyheter og underholdning. Det har også vært en liten utvikling i uavhengige medieorganisasjoner som tilbyr juridisk hjelp og råd. I tillegg setter medieorganisasjonene opp biblioteker og tilgang til Internet slik at en lettere kan overvåke pressefrihet. Dette er det nærmeste en kommer en

opposisjon til den nasjonale statlige sensur (EML 2006: 2). Etter millenniet har Ukraina opplevd en sterk økning i media, men parallelt med dette har det vært en økning i lover relatert til media og pressefrihet. Bare i 2001 var det førti tilfeller av sensur i Ukraina. Internet var i 2004 den mest pålitelige uavhengige informasjonskanal med 3.1 millioner ukrainere som aktive brukere, 4.3 millioner (9 %) hadde full tilgang. Ukraina hadde i 2004 hele 320 aviser og journaler som var online. Før Oransjerevolusjonen hadde regimet planer om å overta kontrollen av denne frie flyt av informasjon. Internet koblet med et friere regionalt og lokalt media medførte at befolkningen kunne motta fri informasjon tross for en nasjonal statlig sensur.

5.4 Oppsummering Vertikal Akse

Vi kan nå systematisere funnene fra den vertikale akse og plassere dem inn i tabellen nedenfor.

Tabell 2: Den vertikale akse på de tre case

Case	Desentralis. av makt	Lokal demokrati	Politiske Partier	NGO`s og Det Sivile Samfunn	Uavhengig Media	Grad av Masse-samfunn
Belarus	Enhetlig stat, sterkt sentralisert, all makt i nasjonal-forsamlingen	Nei, aldri aktivisert	Kun Nasjonale, organisert av eliter	Svakt sivilt samfunn med få NGO`s	Sterk sensur, begrensede muligheter for demokratisk opposisjon	Høy
Russland	Svake sentrale myndigheter på bekostning av sterke regioner, konstitusjonell krise	Ja, men ikke partidominert, uforutsigbart	Kun Nasjonale, organisert av eliter	Mange NGO`s, men regionale forskjeller hindrer like vilkår og effektivitet	Sensur, begrensede muligheter, kun en TV-kanal	Høy
Ukraina	Enhetlig stat, med desentralisering av makt, autonomi til enkelte regioner	Ja, med lokale partier som gir mer stabilitet	Nasjonale, med autonome lokale avdelinger	Gode forutsetninger, et utbredt sivilt samfunn, men hard linje fra regimet	Nasjonal sensur, men friere flyt av informasjon lokalt	Lav

Tabellen viser de institusjonelle og strukturelle forutsetninger for et mellomledd i Belarus juni 1994, Russland august 1999 og Ukraina oktober 2004.

Vi ser av Tabell 2 (side 58) at Belarus 1994 kommer svakt ut på samtlige av den vertikale aksens fem indikatorer. Landet var sterkt sentralisert med all makt i den nomenklatura dominerte nasjonalforsamlingen. Lokal demokratiet ble i mars vedtatt i grunnloven men var enda ikke aktivisert. De politiske parti hadde ingen røtter i sosiale skillelinjer og var dårlig organisert utenfor de største byene. Manglende nasjonal bevissthet fjernet motivasjonen for politisk og sivil organisering og et fravær av markedsøkonomi hindret fremveksten av en ny middelklasse. Konsekvensen var et svakt sivilt samfunn med få interesseorganisasjoner. Statlige restriksjoner og ulike former for sensur hindret fremveksten av et uavhengig media. Regimet gav ikke opposisjonen plass i det offentlige media. Lukashenko ble ikke sett på som en like stor trussel og fikk derfor fremme sine synspunkt under presidentvalgkampen i 1994.

Russland 1999 har bedre forutsetninger for et mellomledd enn Belarus, men svekkes av den konstitusjonelle krisen forårsaket av konflikten mellom den svake sentralmakten og de sterke regionale myndigheter. Regionale politiske ledere med ubegrenset makt fikk dermed sterk innflytelse på lokal demokratiet. Lokal politikk ble ikke dominert av partier men av individer som var i allianse med personer på høyere nivå. De politisk partier er elitebaserte med få autonome avdelinger på regionalt nivå. Den asymmetriske føderalisme og de regionale forskjeller kan være en medvirkende årsak til at partiene ikke klarte å desentralisere seg. Et godt utbygd sivilt samfunn med et mangfold av NGO`s vil heller ikke kunne fungere effektivt når fraværet av en sterk stat medfører at de regionale myndigheter ikke kan stilles til ansvar. Det uavhengige media var under sterk statlig kontroll. Det er en tankevekker at den eneste eksisterende uavhengige TV-kanal i 1999 var eid av en sterk støttespiller for president Jeltsin under valget i 1996.

Ukraina 2004 er det case som har best institusjonelle forutsetninger for et mellomledd. Det er en enhetlig stat med desentralisert makt til geografiske territorier og regionale nivå. Landet hadde også en mer balansert maktfordeling mellom utøvende og lovgivende makt. Lokal demokratiet er ikke fullt utbredt, men har siden 1996 utfylt sin rolle i de territorier det er tilstede. De nasjonale opposisjonspartier kunne i 2004 mobilisere sin kandidat til presidentvalget og var dermed ikke lenger marginalisert. PZU indikerer at ukrainske partier også er organisert med autonome lokal avdelinger og er dermed bedre organisert på grasrotnivå. Ukrainas nasjonale bevissthet og erfaring med vestlig borgerskap gav et større engasjement i politisk og sivil deltakelse. Resultatet er et sivilt samfunn dominert av interesseorganisasjoner, men regimets harde linje medførte vanskelige arbeidsvilkår. Den

eneste indikator som absolutt ikke tilfredsstiller kravene er det uavhengige media. Regimets restriksjoner hindret fri flyt av informasjon på det nasjonale nivå, men forholdene bedre lokalt.

Analysen viser at Belarus 1994 må kategoriseres med *Høy Grad av Massesamfunn*. Ukraina 2004 oppnår ikke tilfredsstillende score på det uavhengig media, også det sivile samfunn var under press. Men i følge operasjonaliseringen (4.3.4, side 38) skal Ukraina klassifiseres med *Lav Grad av Massesamfunn*. Dette virker mer opplagt når en ser de klare forskjeller mellom Belarus 1994 og Ukraina 2004. Russland i 1999 er derimot mer komplekst og ligger et sted i mellom de to case. Landet scorer bra på desentralisering, lokal demokrati og det sivile samfunn. Men analysen av den horisontale akse viste at, en svekket sentralmakt på bekostning av sterke regioner, svekket de institusjonell forutsetninger for et mellomledd. Konsekvensen ble alvorlige mangler på samtlige av den horisontale aksens fem indikatorer. Russland må av den grunn kategoriseres med *Høy Grad av Massesamfunn*.

6. Analyse av Den Horisontale Akse

6.1 Belarus 1991-1994

Under den andre verdenskrig mistet Belarus 25 % av befolkningen og all infrastruktur låg i grus. Regimet i Moskva utnyttet denne situasjonen til å føre en intens russifisering av landet, de satte alle krefter inn på å gjøre Belarus til et kommunistisk utstillingsvindu. Landet ble i etterkrigstiden sett på som et økonomisk mirakel. For den vanlige hviterusser var det å tilhøre Sovjetunionen forbundet med velstand og stolthet.

6.1.1 Kommunisme – Antikommunisme

Da Gorbatsjov i 1985 lanserte sine politiske og økonomiske reformer ble de møtt med forskrekkelse og hardnakket motstand av det konservative regimet i Minsk. Det hviterussiske glansbildet av Sovjetunionen fikk seg en knekk etter Tsjernobyl i 1986. Det begynte så smått å vokse frem en liten opposisjon mot Moskva, som ved siden av den radioaktive ulykken også ville stille Moskva og Stalin til ansvar for overgrep begått mot den hviterussiske befolkning. Regimet gav ikke etter for opposisjonens krav og svarte i stedet med harde represalier. Men etter det mislykkede kuppet i Moskva i 1991 var kommunistene i Belarus trengt opp i et hjørne. Regimet hadde støttet kuppemakerne og innsåg at eneste mulighet for å beholde makten og opprettholde status quo var løsrivelse fra Sovjetunionen.

Den politiske scene etter 1991 utviklet seg etter hvert til en konfrontasjon mellom en hard konservativ regjering og en radikal opposisjon (Silitski, 2003: 40). Opposisjonen bestod av et intellektuelt mindretall som krevde politiske og økonomiske reformer. Men regimet var lite interessert i å innlede dialog og forhandlinger. Den kommunistiske parti i Belarus var totalt blottet for reformvennlige individer og grupperinger, det fantes ingen krefter innad i partistrukturen som regimet måtte ta hensyn til. Paraplyorganisasjonen som utgjorde opposisjonen bestod av mange små partier med BPF i spissen. Problemet for opposisjonen var at de manglet evnen til å inngå kompromisser med regjeringen. Selv internt kunne ikke de opposisjonelle partiene enes om en felles strategi, noe som medførte ytterligere politisk fragmentering. Dermed manglet landet en politisk bevegelse som ikke var knyttet til

statsadministrasjonen eller kommunistpartiet, og som på samme tid kunne arbeide med disse for å fremme sine mål (Silitski, 2003: 39).

Den kommunistisk dominerte nasjonalforsamlingen Supreme Soviet kom til å beholde makten helt frem til presidentvalget i 1994. Men selv om opposisjonen var i klart mindretall oppnådde den allikevel politiske resultater. Deres krav om politiske reformer vant frem i landets nye grunnlov som ble vedtatt i 1994. Grunnloven proklamerte frie demokratiske valg med en folkevalgt president som statsoverhode. Valg på landets første president skulle holdes allerede juli samme år. Kommunistene fryktet ikke at opposisjonens presidentkandidat ville seire over deres egen. Regimet kunne dermed bruke presidentembetet til å kontrollere en eventuell opposisjonell nasjonalforsamling. Kommunistene viste seg igjen fra sin mest pragmatiske side, slik som under selvstendigheten i 1991. Selv om det i utgangspunktet ikke var en dyp splittelse i befolkningen på skillelinjen *Kommunisme – Antikommunisme* ble den i perioden 1991 til 1994 preget av sterk politisk polarisering.

6.1.2 Planøkonomi – Markedsøkonomi

Det var ikke bare på spørsmål om demokratiske reformer kommunistene og opposisjonen stod langt fra hverandre. Polarisingen kommer også sterkt ut på økonomiske reformer. Opposisjonens rop om frie markedskrefter vant ikke frem fordi det sittende regimet nektet å oppheve den sovjetiske planøkonomi. Den økonomiske skillelinjen er sammenfallende med *Urban – Rural*, kommunistene fryktet tap av støtte på landsbygden hvis de kollektive jordbruk ble privatisert. Det kollektive jordbruk og den blomstrende industri var selve stoltheten til Belarus fra tiden som sovjetrepublikk. Opposisjonen hadde mest støtte hos de intellektuelle i byene mens det sittende regimet fant oppslutning hos bønder og den eldre generasjon som begge var avhengig av statlig støtte. Konsekvensen av polarisingen var en stagnasjon i den hviterussiske økonomi.

6.1.3 Øst – Vest

BPF og opposisjonens kanskje viktigste agenda var å styrke den hviterussiske nasjonale identitet. Etter 1991 dyrket de det som eksisterte av den historiske og kulturelle hviterussiske arv. Opposisjonen kjempet for praktisering av det hviterussiske språk i skolene, og de krevde nye nasjonale flagg og våpenskjold. Allerede før selvstendigheten hadde nasjonalistiske

krefter krevd et oppgjør med de sovjetiske overtramp på den hviterussiske befolkning. Nå krevde BPF og de andre opposisjonspartiene at Belarus skulle snu ryggen til Russland og i stedet vende kursen mot Europa. Problemet var at russifiseringen hadde gjort de fleste hviterussere til russere eller sovjetere. Regimet ville ikke gi etter for tiltak som kun hadde interesse for et lite mindretall av befolkningen. At regimet allikevel gav etter på enkelte historiske og kulturelle krav skyldes først og fremst den internasjonale situasjonen. På det internasjonale plan var det viktig for regimet i Minsk å fremstå som reformvennlig og demokratisk, dessuten var Russland med Jeltsin i spissen preget av sterke antikommunistiske strømninger. USA's president Bill Clinton besøkte Belarus tidlig i 1994 og lovpriste de demokratiske og kulturelle tiltak. Men regimet og opposisjonen stod også her langt fra hverandre.

6.1.4 Sentrum – Periferi

Belarus har en etnisk russisk minoritet som utgjør 11.4 % av befolkningen. Men den intensive russifiseringen i etterkrigstiden har medført at etniske hviterussere ikke ser på russere som en egen folkegruppe. For den vanlige hviterusser er det polakkene, som utgjør 3.9 % av befolkningen, som er folkegruppen med minoritetsstatus i Belarus. Belarus har derfor preg av å være et homogent samfunn, skillelinjen *Sentrum – Periferi* blir den av våre fire utvalgte skillelinjer med lavest politisk intensitet. Den demokratiske opposisjonen har inntatt rollen som "hviterussere". Det er de som representerer periferien, opposisjonen er motkulturen til det russiske eller sovjetiske sentrum. Kommunistene har ikke vært villig til å delegerer makt til byer og regioner med sterke opposisjonelle sympatier, Belarus opprettholdt et sterkt sentralisert styre. Regimet i Minsk inngikk kompromisser med opposisjonen kun på noen få symbolske kulturelle områder.

6.2 Russland 1991-1999

Russland ble etter selvstendigheten i 1991 arvtakerne til det sovjetiske imperiet. Selv om etniske russere er i klart flertall (ca 80 % av befolkningen) er Russland en heterogen stat med så mange som 160 forskjellige folkeslag. Landet er et mosaikkbilde bestående av etniske, språklige, religiøse og kulturelle forskjeller.

6.2.1 Kommunisme – Antikommunisme

Den demokratiske opposisjon med Boris Jeltsin i spissen fikk den nødvendige legitimitet da de hindret konservative kommunister i å utføre statskupp mot Gorbatsjov i august 1991. Det mislykkede kuppet knuste alt håp for det kommunistisk system, og var det endelige nådestøtet for Sovjetunionen. I motsetning til Belarus og Ukraina startet Russland demokratiseringsprosessen med kommunistene i opposisjon. Boris Jeltsin ble i starten fredet av både nasjonalister og kommunister slik at presidenten kunne utføre politiske og økonomiske reformer. Men det tok ikke langt tid før en ny politisk konflikt skulle føre landet ut i en konstitusjonell krise. Forholdet mellom utøvende og lovgivende makt tilspisset seg når landet i 1993 skulle vedta en ny grunnlov. Boris Jeltsin mente at en sterk presidentmakt var en forutsetning for en effektiv innføring av politiske og økonomiske reformer. Da ville han slippe å hele tiden måtte konfrontere med en konservativ og kommunistisk dominert Duma. Jeltsin krevde at den nye grunnloven skulle vedtas gjennom en folkeavstemning. Kommunistene, som etter kuppforsøket i 1991 var helt uten tillitt i befolkningen, fryktet at en sterk president ville medføre ytterligere tap av makt. De satte seg derfor kraftig imot forslaget til en ny grunnlov. Denne institusjonelle polariseringen var en konsekvens av skillelinjen *Kommunisme – Antikommunisme*.

Høsten 1993 tvang Boris Jeltsin med dekret, og stikk i strid med den eksisterende grunnlov, frem en ny konstitusjon som styrket hans stilling på bekostning av Dumaen. Ved å bryte de demokratiske spilleregler hadde Jeltsin svekket muligheten for å oppnå politisk konsensus. Polariseringsen mellom presidenten og Dumaen kom til å overskygge det meste av russisk politikk helt frem til Jeltsins avgang i 1999. En medvirkende årsak til den store avstanden mellom de politiske institusjonene kommer av at Jeltsin var partiløs. Ved å sette seg selv høyere enn noe politisk parti ble det vanskelig for ham å få dialog med partiene i Dumaen. Forholdene i Dumaen var heller ikke de beste fordi russiske partier er grunnlagt av politiske entreprenører, de har ikke rot i naturlige skillelinjer. Dette har igjen ført til et svakt og ustabil partisystem. Det russiske partisystem har vist manglende entusiasme til å inngå allianser noe som igjen har gjort det umulig å stable på bena en effektiv opposisjon, en som har alternative visjoner på hvordan landet bør bli ledet (Barry, 2002: 127).

6.2.2 Planøkonomi – Markedsøkonomi

Jeltsin skulle etter selvstendigheten i 1991 omgjøre verdens største planøkonomi til markedsøkonomi. Spørsmålet var om han skulle gjøre det gradvis eller raskt? Jeltsin henvendte seg til vestlige økonomer og institusjoner som International Monetary Fund og World Bank. De foreslo en kombinasjon av ulike tiltak som hadde til hensikt å liberalisere prisene samt stabilisere statsbudsjettet. Dette hadde tidligere vært utført i Polen og var kjent under navnet ”Sjokk-terapi”. Forsvarerne av disse tiltak mente metoden også lot seg gjennomføre i Russland. Jeltsin valgte allerede i januar 1992 å innføre de nye radikale reformene. Konsekvensene ble fatale, i løpet av 1992 steg prisene i Russland til himmels. Levestandarden for den vannlige russerer falt ned på et nivå som var lavere enn hva USA og Tyskland opplevde under depresjonen i mellomkrigstiden. Denne økonomiske skillelinjen er sammenfallende med polariseringen mellom Jeltsin og kommunistene i Dumaen. De radikale økonomiske reformene var en medvirkende årsak til at konflikten mellom utøvende og lovgivende makt i løpet av 1992/93 økte i intensitet.

6.2.3 Øst – Vest

Denne skillelinjen har en litt annen betydning for Russland enn Belarus og Ukraina. Siden Russland er arvtakerne til det sovjetiske imperiet blir spørsmålet om landet skal fortsette å være et alternativ til Vesten, eller om det skal tilnærme seg det globale samfunn? Skillelinjen *Øst – Vest* kan i Russland også raskt gli over i *Imperialisme – Anti-imperialisme*. I utgangspunktet kan skillelinjen *Øst – Vest* virke sammenfallende med de vi allerede har presentert. Presidenten ser mot Vesten og markedsøkonomi mens kommunistene ønsker å opprettholde det kommunistiske system og den sovjetiske planøkonomi. Men både demokrater, kommunister og nasjonalister vil bevare Russland som en supermakt. Når NATO som følge av krisen i Kosovo startet bombingene av Serbia våren 1999 stod Jeltsin, kommunistene og nasjonalistene sammen i fordømmelsen av angrepet. Jeltsin brukte en retorikk som gikk ut på å beskytte det slaviske og russisk-ortodokse fellesskapet. Et annet eksempel kan være den intense konflikten mellom Russland og utbryter republikken Tsjetsjenia. Kommunisten har ikke motsatt seg presidenten når han forsøker å opprettholde de russiske grensene. Partene kan enes om hva som bør være Russlands internasjonale posisjon, selv om det eksisterer dyp uenighet på ideologiske og økonomiske spørsmål.

6.2.4 Sentrum – Periferi

Russlands asymmetriske føderalisme gir større autonomi til utvalgte republikker, denne autonomi faller ofte sammen med republikkens etniske opphav. Dermed kan sentralmakten unngå store konflikter med minoritetsgruppene. Men dette kan igjen motivere mer sentralstyrte republikker til å kreve større autonomi. Dette var tilfellet med Tsjetsjenia, en republikk dominert av sunni muslimer. Da Sovjetunionen brøt sammen krevde nasjonale krefter i Tsjetsjenia selvstendighet. Jeltsin motargument var at Tsjetsjenia hadde tilhørt den sovjetsosialistiske føderasjon og dermed ikke var en uavhengig sovjetrepublikk som for eksempel de baltiske stater. Da forhandlingen med Moskva brøt sammen gikk Boris Jeltsin i desember 1994 til krig mot den lille republikken. Den brutale krigen endte med at det i 1996 ble oppnådd en avtale som garantert større autonomi til Tsjetsjenia. Men freden ble ikke langvarig, i 1999 gikk russiske styrker igjen til angrep og gjenopprettet sin administrative kontroll over Tsjetsjenia. Striden om Tsjetsjenias status er en klassisk *Sentrum – Periferi* konflikt som faller sammen med nasjonalisme, folkegrupper og religion. Resultatet er polarisering og en blodig konflikt.

Sterk desentralisering og økt autonomi til regionene var først ledd i Jeltsins strategi på å bekjempe det sentraliserte system fra Sovjetunionen. Men på slutten av nittitallet ble sentralmakten alvorlig svekket som følge av den økonomiske krise i landet. Fra starten av hadde Jeltsin hatt støtte i regionene, men etter hvert som guvernørene fikk større makt begynte de å vende seg mot ham. Regionale myndigheter har flere ganger utfordret sentralmyndighetene, og noen ganger totalt ignorert dem (Dryzek/Holmes, 2002: 93). Den institusjonelle polarisering mellom utøvende og lovgivende makt falt på slutten av Jeltsins regjeringstid sammen med konflikten mellom Kreml og regionene. Foran parlamentsvalget høsten 1999 allierte guvernørene seg med parlamentskandidater slik at de sammen kunne stå imot presidentmakten. En må vektlegge at alliansene ikke bare var forbeholdt kommunistiske representanter.

6.3 Ukraina 1991-2004

Nasjonalstaten Ukraina stod etter selvstendigheten i 1991 ovenfor store utfordringer. Av de 25 millioner russere som havnet utenfor moderlandets grenser etter Sovjetunionens oppløsning

befant over 11 millioner seg i Ukraina, det utgjør hele 22% av landets befolkning. I Ukraina faller denne demografiske forskjellen sammen med regioner. Det østlige og sørlige Ukraina har historisk sett vært under sterk russiske påvirkning og er dominert av etniske russere og russisk talende ukrainere. Russifiseringen har aldri fått samme fotfeste i det vestlige Ukraina. Denne landsdelen har hatt en tettere tilknytning til Europa og er dominert av etniske ukrainere. En slik fordeling gir stort potensial for konflikt og polarisering.

6.3.1 Kommunisme – Antikommunisme

Ukrainas tidligere selvstendige periode i 1918 var riktignok kort, men det gav landets nasjonalbevegelse noe å kjempe for. Ønske om uavhengighet fra Sovjetunionen kom som følge av press fra både nasjonale demokrater og nasjonale kommunister. Nasjonalfølelsen og ønsket om selvstendighet ført til at Ukraina fikk en demokratisk opposisjon allerede før kommunistenes fall. Dette er i sterk kontrast til Belarus hvor den manglende hviterussiske nasjonalfølelse ikke gav grunnlag for en sterk demokratisk opposisjon. Den politiske utviklingen i Ukraina følger allikevel Belarus på flere områder. Nomenklaturaen kom også i Ukraina styrket ut av selvstendigheten ved at den fortsatte å beholde utøvende og lovgivende makt. Med President Kravchuk i spissen ble det raskt bygget en bred konsensus over hele det ukrainske politiske spektrum. Ønsket om en selvstendig stat var så sterk hos opposisjonen at den var villig til å glemme fortiden, uavhengighet ble det viktigste. Dermed klarte nomenklaturaen å roe en nasjonalistisk opposisjon samtidig som den tilfredstilte den gamle elite (Prizel, 1997: 345). Både ledelsen og opposisjonen var i første rekke ute etter å konsolidere den ukrainske stat, demokratiet kom i andre rekke.

Et mer balansert ukrainsk maktfordelingsprinsipp har resultert i en bedre dialog mellom utøvende og lovgivende makt. Reformvennlige krefter innad i kommunistpartiet har igjen resultert i bedre dialog med demokratiske opposisjonelle i parlamentet. Ukraina blir beskrevet som et sosialistisk samfunn uten kommunistisk ideologi og en statlig regulert økonomi med frie markedsrelasjoner. Det er en politisk hybrid, og en slik hybrid kan ikke eksistere over tid (Holovakha, 2000: 200). Men denne hybriden kan være et tegn på at landets kommunistiske elite har vært mer enn villig til å inngå kompromisser med den demokratiske opposisjon. Det har derfor ikke vært polarisering på skillelinjen *kommunisme – antikommunisme*.

6.3.2 Planøkonomi – Markedsøkonomi

Den politiske hybrid har, som nevnt i forrige avsnitt, også gjort seg gjeldende på skillelinjen *Planøkonomi – Markedsøkonomi*. Den statlige og regulerte økonomi dominerer, men landet er ikke fremmed for markedsrelasjoner. To eksempler på kryssende interesser kan vises gjennom de venstreorienterte partiene Ukrainian Social Democratic Party (USDP) og Party of Democratic Rebirth of Ukraine (PDRU). USDP vil ha markedsøkonomi men er samtidig tilhenger av det velferds system som ble skapt under Sovjetunionen. PDRU er grunnlagt av reformkommunister men kjemper for privatisering og markedsøkonomi. Samtidig er de forkjemper for tette bånd til Russland og en eventuell ny union (Prizel, 1997: 341). Slike kryssende interesser viser at det har vært lettere for elitene i Ukraina å inngå samarbeid og kompromiss enn hva tilfellet var i det polariserte Belarus i perioden 1991 til 1994.

6.3.3 Øst – Vest

Kompromisser har også påvirket skillelinjen *Øst – Vest*. Presidentvalget i 1994 ble vunnet av Leonid Kutsjma som gikk til valg med løfter om å vende landet mer mot Moskva, på mange måter et spillbilde av Lukasjenko. Nå ble det allikevel ikke ført en intensiv russifisering slik som i Belarus, men det ble heller ikke tatt et oppgjør med Sovjet og kommunismen slik som i de baltiske stater (Riabchuk, 2002: 52). Som med våre to første skillelinjer har Ukraina på mange måter også her tatt en gylden middelvei. Den etniske russer fra det østlige Ukraina vil sikkert ha tettere bånd til Russland enn hva tilfellet er med den etniske ukrainer som er bosatt vest i landet. Men den ukrainske nasjonalfølelsen har forhindret polarisering. Under folkeavstemmingen om uavhengighet i 1991 var det mange russere som stemte for et fritt Ukraina. Både etniske russere og ukrainere hadde et sterkt ønske om at selvstendigheten skulle medføre en bedring i den statlige økonomi og gi høyere levestandard. Av den grunn er det ingen selvfølge at russeren som stemte for et fritt Ukraina automatisk vil støtte kommunistene og planøkonomi.

6.3.4 Sentrum – Periferi

Denne skillelinjen har størst potensial for konflikt fordi de to største folkegruppene faller sammen med regioner og språk. Et av de viktigste spørsmålene i Ukraina har vært om russere skal tituleres som en fullverdig folkegruppe eller som en minoritet (Kuzio, 2002: 22). Loven

om nasjonale minoriteter ble innført allerede før selvstendigheten og er en av de mest liberale i hele verden (Basiuk, 2000: 33). Survey undersøkelser fra Ukraina viser ingen spire til konflikt mellom folkegruppene. Kun på språk er det økende polarisering, men dette slår ikke ut like sterkt politisk. En av grunnene til dette kan være at russisk språk og kultur, i forhold til ukrainsk, blir sett på som overlegent av ukrainerne selv. Ukraina har unngått konflikter mellom sentrum og regioner dominert av minoriteter. Den russisk dominerte Krimhalvøya kunne vært en spire til konflikt, men den forble en fredfull region tiltross for uttallige provokasjoner fra Russland og fra radikale grupper innenfor Ukraina (Kuzio, 1997: 227). Utkastet til Krims grunnlov i 1996 avsluttet konflikten og gav oblasten stor grad av autonomi. Verken det østlige eller vestlige Ukraina har et demografisk overtak, hovedstaden Kiev ligger geografisk midt i mellom dem og fungerer på mange måter som en buffer mellom regionene (Nemiria, 2000: 184). På den måten har Ukraina oppnådd en bedre balanse mellom sentrum og periferi enn hva som var tilfellet i både det sentraliserte Belarus, og hos den svekkede sentralmakten i Russland.

6.4 Oppsummering Horisontal Akse

Vi kan nå plassere funnene fra analysen i en tabell som viser om skillelinjene er preget av kompromiss eller polarisering, og hvilke som er kryssende eller sammenfallende. Vi ser av Tabell 3 (side 70) at Belarus er preget av polarisering på den horisontale akse. Belarus hadde i perioden 1991 til 1994 et politisk klima preget av en sterk konfrontasjon mellom konservative myndigheter og en radikal opposisjon. Alle skillelinjene er sammenfallende og er representert gjennom ideologiene til den sittende nomenklatura og den demokratiske opposisjon. Det hersker liten tvil om at Belarus innehar en *Lav Grad av Criss-Cross*.

Tesen om criss-cross sier at land med kryssende konfliktlinjer har større grad av pluralisme og toleranse. Passer disse kjennetegn på Ukraina i perioden 1991 til 2004? En konsolidering av den ukrainske stat var i årene etter selvstendigheten viktigere enn demokratiseringsspørsmålet. Dette gav overgangen fra et kommunistiske diktatur til demokrati mer politisk stabilitet. Den ukrainske nasjonalfølelsen og den liberale lov om statsborgerskap har hindret de store konflikter mellom folkegruppene, den ukrainske befolkning besitter en stor grad av toleranse.

Tabell 3: Den Horisontale akse på de tre case

Case	Skillelinjer med kompromiss	Skillelinjer med polarisering	Sammenfallende	Grad av Criss-Cross
Belarus		Kommunisme – Antikommunisme Planøkonomi – Markedsøkonomi Øst – Vest Sentrum – Periferi	Kommunisme – Antikommunisme Planøkonomi – Markedsøkonomi Øst – Vest Sentrum – Periferi (Urban – Rural)	Lav
Russland	Øst – Vest (Imperialisme – Anti-imperialisme)	Kommunisme – Antikommunisme Planøkonomi – Markedsøkonomi Sentrum – Periferi	Kommunisme – Antikommunisme Planøkonomi – Markedsøkonomi	Middels
Ukraina	Kommunisme – Antikommunisme Planøkonomi – Markedskrefter Øst – Vest Sentrum – Periferi	Språk: (Ukrainsk – Russisk)		Høy

Tabellen viser graden av criss-cross i Belarus 1994, Russland 1999 og Ukraina 2004

Det kan virke som om skillelinjene i Ukraina har hatt bedre fotfeste i samfunnet, dette oppfordrer til større engasjement for deltakelse i politikk og interessegrupper. Ukraina har, som følge av kryssende konfliktlinjer, vært preget av politisk kompromiss og toleranse. Både elite og masse har måttet ta hensyn til hverandre, Ukraina innehar dermed en *Høy Grad av Criss-Cross*.

Analysen av Russlands horisontale akse viser at det har vært tilfeller av polarisering, konstitusjonelle kriser og krig. Men kan en av den grunn automatisk konkludere med at Russland i 1999 hadde en lav grad av criss-cross? Russland har flere eksempler på kryssende konfliktlinjer. Polarisingen mellom kommunistene og antikommunisten Boris Jeltsin er ikke sammenfallende med skillelinjene *Sentrum – Periferi* og *Øst – Vest*. Polarisingen mellom Kreml og periferien er heller ikke sammenfallende med *Kommunisme – Antikommunisme* og *Planøkonomi – Markedsøkonomi*. Kan dette indikere at Russlands problemer ikke skyldes sammenfallende konfliktlinjer, men en sterk polarisering mellom ulike konstitusjonelle institusjoner?

Manglende konsensus blant de politiske eliter var en rød tråd gjennom hele Boris Jeltsins regjeringstid. Presidentens brutale framferd i 1993 medførte at forholdet mellom president og Duma var ødelagt så lenge han satt i Kreml. Presidenten hadde også vansker med å oppnå enighet med regionale ledere, det endte med verst tenkelige utfall i Tsjetsjenia. Skillelinjene *Kommunisme – Antikommunisme* og *Sentrum – Periferi* krystalliserer seg og overskygger de andre skillelinjene på den horisontale akse. Dette resulterte i konstitusjonelle kriser som svekket sentralmakten og den russiske føderasjon. Analysen viser at det fantes kryssende konfliktlinjer i Russland på nittitallet, men landets intense konflikter vitner ikke om et bredt horisontalt samarbeid. Russland hadde i perioden 1993 til 1999 en *Middels Grad av Criss-Cross*.

7. Testing Av Modellen

Analysen av den vertikale og den horisontale akse har som formål å belyse graden av massesamfunn og criss-cross. Resultatene gir oss følgende klassifisering av casene.

Figur 3: Graden av Massesamfunn og Criss-Cross på de tre case

	Lav Grad av Criss-Cross	Middels Grad av Criss-Cross	Høy Grad av Criss-Cross
Høy Grad av Massesamfunn	Belarus 1994	Russland 1999	
Lav Grad av Massesamfunn			Ukraina 2004

Modellen predikerer at Belarus skal være politisk ustabil og ekstremt sårbart for massebevegelser og autoritære krefter. Ukraina besitter institusjonelle og strukturelle forutsetninger som predikerer demokratisk stabilitet. Russland innehar høy grad av massesamfunn noe som alene tilsier politisk ustabilitet. Men middels grad av criss-cross avslører ikke om Russland har opplevd sammenfallende konfliktlinjer og overlappende nettverk eller kryssende konfliktlinjer og isolerte nettverk (se 4.4.5, side 42). I følge modellen var Russland i 1999 enten et ustabil demokrati sårbart for autoritære eliter, eller et ineffektivt demokrati med et populistisk regime og en uforutsigbar masse. En nærmere undersøkelse av analysens nøkkeltidspunkt vil kunne gi svar på om det er en sammenheng mellom modellens prediksjoner og de empiriske hendelsesforløp og utfall.

7.1 Belarus

7.1.1 Lukasjenkos konsolidering av makt 1994-1996

Aleksander Lukasjenko stod først frem på den politiske scene da han ble valgt inn som representant i Belarus Øverste Sovjet i 1990. Han hadde en fortid som KGB agent, og hadde på slutten av åttitallet jobbet som formann på en kollektiv farm. Lukasjenko ble etter selvstendigheten først kjent som en bekjemper av korrupsjon, en kampanje som skaffet han mange fiender i kommunistapparatet. Han ble ikke mindre populær når han erklærte at han

ønsket å fjerne mange av nomenklaturaens privilegier. Etter å ha oppnådd gode resultater i jobben som formann i korrupsjonskomiteen, stilte han som kandidat til landets første presidentvalg i 1994. Under valgkampen gav han uttrykk for at han var en motstander av økt privatisering og markedsøkonomi. Han understreket betydningen av tette bånd til Russland, og ønsket å gjenopprette unionen med den mektige naboen i øst. Han kom også med løfter om å oppheve all sensur i media.

Den regjerende nomenklatura var sikre på at deres kandidat, og landets første statsminister, Vyacheslav Kebich ville erobre presidentembetet. Kebich og hans politiske støttespillere fryktet ikke en oppkomling som Lukasjenko. De antok at deres reelle konkurrenter var den tidligere formann i nasjonalforsamlingen Stanislav Shushkevich eller Zyanon Paznyak, kandidaten til den demokratiske opposisjon. Meningsmålinger fra mai 1994 gav Lukasjenko en oppslutning på bare 3.3 % (Koktysh, 2005: 89). Men 23. juni oppnådde han 44.8 % av stemmene i første valgrunde. 10. juli vant Aleksander Lukasjenko andre valgrunde over Vyacheslav Kebich med hele 80.1 % av stemmene. Dette var et overraskende resultat både i Belarus og i utlandet, ingen var sikker på hva en kunne forvente av den nye presidenten.

Lukasjenko ble de første seks månedene av sin regjeringstid "fredet" av både kommunister og demokrater. Den nye presidenten kastet ikke bort tiden, han igangsatte ulike tiltak for å konsolidere sin makt. Avisredaktører ble erstattet med personer som var pro-Lukasjenko og han foretok, stikk i strid med valgløftet, en monopolisering av det hviterussiske TV. Under det første parlamentsvalget i 1995 var allerede størsteparten av det uavhengige media lagt under statlig kontroll. Han brukte politiet til å forfølge politiske opposisjonelle, og til å slå hardt ned på politiske protester. Konsekvensen var at mange opposisjonelle rømte landet, mens andre forsvant sporløst. De ulike brudd på politiske og sivile rettigheter gikk ikke upåaktet hen, de medførte store protester fra vestlig hold. World Bank og International Monetary Fond nektet å gi bidrag som følge av mangel på økonomiske reformer. Gjennom en folkeavstemning i 1995 klarte Lukasjenko å erstatte det nasjonale flagg med en ny versjon som lignet flagget fra tiden som sovjetrepublikk. Lukasjenko gjorde russisk språk offisielt og sidestilt med det hviterussiske (Marples, 2004: 8). Han gjeninnførte også den sovjetiske nasjonalhymne, dog med ny tekst.

Sommeren 1996 gjorde 199 parlamentsmedlemmer opprør. De signerte et dokument der presidenten ble anklaget for brudd på konstitusjonen og krevde at han måtte stilles for retten.

Lukasjenko fikk avverget krisen ved å invitere Russland inn som mekler. At Russland stilte seg på Lukasjenkos side bidro bare til å styrke presidenten ytterligere. Høsten 1996 ble det avholdt folkeavstemning der befolkningen ble bedt om å svare på fire spørsmål fra presidenten og tre fra parlamentet. Presidenten ba om å få endre Nasjonaldagen fra 25. august (selvstendigheten i 1991) til 3. juli, dagen da Sovjetstyrkene frigjorde Minsk fra Nazi-Tyskland i 1944. Han ville ha et forbud mot å selge eiendom, og sist men ikke minst så spurte han befolkningen om de godtok en revidert utgave av grunnloven fra 1994. Denne reviderte utgaven var et produkt av presidenten selv og var, i bunn og grunn, et for eller i mot demokrati. Lukasjenko fikk overlegent flertall på alle sine forslag. Hele 70.45 % støttet presidenten på spørsmålet om en ny grunnlov, en grunnlov som ville legge all makt i presidentens hender. Med de utvidede fullmakter hadde Lukasjenko mulighet til å oppløse parlamentet. Han kunne utnevne dommere, valgtjenestemenn og medlemmer i den konstitusjonelle domstolen. Med de nye maktredskap oppløste han parlamentet og erstattet det med vennligsinnede og nøytrale representanter. På litt over to år hadde den demokratiske utvikling i Belarus bukket under for autoritære krefter. Hvordan var det mulig for et ubeskrevet blad som Aleksander Lukasjenko å vinne presidentvalget så overbevisende? Og hvordan kunne han med støtte i folket avskaffe de demokratiske institusjoner?

7.1.2 Et offer for massesamfunnet?

Når det Sovjetiske system begynte å skranke utover åttitallet ble ikke de økonomiske konsekvensene like merkbare i Belarus. ”*The economic shock that hit everywhere else did not affect the Belorussian Republic*” (Koktysh, 2005: 80). Landet hadde i 1992 den høyeste levestandard av alle de tidligere sovjetrepublikker. Men økonomien begynte å skranke i 1993 og før presidentvalget i 1994 var landet havnet i en økonomisk krise (Koktysh, 2005: 86). Siden virkeligheten ikke innhentet Belarus før et par år etter selvstendigheten, ble ikke den økonomiske nedgang forbundet med Sovjetunionen, men med den nye selvstendige republikken. Økonomisk krise, en manglende nasjonal identitet, og svake demokratiske kontaktflater på mellomledet må ha ført til sosial fremmedgjøring for store deler av befolkningen.

Den sterke polariseringen mellom kommunistene og den demokratiske opposisjonen var i ferd med å avta ved inngangen til 1994. En ny grunnlov med utvidede demokratiske reformer skulle snart vedtas, og begge de politiske blokker virket nå oppriktig innstilt på å følge de

demokratiske spilleregler. Lukasjenko var på denne tiden formann i en statlig korrupsjonskomité. Hans kombinasjon av dyktighet og iver medførte at flere ledende politiske skikkelser ble anklaget for korrupsjon. I januar 1994 måtte formannen i parlamentet, og det offisielle statsoverhode siden 1990, Stanislav Shushkevich gå av som følge av Lukasjenkos anklager. Dette skulle få den politiske polariseringen til å blusse opp igjen. Den demokratiske opposisjon hadde hele tiden manglet bred enighet og felles front mot den sittende nomenklatura. Avsettelsen av Shushkevich skulle føre til fragmentering også innad i nomenklaturaen. Shushkevich lanserte seg selv som presidentkandidat mot statsminister Kebich. En ytterligere politisk fragmentering sammen med økonomisk krise og sosial fremmedgjøring, skapte et politisk vakuum. Ut av dette vakuum kom Alexander Lukasjenko.

Aleksander Lukasjenko henvendte seg til massene ved å angripe både den sittende elite og den demokratiske opposisjon. Den sosiale basen til et massesamfunn og hva det oppnår varierer fra case til case. I Belarus var kjernen i massesamfunnet den rurale befolkning samt de eldre. Med andre ord de som hadde størst vansker med å tilpasse seg den nye situasjon og som var mest utsatt for en sosial mytologi (Koktysh, 2005: 90). Aleksander Lukashenko satte ut en myte der han påstod at han var den eneste representant i det Øverste Sovjet som hadde stemt i mot oppløsningen av Sovjetunionen (dette viste seg å være falskt). Når han proklamerte for en umiddelbar union med Russland såg massene på dette som en mulig gjenopprettelse av den gode levestandarden under Sovjetunionen. Det bygget seg opp et rykte om Lukasjenko som en ”profet” i fremmarsj. Han var en reddende engel som skulle ordne opp i det politiske og økonomiske kaos, en mann som kunne gjenopprette de gode gamle dager. Følelsene i Belarus tilhørte og i stor grad tilhører Sovjetunionen, 40 % av befolkningen ønsker seg den dag i dag tilbake til perioden før selvstendigheten (Nesvetailova, 2003: 153).

Etter Lukashenkos tiltredelse som president fortsatte han å bruke massene for å oppnå sine mål. Hans politiske motstandere var sterkt fragmenterte og dermed enklere å uskadeliggjøre. Hans politikk på russisk språk og nasjonale symboler var ren bruk av massesymbolikk. Frem mot november 1996 forenklet han sfærene politisk, økonomisk, juridisk og i media slik at all konsolidering av et alternativ samfunn utenom regimet virket umulig (Koktysh, 2005: 90). Massesamfunnet forble en aktiv politisk kraft de to første årene under Lukashenko. Hele 70 % av et oppmøte på 84 % av de stemmeberettig støttet presidentens forslag til den reviderte grunnlov. Etter folkeavstemningen høsten 1996 var landet helt atomisert, i løpet av to år

hadde Lukasjenko stanset hele demokratiseringsprosessen og nærmest ført landet tilbake til 1989.

Kirill Koktysh skriver at Sovjetunionens kollaps førte til en utbredt oppkomst av massesamfunn. Belarus som hadde bedre levestandard enn andre republikker fikk ikke et massesamfunn før i 1994, da den økonomiske krise ikke lenger kunne ignoreres (Koktysh, 2005: 89). Høy grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross gjorde det mulig for en utenforstående som Lukasjenko å vinne presidentvalget i 1994. Denne situasjonen gav han også mulighet til å konsolidere sin makt. Den sittende nomenklatura og den demokratiske opposisjon kunne med bedre samarbeid forhindre Lukasjenkos maktovertakelse.

Polariseringen medførte en handlingslammelse hos den politiske elite, de kunne ikke enes om å løse den økonomiske krisen. Dette skapte større fremmedgjøring i en fra før av misfornøyd befolkning. Belarus er i følge modellen et klassisk offer for massesamfunnet politiske ustabilitet. En counter-elite utnytter først massesamfunnets svakheter for å komme i posisjon, deretter brukes massen for å uskadeliggjøre en fragmentert politisk opposisjon. Belarus er i dag Europas siste diktatur. Lukasjenko har siden 1996 styrt Belarus med jernhånd, de demokratiske kontaktflater er ytterligere svekket.

7.2 Russland

7.2.1 Putin – Fra anonym til president på syv måneder

Da Boris Jeltsin den 8. August 1999 utnevnte Vladimir Putin som ny russisk statsminister var han for folk flest et ubeskrevet blad. Putin ble landets fjerde statsminister på bare de siste atten månedene, ingen forventet at han ville overleve lenger enn sine forgjengere. En konflikt som dominerte da Putin ble statsminister var krigen mot de tsjetsjenske opprørerne i Nord-Kaukasus. Putins image både i Russland og i utlandet ble formet ut av hans harde linje i krigen mot opprørerne, og hans rop om lov og orden. Dette styrket hans popularitet på bekostning av hans rivaler. I likehet med President Jeltsin var han ikke tilknyttet noe politisk parti. Men før valget på Duma i desember 1999 gav han sin støtte til det nyetablerte partiet Unity. Han tok aktivt del i valgkampen, blant annet ved å anklage politiske motstandere for å være svake når det kom til å håndtere ”terrorister” i Tsjetsjenia. Unity ble etter valget det nest

største partiet i Dumaen, med en oppslutning på 23.32 % av stemmene (UOE 2007: 2). Unity gav nå sin støtte til Vladimir Putin.

Den 31. Desember 1999 sjokkerte Boris Jeltsin verden ved å gå av som Russlands president. Rollen som fungerende president, frem til neste valg, tilfalt hans statsminister Vladimir Putin. Som følge av dette måtte det nye presidentvalget holdes allerede i mars. Dette gav Putin en klar fordel overfor sine motstandere, som hadde forberedt seg på valg senere i år 2000. Et av de første bilder russerne fikk av sin nye leder kom i form av et besøk til troppene i Tsjetsjenia vinteren 2000. Her kunne russerne se sin nye leder dele ut jaktkniver til russiske soldater. Regimet gav også gjennom vinteren hele tiden uttrykk for at seieren mot opprørerne var nær. Den nyvunne populariteten til Putin medførte at han vant presidentvalget allerede i første valgrunde. Han fikk hele 53.44 % av stemmene, nærmeste rival var representanten for kommunistene Gennady Zyuganov, som fikk 29.49 % (UOE 2007: 3). Fra å være en total ukjent politisk kraft hadde Vladimir Putin på syv måneder maktet å vinne presidentvalget med klar margin.

Vladimir Putin mente at hvis Russland igjen skulle bli en supermakt måtte landet ordne opp i sine indre problemer. Han mente at Russland måtte returnere til en sentralisert maktstruktur som under Sovjetunionen. Først når en hadde oppnådd territoriell kontroll kunne en bekjempe politisk korrupsjon og få økonomien i riktig retning. *"Putin`s aim was not merely to restore federal control over wayward regional leaders and governments. Equally important was his determination to assert presidential control over the federal government"* (Teague, 2002: 209). Vladimir Putin argumenterte for at Russland fra starten av var grunnlagt som en supersentralisert stat. Det var noe som låg forankret i tradisjoner samt befolkningens mentalitet. Gjennom et dekret den 13. Mai 2000 opprettet han syv nye super regioner som skulle fungere som et nivå mellom guvernørene og det føderale senter. Disse nye regionene skulle ledes av representanter direkte utnevnt av presidenten selv (Teague, 2002: 209). De nye distriktene skulle ha kontroll over lov og orden. Med et pennestrøk mistet guvernørene retten de fikk under Jeltsin til å utøve lov og orden på sine territorier. Deretter fratok Putin guvernørene sin rett til å sitte i det russiske overhuset The Federation Council. Presidenten mente at det var kanalen mellom overhuset og regionene som kontrollerte landets skyggeøkonomi.

I løpet av det første året som president hadde Putin gjennom partiet Unity oppnådd bedre samarbeid med Dumaen enn Jeltsin noen gang hadde hatt. Han påberopte seg å ha slått ned opprøret i Tsjetsjenia. På toppen av dette hadde han gjeninnført en vertikal maktstruktur. Ved hjelp av dekreter hadde han opprettet nye føderale institusjoner og dermed unngått å havne i konflikt med konstitusjonen fra 1993. I desember 2000 gjeninnførte han den sovjetiske nasjonalhymne som russisk nasjonalsang. Dette skulle muligens symbolisere at Russland var på vei opp igjen etter å ha ligget med brukket rygg på nittitallet. På bare litt over et år hadde Vladimir Putin først vunnet presidentvalget overlegent og deretter styrket sin makt på bekostning av de regionale eliter. Ved hjelp av partiet Unity hadde han skaffet seg en alliert i Dumaen. Presidenten unngikk dermed den evige konflikt mellom utøvende og lovgivende makt som hadde preget årene under Boris Jeltsin. Hvordan var alt dette mulig etter så mange år med politiske konflikter?

7.2.2 Demokratiet svekkes 2000-2006

I 2001 kom en ny lov som omhandlet politiske partier. Denne loven forbød rene religiøse og regionale partier fordi myndighetene mente slike partier var en fare for den russiske føderasjon. Demokratiets tilhengere har gitt denne lov skarp kritikk; *"It's so complex that it provides a basis to disqualify just about any organisation the incumbent leadership finds troublesome"* (Balzer, 2003: 201). Putin har og bestemt at det fra 2004 kun skal være rene partilister på Duma, samtidig som kravene for å stille partiliste er lagt enda høyere. En av de viktigste reformene som ut av tragedien i Beslan i 2004 var avviklingen av direkte valg på folkevalgte guvernører. Lovendringen om presidentutnevnte guvernører trådte i kraft 15. desember 2004. Denne lovendringen gav Putin indirekte kontroll av over halvparten av stemmene i Føderasjonsrådet. Presidenten utevner heretter guvernøren som igjen utnevner sine representanter til Føderasjonsrådet (Blakkisrud, 2005: 362). Presidentmakten ble ytterligere styrket på bekostning av de demokratiske kontaktflater.

Putin har systematisk fjernet det meste av uavhengig media på nasjonalt plan. De fleste nasjonale TV-kanaler er statlige og kun et fåtall aviser og tidsskrifter er økonomisk uavhengige fra den russiske stat. Bare 10 % av russerne hadde i 2003 tilgang til Internet, og bare 4 % er regelmessige brukere av denne åpne demokratiske kanal. *"This gives both the federal government and regional/local politicians a range of levers to use in influencing coverage and punishing dissent"* (Balzer, 2003: 203). Putin sin selektive forfølgning av media

oligarkene Vladimir Gusinskiy og Boris Berezovskiyy er klare signaler fra et regime som ønsker å fjerne farlig kritikk og opposisjon. Vladimir Gusinskiy ble anklaget for økonomisk kriminalitet, noe som medførte at han rømte landet. Etter å ha tiltalt media oligarkene for diverse lovbrudd ble TV-stasjonene deres overtatt av statlige selskaper (Barry, 2002: 177). Men Putin nøyer seg ikke bare med å forfølge mektige oligarker, hans politiske linje rammer også mindre aktører. *"The Putin regime`s aspirations to constrain media are also visible in policies toward journalists professional associations"* (Balzer, 2003: 204).

Opprettelsen av Civic Forum i 2001 var et forsøk fra Kreml på å samle alle uavhengige NGO`s under en statlig paraply. En skulle danne et mellomledd med frie organisasjoner etter Kremls bilde og ønsker. Dette skapte sterke politiske reaksjoner som endte i et kompromiss. NGO`s skulle få opprettholde sin status og ha kontaktkanaler til Kreml. Men tilgjengjeld måtte organisasjonene se seg mer kontrollert av myndighetene, nå måtte alle NGO`s registrere seg. Ved siden av dette har Kreml opprettet sine egne organisasjoner som konkurrerer med de uavhengige gruppene, Kremls opprettede grupper drar fordel av å ha sterk statlig politisk og finansiell støtte. De blir kalt for GONGO`s, eller Government Organised Non-Government Organisations (Balzer, 2003: 208). I 2006 vedtok Dumaen et forslag fra Kreml om en helt ny NGO lov. Denne skal i første rekke gjøre det umulig for NGO`s å motta vestlig finansiell støtte.

7.2.3 Fra massesamfunn til elitestyre?

Den russiske befolkning forventet at Russland skulle arve Sovjetunionen sin posisjon som supermakt. Ved inngangen til det nye millenniet var landets posisjon både nasjonalt og internasjonalt langt unna den av 1989. Tapet av det tidligere sovjetimperiet, økonomisk nedgang og de militære tilbakeslag i Tsjetsjenia var en nasjonal ydmykelse for staten som i 1945 beseiret Adolf Hitler. Konfliktene mellom utøvende og lovgivende makt kombinert med sentralmaktens konflikt med regionene hadde skapt en politisk uforutsigbarhet. Befolkningen var usikker på hvem de skulle henvende seg til. Vladimir Putin utnyttet dette for å vinne popularitet hos massene.

Det politiske kaos hadde medført sosial og politisk fremmedgjøring hos den vanlige russer, landet hadde sterke symptomer på et massesamfunn. Putin fikk tillitt i befolkningen etter sin harde linje i Tsjetsjenia. Hans brukte sin nyvunne popularitet til å støtte partiet Unity. Dette

var en medvirkende årsak til at partiet fikk stor oppslutning under parlamentsvalget i 1999. Besøket hos troppene i Tsjetsjenia var offisielt ment som en motiverende faktor for soldatene, men med TV tilstede var det også populistisk. Hans tale til den russiske befolkning to dager før presidentvalget i 2000 vitner om masseretorikk; *“Let me repeat that we are electing the President, whose duty is to ensure economic recovery, restore the country’s prestige and leading role in the world, make Russia governable again, and deliver stability and prosperity to everyone.”* (POR 2007:3). Han spiller på nasjonal prestisje og at landet må bli styringsdyktig igjen. Med klar seier i presidentvalget og med Dumaen i ryggen ble det enklere for presidenten å angripe guvernørene og deres sterke regionale posisjon.

Polariseringen mellom presidenten og parlamentet kombinert med sterke regionale ledere var et reelt hinder i demokratiseringsprosessen. Ved å argumentere for betydningen av en sterk sentralmakt og faren for indre uro har presidenten kunnet legitimere begrensinger på de demokratiske og sivile rettigheter. Hendelser som skolemassakren i Beslan har oppgjennom historien alltid gitt regimer et påskudd til å styrke sin kontroll over samfunnet. Vi så det i 1933 da riksdagen brant i Berlin, og vi har sett tilfeller i vestlige land etter 11. september 2001. Vladimir Putin ble, til tross for alle antidemokratiske tiltak, gjenvalgt som president i mars 2004. Han fikk 71.2 % av stemmene mot 13.7 % til kommunistenes representant Nikolay Kharitonov. For befolkningen er han i første rekke en handlekraftig mann som rydder opp i det kaos som oppstod etter Sovjetunionens fall. Ved å spille på massens sinnsstemning har han vunnet tilhengere fra både kommunister, nasjonalister og tidligere støttespillere av Jeltsin. I motsetning til sin forgjenger har Putin gjort det klart at Russland må velge sin egen vei og ikke blindt følge Vesten.

Belarus fikk erfare massesamfunnets konsekvenser både nedenfra og ovenfra, men Russland er kun et tilfelle av sistnevnte. Putin ble utnevnt til statsminister for deretter å inneha tittelen som fungerende president. Dermed entret han toppen av den politiske arena med alle de fordeler og virkemidler det medfører. Med høy grad av massesamfunn kunne han manipulere befolkningen og vinne stor oppslutning til presidentvalget i 2000. Han har siden styrket sin makt på bekostning av de politiske og sivile rettigheter. Kan dette være en indikasjon på at Russland har forblitt i en tilstand av massesamfunn? Vladimir Putin har ikke den samme autoritære makt som Aleksander Lukasjenko, Russlands president har også brukt lengre tid på å konsolidere sin makt. For å forklare hvorfor Russland skiller seg fra Belarus må en se på

graden av samarbeid på den horisontale akse. Hvordan var det mulig for Putin å oppnå rask politisk stabilitet etter mange år med politisk konflikt og polarisering?

Analysen av den horisontale akse viste at Russland i 1999 hadde høy grad av massesamfunn kombinert med middels grad av criss-cross. I vår analyse indikerer dette to mulige scenario på den horisontale akse; sammenfallende konfliktlinjer og overlappende nettverk eller kryssende konfliktlinjer og isolerte nettverk. En kan utfra hendelsesforløpet anta at Putin i 1999 utnyttet de sammenfallende konfliktlinjer for å utmanøvrere og uskadeliggjøre sine politiske motstandere. Han klarte dermed å gjenvinne den politiske stabilitet på bekostning av demokratiet. Hvis massesamfunnet har vært en tilstedeværende faktor må det finnes en forklaring på hvorfor regimet fortsatt tillater en begrenset pluralisme? Det er flere tegn som tyder på at de intense politiske konfliktene var i ferd med å avta frem mot presidentvalget i 2000. Putin hadde gjennom partiet Unity nøytralisert polariseringen mellom utøvende og lovgivende makt. Også konflikten med guvernørene avtok etter parlamentsvalget høsten 1999. Er dette en indikasjon på at konfliktlinjene i Russland kun hadde en intens karakter så lenge Boris Jeltsin satt i Kreml?

Putin utnyttet de sammenfallende konfliktlinjer for å konsolidere sin makt. Men han gjorde det ikke bare ved å uskadeliggjøre sine motstandere, han bygget også allianser. En av motstanderne fra parlamentsvalget høsten 1999, Fatherland-bevegelsen, gikk senere inn i en allianse med partiet Unity, det nye navnet på koalisjonen ble Unified Russia. Den politiske stabilitet under Putin skyldes derfor et horisontalt samarbeid mellom makteliter, et elitebasert regime. Denne alliansen medfører at Putin blir nødt til å tillate ulike politiske og sivile synspunkter som eksisterer innenfor dette samarbeidet. Harley Balzer (2003) mener Putins autoritære politikk kan beskrives som "Managed Pluralism". Det vil si at en tillater enkelte institusjoner, partier og organisasjoner som myndighetene kan tolerere eller kontrollere. *"It's not an attempt to dictate a single political, religious or cultural norm in complex societies, but represents an effort to restrict the palette to shades and hues compatible with familiar landscapes"* (Balzer, 2003: 191). Et eksempel er religion, myndighetene vil ikke innføre en statlig religion, men i stedet utelukke de som ikke passer inn eller kan virke truende for regimet. De deler av det russiske samfunn som ikke er innenfor det horisontale elitesamarbeid vil bli fjernet eller undertrykt av regimet. Horisontalt samarbeid og stabilitet er dermed ikke alltid ensbetydende med demokrati.

7.3 Ukraina

7.3.1 Oransjerevolusjonen

Presidentvalget i Ukraina høsten 2004 stod mellom statsminister Viktor Yanukovych og opposisjonens kandidat Viktor Yushchenko. Yushchenko hadde blitt utnevnt som statsminister av Kuchma i Desember 1999 og de økonomiske forhold forbedret seg kraftig under hans tid som statsminister. Men hans økonomiske politikk havnet i konflikt med mektige oligarker og han ble med kommunistenes hjelp fjernet med mistillitsforslag i 2001. Men under parlamentsvalget året etter vant Yushchenkos partikoalisjon Our Ukraine pluraliteten av plassene i nasjonalforsamlingen. Victor Yushchenko ble sett på som landets mest betydningsfulle opposisjonelle politiker. Politisk sett var han en kombinasjon av vestlig orientert og nasjonalist, han gikk blant annet inn for markedsøkonomi.

En av anklagene mot Kuchma og hans regime var at korrupsjonen økte i omfang. Presidenten hadde blant annet vedtatt en lov som begrenset privatiseringen til det minimale. Loven sa at flere store selskaper ikke kunne privatiseres på grunnlag av deres "*national strategic importance*" (Prizel, 1997: 356). Dermed forble store deler av den ukrainske økonomien kontrollert av noen få personer innad i regimet eller av personer som stod regimet nær. Dette hindret Ukraina i utvikle en full markedsøkonomi. Det sittende regime kontrollerte både de økonomiske ressurser og det offentlige media. Med slike strategiske kort på hånden skulle regimets presidentkandidat Viktor Yanukovych ha de beste forutsetninger for å vinne det kommende valget. Seier for Yanukovych ville medføre at regimets nøkkelpersoner kunne opprettholde sine posisjoner etter at Kuchma gikk av som president. Disse nøkkelpersonene var i realiteten den tidligere sovjetiske nomenklatura. Det skulle bli en intens valgkamp, der det sittende regime tok i bruk metoder en normalt forbinder med autoritære personer som Alexander Lukasjenko.

Regimets kontroll over det offentlige media resulterte i en partisk dekning av valgkampen. Viktor Yanukovych brukte sitt monopol over media til å spre negativ informasjon om sin motkandidat. Yushchenkos far, som under krigen ble tatt til fange av tyskerne og plassert i Auschwitz, ble av regimet anklaget for å være nazist. Den 6. september 2004, og under to

måneder før valget, ble Yushchenko plutselig rammet av sykdom. Den mystiske sykdommen, som satte han på sidelinjen av valgkampen i en hel måned, svekket hans kropp samtidig som ansiktet ble rammet av arr. Opposisjonen anklaget regimet for forgiftning. Regimet hadde følgende kommentar; *”Yushchenko had contracted the disease himself, by eating contaminated sushi, getting herpes or undergoing botox treatment to preserve his 50-year old good looks”* (Karatnycky, 2005: 1). Senere tester har vist at Victor Yushchenko ble forgiftet. Yushchenko som var uten tilgang til massemedia kunne verken forsvare seg mot anklagene, eller opplyse velgerne om regimets metoder. Som følge av regimets kontroll over media ble Yushchenko tvunget til å føre en valgkamp basert på massemøter. Men regimet prøvde hele tiden å hindre sin motkandidat i å nå ut til sine velgere. De kunne for eksempel nekte flyet hans å lande bare minutter før han skulle tale på massemøter. De kunne også blokkere veiene for å forsinke hans reiser, det mest ekstreme tilfellet var en truck som prøvde å skyve bilen hans av veien (Karatnycky, 2005: 1). Men Yushchenko var ikke alene om å bli trakassert. Aktivister fra hans politiske koalisjon ble arrestert under falske anklager. Studenter som bodde på studentkomplekser ble av universitets ledelse truet med å bli kastet ut av sine boliger midt på vinteren dersom deres distrikt stemte på opposisjonen.

Første valgrunde 31. oktober viste dødt løp mellom partene, 39.70 % til Yushchenko mot 39.32 % til Yanukovych (PEU 2007: 1). Siden ingen fikk rent flertall måtte det hele avgjøres i en ny valgrunde den 21. november. Før andre valgrunde viste valgdagsmålingene at Yushchenko ledet med hele 11 % over Yanukovych. Men etter at stemmene var talt opp viste det seg at Yanukovych hadde vunnet presidentvalget med under 3 % margin (PEU 2007: 2). Det tok ikke lang tid før regimet ble anklaget for valgfusk. Observatører i distrikter der Yushchenko hadde stor oppslutning rapporterte om fyllepenner som inneholdt usynlig blekk. På den måten ville stemmesedlene virke blanke og ugyldige (Karatnycky, 2005: 1). Med støtte fra flere valgobservatører gikk Yushchenko samme kveld ut og anklaget regimet for valgfusk, han oppfordret befolkningen, organisasjoner og institusjoner til å protestere mot valgresultatet.

Neste dag strømmet folk i de største byene ut i gatene for å demonstrere mot regimet. På Independence Square i hovedstaden Kiev samlet det seg raskt en halv million mennesker, de ropte *”Together we are many, we cannot be defeated”* (Karatnycky, 2005: 1). Her ville folk bli til Yushchenko ble erklært som vinner, eller til valgresultatet ble annullert. Også mange lokale myndigheter gikk ut og offentlig støttet opposisjonen. Yanukovych sine støttespillere i

det østlige og sørlige Ukraina såg en mulighet til å utnytte situasjonen. De krevde en endring i konstitusjonen slik at det kunne opprettes en føderal stat. Yushchenko innledet forhandlinger med avtroppende president Kuchma for å løse krisen, men forhandlingene brøt sammen den 24. november. Da Kuchma erklærte Yanukovych som vinner av valget oppfordret Yushchenko folkemassene i Kiev til å fortsette massedemonstrasjonene og true myndighetene med generalstreik.

Det ukrainske parlament Verkhovna Rada nektet å godkjenne avgjørelsen til Kuchma og stilte mistillit til statsminister Yanukovych, samtidig som de vedtok en resolusjon der de fordømte de føderale kravene til det østlige og sørlige Ukraina. I følge den ukrainske konstitusjonen skulle regjeringen nå gå av, men parlamentet hadde ingen mandat til tvinge frem en avsettelse uten statsministeren og presidentens samarbeid. Høyesterett brøt stillingskrigen den 3. desember da de annullerte valgresultatet på grunnlag av klare bevis på valgfusk. En ny og endelig valgrunde skulle avholdes den 26. desember. Omvalget ble holdt under intens overvåking av lokale og internasjonale valgobservatører. Yushchenko vant et valg fritt for juks med 51.99 % mot Yanukovych sine 44.20 % (PEU 2007: 3). Viktor Yushchenko ble 10. januar 2005 erklært som valgets vinner og ble tatt i ed som ny ukrainsk president den 23. januar. Etter at Yushchenko ble innsatt som president har Ukraina blitt ytterligere styrket på det politiske og sivile plan. Ukraina er nå et parlamentarisk presidentsystem der statsministeren utnevnes av parlamentet. Dette for å unngå at den utøvende makt igjen skal bli sterk nok til å true demokratiet. I stedet for å oppleve at autoritære krefter fikk gjennomslag for sine metoder så hadde det ukrainske folk mobilisert mot regimet og vunnet gjennom med sine demokratiske krav. Hva var årsaken til at regimet i Kiev ikke klarte å manipulere befolkningen på samme måte som regimene i Belarus og Russland?

7.3.2 Fravær av massesamfunn pluss et illojalt mellomledd

Tendensene til massesamfunn i Ukraina var sterke tidlig på nittitallet da de institusjonelle forutsetningene ikke var tilstede. Tidlig i 1991 stemte 70 % av ukrainerne for å opprettholde Sovjetunionen, om enn i en reformert utgave. Men bare åtte måneder senere stemte 90 % av befolkningen for uavhengighet. *"The rapid swing in voters preference reflected the atomized nature of Ukrainian society and the ability of the elite to get out the vote"* (Prizel, 1997: 243). Ukraina er dermed et godt eksempel på at massesamfunn ikke automatisk fører til autoritære regimer. På de tretten årene som var gått siden selvstendigheten hadde demokratiet sakte men

sikkert fått utvikle seg. Hvorfor skulle Kuchma først i sin siste regjeringsperiode begynne å stramme inn grepet? Hvorfor ikke tidligere da de demokratiske og sivile institusjoner ikke var tilstrekkelig utviklet? Grunnen til når og hvorfor et regime vil ha mer makt varierer fra case til case, i Ukraina sitt tilfelle var korrupsjon den store årsaken (Karatnycky, 2005: 2).

Korrupsjonen hadde resultert i store rikdommer til den sittende nomenklatura, disse rikdommene var de fast bestemt på å beholde.

Analysen av den vertikale akse viste at Ukraina scoret dårlig på et fritt og uavhengig media. Regimet utnyttet dette ved å sverte Yushchenko samtidig som de fratok opposisjonen muligheten til å forsvare seg. Selv om myndighetene hadde kontroll over massemedia var det fremdeles lokale medier som kunne overvåke situasjonen. Lokalt kabel-TV i byene var en viktig kilde for mange ukrainere, Internet var også godt utbygd i de urbane strøk. Distrikter med fungerende lokal demokrati var en stor støtte i opposisjonens kamp mot regimet. Bedre samsvar mellom nasjonale og lokale partier medførte at budskapet lettere kunne flyttes fra lokalt til nasjonalt nivå. NGO`s med vestlig innflytelse og kapital i ryggen var også viktige aktører under Oransjerevolusjonen, de var raskt ute med å anklage myndighetene for valgfusk. Den upartiske Committee of Voters of Ukraine som hadde ti tusen valgobservatører på plass sa etter andre valgrunde; *"It`s the biggest election fraud in Ukraine`s history"* (Karatnycky, 2005: 2). Ukraina hadde altså et institusjonelt mellomledd som, med unntak av et fritt og uavhengig media, på flere områder utfylte sin misjon.

Et effektivt mellomledd skal, så langt det lar seg gjøre, opptre nøytralt mellom masse og elite. Men hvis antidemokratiske krefter vokser frem på grasrota kan mellomleddet beskytte eliten mot massene ved å opptre lojalt overfor regimet. På den andre siden kan mellomleddet beskytte massen mot en autoritær elite hvis det opptrer illojalt ovenfor regimet. Det er flere indikasjoner som tyder på at mellomleddet viste illojalitet mot det sittende ukrainske regimet. En nasjonal TV-kanal kalt 1+1 opplevde at et helt team fra nyhetsavdelingen bestående av produsenter, reportere og redaktører gikk av i protest mot myndighetenes sensur. Dette tvang den lojale nyhetsdirektøren Vyacheslav Pikhovshek til å holde timevis med nyhetsendinger alene. Han ble raskt latterliggjort av opposisjonen, det ble sagt at 1+1 stod for "Pikhovshek og en kameramann" (Karatnycky, 2005: 3). Den demokratiske opposisjonen fikk også hjelp fra uventet hold. Selv om Ukrainas Sikkerhets Service (SBU) ikke inngår i definisjonen av mellomleddet, så hadde SBU kontakt med Yushchenkos leir helt fra første valgrunde. De rapporterte om mulige forsøk på manipulering av stemmesedler.

Ukrainas lave grad av massesamfunn var en medvirkende årsak til at regimet ikke kunne vinne frem med masseretorikk. Landets nasjonalfølelse hindret dem også i å spille på de nære bånd til Russland og de gode gamle dager under Sovjetunionen. Regimets gjenværende våpen var å rette personlige angrep mot Victor Yushchenko. Regimet måtte tilslutt ty til valgjuks, noe som resulterte i manipulering av stemmesedlene under andre valgrunde. Landets styrke på flere av den vertikale akse indikatorer kan være en forklarende faktor på hvorfor regimets metoder ikke ble forbigått i stillhet, men i stedet vekket sterke reaksjoner. Regimet var, til tross for store protester, allikevel fast bestemt på å tvinge frem en godkjennelse av valgresultatet. Mellomleddet alene er ikke nok til å stoppe autoritære regimer. Høy grad av criss-cross må være tilstede for å kunne stoppe antidemokratiske krefter, men også for å kunne mobilisere befolkningen raskt og effektivt.

7.3.3 Horisontalt samarbeid beskytter og mobiliserer

Analysen av den vertikale akse viste at Ukraina i 2004 hadde mange institusjonelle forutsetninger for et mellomledd som resulterte i en lav grad av massesamfunn. Samfunnet hadde også unngått polarisering på den horisontale akse, noe som skulle tilsi at et horisontalt samarbeid var tilstede. Det var antydninger til regional polarisering når det østlige og sørlige Ukraina prøvde å skape splid under Oransjerevolusjonen. Men landet er ikke demografisk delt i en russisk og ukrainsk sone. Med unntak av Krim så er det ingen regioner i Ukraina som har en majoritet av russere (Karatnycky, 2005: 4). De kryssende konfliktlinjer har i Ukraina tydeligvis skapt et sterkere bånd mellom de forskjellige politiske partier og interesseorganisasjoner i langt større grad enn tilfellet var i Belarus og Russland. Yushchenko representerte den parlamentariske koalisjonen Our Ukraine. Han hadde derfor et langt tettere bånd til den lovgivende makt og dets representanter enn hva tilfellet ville vært hvis han var partiløs. Parlamentet var da også raskt ute med fordømmelser av både valgresultatet og regimets metoder. De horisontale forbindelseslinjer gjør det umulig for regimet og spille interessegrupper opp mot hverandre. Horisontalt samarbeid resulterer også i at informasjon og politisk mobilisering raskt kan spre seg gjennom mellomleddet. Denne politiske mobilisering var, sammen med Høyesterett og et fungerende maktfordelingsprinsipp, den medvirkende årsak til at regimet tilslutt tapte for demokratiet.

7.4 Oppsummering

Etter å ha knyttet de empiriske hendelser i Belarus, Russland og Ukraina opp mot våre funn på den vertikale og horisontale akse kan vi nå sette opp følgende tabell.

Tabell 4: Kategorier, empiri og demokratiske utfall

Case	Kategori	Empiri	Utfall
Belarus 1994 - 1996	Høy grad av Massesamfunn, Lav Grad av Criss-Cross	Massesamfunnets konsekvenser nedenfra og ovenfra	Autoritært, ikke fritt siden 1996
Russland 1999 - 2006	Høy Grad av Massesamfunn, Middels Grad av Criss-Cross	Massesamfunnets konsekvenser ovenfra	Autoritært, ikke fritt siden 2004, men begrenset pluralisme
Ukraina 2004 - 2005	Lav Grad av Massesamfunn, Høy Grad av Criss-Cross	Ikke Massesamfunn, men forsøk på manipulering ovenfra	Demokratisk, fritt siden 2005

Demokratisk status fra Freedom House (2007)

Tre år etter selvstendigheten var Belarus i en klar tilstand av massesamfunn. Den vedvarende polariseringen mellom den sittende nomenklatura og den demokratiske opposisjon hadde ført til stagnasjon i demokratiseringsprosessen og nedgang i den hviterussiske økonomi.

Manglende nasjonal identitet koblet med en nostalgisk lengsel tilbake til Sovjetunionen hadde medført sosial og politisk fremmedgjøring hos store deler av befolkningen. I Lukasjenko fant massene en felles politisk agenda som kunne gjenopprette de gode tider. Lukasjenko som året før hadde vært et ubeskrevet blad vant presidentvalget overlegent. Dette kom som følge av massesamfunnets uforutsigbarhet. For den sittende elite var dette representativt for den aristokratiske kritikken av massesamfunnet; "Too much control by the many over the few".

Hadde tilstanden vedvart ville massenes ustabile oppførsel også kunne slått tilbake på Lukashenko, eller i det minste tvunget ham til å ta hensyn til dem. Men Lukashenko utnyttet situasjonen og manipulerte massene til å støtte hans konsolidering av makt. Polariseringsen på mellomleddet medførte at hans autoritære tiltak kunne gjennomføres. For et mindretall i befolkningen representerte dette den demokratiske kritikken av massesamfunnet; "Too much control by the few over the many".

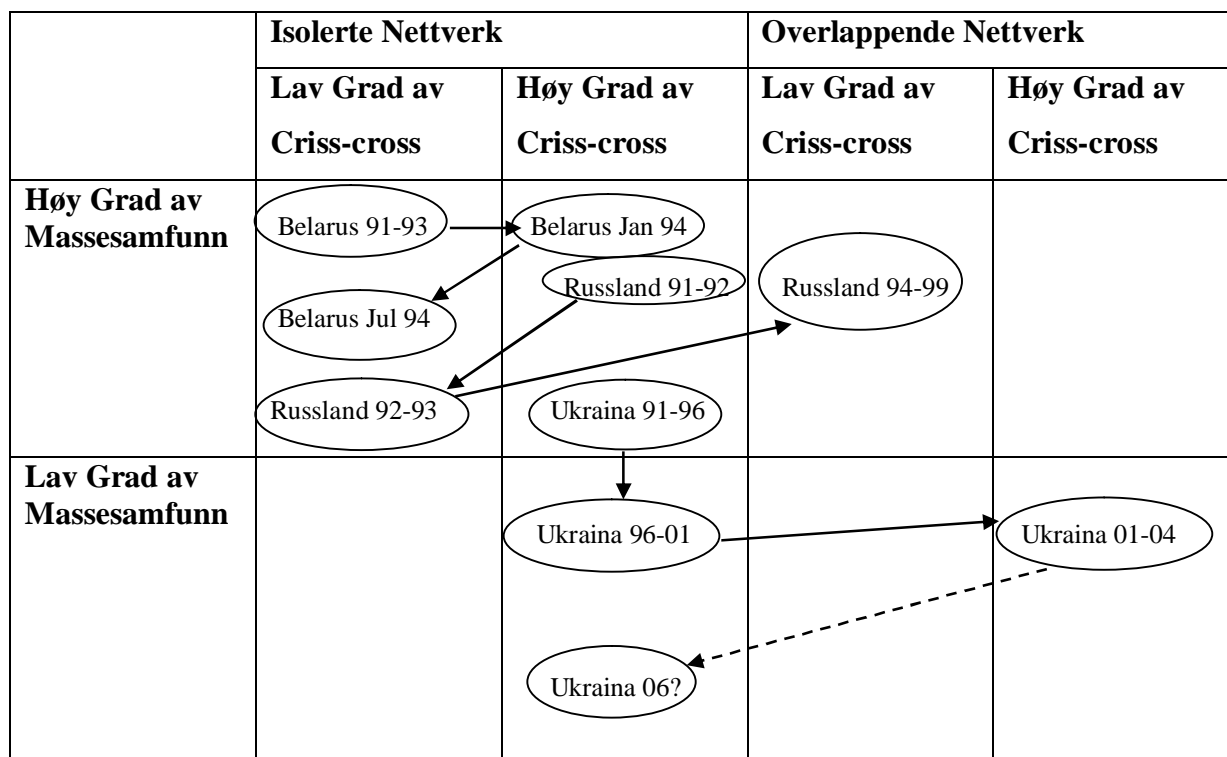
På motsatt ende av skalaen finner vi Ukraina. De horisontale forbindelseslinjene medførte at nomenklaturaen og den demokratiske opposisjon inngikk politiske kompromisser som igjen førte til fremgang i demokratiseringsprosessen. Massesamfunnet som preget de første årene etter selvstendigheten forsvant gradvis som følge av demokratiske reformer. Ukraina var før presidentvalget i 2004 ikke lenger i en tilstand av massesamfunn. Dette fikk Yanukovych og regimet erfare da de forsøkte å beholde makten for enhver pris. Den sittende elite klarte ikke å manipulere massene fordi individene, som følge av åpne demokratiske kontaktflater på mellomledet, verken var fremmedgjort eller isolert. Når de ikke kunne spille på massesymbolikk tydde de til valgjuks ved å manipulere stemmesedler. Horisontalt samarbeid på mellomledet gjorde det mulig for opposisjonen å stå samlet i mot de antidemokratiske forsøk. Et bredt horisontalt samarbeid medførte at en lettere kunne mobilisere befolkningen mot regimet, informasjonen vandret raskere og nådde ut til store deler av befolkningen. Ukraina viser at case med lav grad av massesamfunn også er avhengig av et horisontalt samarbeid når autoritære krefter prøver å undergrave demokratiet.

Da Putin ble utnevnt som statsminister var Russland i en tilstand av massesamfunn, fra sin nye posisjon kunne han utnytte massesamfunnet for å styrke sin politiske makt. Resultatet var at Putin, helt uten politisk erfaring, på bare syv måneder oppnådde en popularitet som medførte at han overlegent vant presidentvalget over sine mer etablerte og garvede motstandere. Ved å spille på konflikten i Tsjetsjenia og behovet for en sterk stat utnyttet han den polarisering som preget det politiske liv under Boris Jeltsin. Presidenten har nøytralisert både Dumaen og de tidligere så sterke guvernørene. Putin legitimerte sine handlinger gjennom masseretorikk som forkynte at kun en sterk sentralmakt kunne gjenopprette Russlands status som supermakt. Han har siden styrket regimets makt på bekostning av de politiske og sivile rettigheter. I motsetning til Belarus fikk massene i Russland aldri valgt en av sine egne representanter til makten, Putin var en del av den etablerte elite. En kan derfor konstatere at Russland kun opplevde massesamfunnets konsekvenser ovenfra, der noen få utnytter situasjonen og bestemmer over de mange. Men Vladimir Putin har ikke oppnådd full kontroll slik som hans kollega Aleksander Lukashenko. Putin har måttet godta en begrenset form for pluralisme.

7.4.1 Utvikling av casene fra 1991 til 2006

Hva sier våre funn om utviklingen siden 1991 og frem til i dag? Selv uten nettverksdata gir analysen oss en god pekepinn på hvordan casene passer inn i den teoretiske modellen jeg presenterte i Figur 2. (jfr. side 23).

Figur 4: Casenes bevegelser i den teoretiske modellen (Figur 2, side 23)

Figuren viser casenes bevegelser frem til de avgjørende tidspunkt i 1994 (Belarus), 1999 (Russland) og 2004 (Ukraina)

Analysen gir ingen indikasjoner på at Belarus skulle karakteriseres av et overlappende nettverk i 1994, landet var i årene etter selvstendigheten preget av polarisering og isolerte grupper. Men frem mot 1994 var elitene i ferd med å oppnå konsensus angående politiske reformer og demokratiske valg, dermed var Belarus ved inngangen til 1994 på vei over i kategori (B). Men etter Stanislav Shushkevichs avgang i januar 1994 blusset polariseringen opp på nytt. I tiden frem mot presidentvalget i juli samme år var det politiske og sivile samfunn mer fragmentert enn noen gang tidligere. Nettverksanalyse i et autoritært regime som Belarus kan gi svar på om opposisjonen mot Lukasjenko har økt siden 1996. Selv om Lukasjenko fremdeles har full politisk kontroll er det tegn som tyder på at opposisjonen er sterkere og mer høylydt. En eventuell oppbygging av et overlappende nettverk gir håp om at

demokratiseringsprosessen kan gjenopptas i Belarus. Hvis regimet velger/tvinges til demokratiske reformer vil Belarus kategoriseres som (C).

Russland oppnådde midlertidig konsensus etter Sovjetunionens oppløsning. Boris Jeltsin fløt på en bølge av popularitet etter å ha stått opp mot kuppmakerne i 1991 og ble derfor fredet av alle politiske motstandere det første året. Men det horisontale samarbeidet forvitret på uenigheten om ny grunnlov. Russland var tydelig preget av polarisering (A) i perioden 1992 til 1993. Analysen indikerer at polariseringen etter 1993 fortsatte på et nasjonalt og institusjonelt nivå, men på grasrota unngikk man de store konfliktene. I følge modellen skal Russland i 1999 befinne seg i kategori (C). Putin utnyttet de sammenfallende konfliktlinjene for å vinne oppslutning hos massene. Han nøytraliserte konfliktene og konsoliderte sin makt gjennom samarbeid med andre makteliter. Det ironiske er at han i ettertid har vært avhengig av denne alliansen for å opprettholde full politisk kontroll og stabilitet.

Ukraina hadde som følge av kryssende konfliktlinjer et langt bedre utgangspunkt for politisk stabilitet, men landet forble i en tilstand av massesamfunn (B) frem til grunnloven ble vedtatt i 1996 (F). En kan anta at landet opparbeidet seg et overlappende nettverk etter at Yushchenko ble sparket som statsminister i 2001. Ved inngangen til presidentvalget i 2004 hadde Ukraina beveget seg over i kategori (H). Mobiliseringen under Oransjerevolusjonen vitner om et samfunn bestående av overlappende nettverk. Men i kjølvannet av Oransjerevolusjonen er det politisk tegn som tilsier at nettverkene er i ferd med å segmenteres på mikronivå. En klar indikator på dette er den økende politiske avstanden mellom det nye og det gamle regimet. Hvis Ukraina er i ferd med å bevege seg over i kategori (F) vil det ukrainske demokratiet være prisgitt en politiske elite som er villig til å samarbeide. Ukraina viser dermed at kategori (H) ikke nødvendigvis gir permanent demokratisk og politisk stabilitet.

8. Komparativt Perspektiv på Modellens Forklaringskraft

Jeg har testet min modell på Belarus, Russland og Ukraina i perioden 1991 til 2006. Den politiske utvikling har vært preget av ustabilitet og har så langt resultert i tre ulike regimer. Fokuset på analysen har vært knyttet opp mot kritiske hendelser og tidspunkt som alle førte til endringer i demokratiseringsprosessen. For Belarus var dette Lukasjenkos seier i presidentvalget i 1994 med påfølgende konsolidering av makt. I Russland var det Putins vei fra statsminister til president på under syv måneder i 1999/2000, etterfulgt av demokratiske restriksjoner. Og det var Oransjerevolusjonen i 2004 som medførte en fremgang i Ukrainas demokratiseringsprosess. De empiriske funn samsvarte i stor grad med den teoretiske modellens prediksjoner (jfr. 2.3.1, side 26). Belarus hadde høy grad av massesamfunn og lav grad av criss-cross, konsekvensen ble gjeninnføring av autoritært regime under Lukasjenko. Russland hadde høy grad av massesamfunn og middels grad av criss-cross. Dette har resultert i en gradvis svekkelse av demokratiet, men Putin oppnådde ikke samme autoritære kontroll som Lukasjenko. Ukraina, som hadde lav grad av massesamfunn og høy grad av criss-cross, klarte å stå i mot antidemokratiske krefter høsten 2004. Jeg har satt dynamikken på de aktuelle casene inn i den teoretiske modellen (Figur 4, side 89). Den viser at selv om casene endrer seg over tid, så forklarer modellen endringene.

Nettverksanalyse er viktig som en del av den teoretiske forklaringen. På grunn av begrensninger i datatilfanget har det vært vanskelig å gå i dybden på nettverkene, men jeg har resonert ut fra ulike indikatorer som skal være tilstede for at nettverkene skal ha den funksjon som forutsatt i modellen. Russlands *middels grad av criss-cross* indikerer *lav grad av criss-cross* og overlappende nettverk. Putin og andre makteliter inngikk, ved å argumentere for politisk stabilitet, et horisontalt samarbeid over de sammenfallende konfliktlinjer. Makteliten har ved å spille på frykten for ny polarisering gradvis kunne svekke de demokratiske rettigheter. En allianse av makteliter kombinert med overlappende nettverk har gitt seg utslag i en begrenset form for pluralisme.

Hvordan kan vi nå nærme oss utsagnet om modellens universelle forklaringskraft i et større komparativt perspektiv? Kan sammenligning av flere historiske case også bidra til å styrke modellen?

8.1 Flere empiriske eksempler

Hvordan kan noen utvalgte empiriske eksempler plasseres i tabellen mht. kategorier, konsekvenser, utfall og teori (jfr. Tabell 1, side 25)? De empiriske eksempler vil spenne fra fascistenes maktøvertakelse i Italia til dagens spente situasjon i Irak. Det er ikke rom for en grundig analyse av de empiriske eksempler, men jeg vil kort begrunne hvorfor de har fått sin plassering i tabellen nedenfor.

Tabell 5: Kategorier, konsekvenser, utfall og empiri (Tabell 1, side 25)

Kategorier	Konsekvenser og Utfall	Empiriske Eksempler
A Høy grad massesamfunn, lav criss-cross og isolerte nettv.	Massesamfunnets konsekvenser nedenfra/ovenfra - Diktatur	Italia 1919-1925, Belarus 1991-1994 , Irak 2007?
B Høy grad massesamfunn, høy criss-cross, isolerte nettv.	Populistisk, Hyperdemokrati (ineffektivt hvis vedvarende)	Hellas 1974-1975, Ukraina 1991-1996
C Høy grad massesamfunn, lav criss-cross, overlapp. nettv.	Massesamfunnets konsekvenser ovenfra - Diktatur	Russland 1993-1999
D Høy grad massesamfunn, høy criss-cross, overlapp. nettv.	Rask og fredelig demokratisk overgang til (H)	Polen 1980-1989
E Lav grad massesamfunn, lav criss-cross, isolerte nettv.	Diktatur/sammenbrudd eller overgang til (F)	Weimar 1919-1933, Tsjekkoslovakia 1990-1992
F Lav grad massesamfunn, høy criss-cross, isolerte nettv.	Konsosiert demokrati, <i>Desentralisert enhetsstat?</i>	Nederland 1848-1950s
G Lav grad massesamfunn, lav criss-cross, overlapp. nettv.	Konsosiert demokrati <i>Føderalstat/regionalstat?</i>	Belgia 1948-1993, Sveits 1848-1980
H Lav grad massesamfunn, høy criss-cross, overlapp. nettv.	Konsolidert demokrati <i>Sentralisert stat/des. enhetsstat?</i>	Norge 1905-1940s, Ukraina 2001-2004

8.1.1 Case med Høy Grad av Massesamfunn

A) Italia var etter samlingen i 1870 og frem mot århundreskiftet preget av en polarisering mellom kirke og stat. Paven anerkjente ikke den nye staten og forbød katolikker i å delta i det politiske liv. Staten og det liberale regimet manglet dermed den nødvendige legitimitet i befolkningen (Heidar/Berntzen, 1998: 248). For å møte den økende trusselen fra sosialistene ble det etter århundreskiftet dannet et katolsk masseparti. Press fra både katolikker og sosialister medførte allmenn stemmerett i 1919. De liberale allierte seg med fascistene for å

kunne stå imot det politiske presset fra sosialister og antiliberaler katolikker. Etter å ha vunnet plass i parlamentet gikk fascistene raskt i opposisjon, resultatet ble svake koalisjoner og regjeringsskifte. Mussolini og fascistenes massemobilisering i gatene ("marsjen mot Roma") førte til at Mussolini ble utnevnt som statsminister 28. oktober 1922 (Heidar/Berntzen, 1998: 248). I 1925 ble alle opposisjonspartier forbudt.

Det fascistiske diktatur skyldtes høy grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross. Polariseringen mellom kirke og stat, etterfulgt av katolikker mot sosialister, medførte økt fremmedgjøring i befolkningen og skapte et politisk vakuum. Lav grad av criss-cross gav Mussolini en gylden mulighet til å erobre makten, etterpå kunne han ved hjelp av de vertikale forbindelseslinjer isolere og uskadeliggjøre all politisk motstand. Likhetsstrekkene mellom Italia på tjuetallet og Belarus på nittitallet er iøynefallende. Mussolini brukte Lateran-pakten med Vatikanet i 1929 for å vinne katolikkenes gunst, samtidig som han isolerte og utraderte sosialistene. Dette har klare likhetsstrekk med Lukasjenko, som ved å vinne oppslutning hos de konservative kommunistene, isolerte den demokratiske opposisjon.

Kan en sammenligne Irak anno 2007 med situasjonen i Italia og Belarus? Det hersker liten tvil om at Irak er et massesamfunn, det eneste som gjør Irak annerledes er hvordan massesamfunnet har oppstått. George Bush sin militære invasjon i 2003, hadde som et av mange formål, å fjerne Saddam Husseins diktatur og erstatte hans regime med demokrati. Irak er fremdeles helt i startfasen av demokratiseringsprosessen. Med unntak av økt selvstyre til kurderne i nord eksisterer det ingen institusjonelle forutsetninger for et mellomledd. Irakiske myndigheter har heller ingen tillitt i befolkningen. Motstanden mot okkupasjonsstyrkene har i større grad endret seg til angrep på offentlige myndigheter, dette fordi sistnevnte blir sett på som amerikanske lakeier. Det finnes heller ingen høy grad av criss-cross i dagens Irak. Samfunnsgruppene har delt landet inn i tre geografiske områder; et sjiamuslimsk sør, sunnimuslimske arabere rundt Bagdad og vest i landet, og et kurdisk selvstyre i nord. Kan den teoretiske modellen og erfaringen fra analysen predikere hva Irak må gjøre for å hindre at en eventuell counter-elite erobrer makten og ødelegger demokratiseringsprosessen?

Irak må innføre de demokratiske institusjoner og spilleregler gradvis. Italia etter samlingen i 1870 viser at nye liberale demokratiske system kan opprettholdes så lenge kravene for politisk deltakelse er høye (Heidar/Berntzen, 1998: 249). En hurtig introduksjon av allmenn stemmerett og massepartier kan føre til politisk ustabilitet. Tilstedeværelsen av en counter-

elite vil medføre at demokratiseringsprosessen bryter sammen til fordel for et autoritært regime, fraværet av en counter-elite vil medføre full borgerkrig. Elitene er helt avhengig av et horisontalt samarbeid som inkluderer alle, også tidligere medlemmer av Husseins Bath-parti. Først etter å ha oppnådd høy grad av criss-cross kan en starte arbeidet med å bygge ut demokratiske og sivile institusjoner.

B) Etter militærjuntaens fall i Hellas i 1974 ble Konstantin Karamanlis utnevnt som ny gresk statsminister. Hans antikommunistiske fortid gjorde han akseptabel for både det militære og det ikke-rojalistiske høyre (Heidar/Berntzen, 1998: 266). Som leder for overgangen til demokrati gikk Karamanlis gradvis og forsiktig frem. Han legaliserte raskt alle partier, inklusive kommunistene. Et mislykket militærkupp i 1975 gav ham en utmerket anledning til å ta et oppgjør med militærregimets toppfigurer. De horisontale forbindelseslinjene tillot en raskere utbygging av demokratiske og sivile institusjoner, noe som medførte at landet fjernet seg fra massesamfunnet. Hellas overgang fra militærdiktatur til demokrati i 1974-75 har mange likhetstrekk med Ukraina i perioden 1991-96. Begge land hadde etter diktaturets fall høy grad av massesamfunn kombinert med høy grad av criss-cross. Ved å prioritere konsensus før innføringen av demokratiske reformer hindret de fremveksten av populistiske regimer. Hellas har siden 1974 oppnådd en konsolidering av demokratiet. Ukraina med sin heterogene befolkning har møtt større utfordringer i demokratiseringsprosessen, men er i dag på god vei mot full politisk stabilitet.

C) Russland var på nittitallet preget av sterk polarisering. Manglende criss-cross førte til stagnasjon i demokratiseringsprosessen, som igjen medførte at landet forble i en tilstand av massesamfunn. Men forholdene var bedre på grasrota, overlappende nettverk er en medvirkende årsak til at Putin etter 1999 ikke har oppnådd full autoritær kontroll. Selv om demokratiets tilstand i Russland er betydelig svekket gir overlappende nettverk håp for fremtiden. Overlappende nettverk gir bedre forutsetninger for et konsosiert demokrati (Belgia, Sveits). Men for at dette overhodet skal være mulig må Putins regime av makteliter erstattes av demokratiske krefter. Dessuten må landets kommende eliter oppnå demokratisk konsensus, dette har vist seg vanskelig etter 1991.

D) Case som i overgangen fra diktatur til demokrati har kriteriene til kategori (D) vil oppleve at demokratiseringsprosessen raskt fører dem over i kategori (H). Polen i perioden 1980 til 1989 er et godt eksempel på dette. Opposisjonen mot regimet vokste raskt etter etableringen

av Solidaritet i 1980. Solidaritet samlet utover åttitallet en bred antikommunistisk bevegelse som tiltrakk seg medlemmer fra den katolske kirke på den ene siden og sosialister på den andre. Dermed bestod den demokratiske opposisjonen i Polen av et sterkt overlappende nettverk. Da perestrojka og glasnost feide inn over Øst-Europa ble det innledet forhandlinger mellom det polske kommunistiske regime og Solidaritet. Høy grad av criss-cross og overlappende nettverk medførte en fredelig overgang til demokrati. De demokratiske og sivile institusjoner ble raskt utbygd og Polen gikk fra høy grad av massesamfunn til stabilt demokrati (H).

8.1.2 Case Med Lav Grad av Massesamfunn

E) Weimar hadde gode institusjonelle forutsetninger for et mellomledd og kan av den grunn ikke kategoriseres med høy grad av massesamfunn. Men den lave grad av criss-cross kombinert med isolerte nettverk skapte vertikale forbindelseslinjer som umuliggjorde ethvert politisk samarbeid. Gjennom nazistene fikk landet en counter-elite som angrep den etablerte orden. De konservative allierte seg med Hitler som følge av frykten for den kommunistiske venstresiden, det var denne alliansen som førte Hitler til makten. Det polariserte samfunn medførte at han kunne uskadeliggjøre sine motstandere en for en, det fantes heller ikke et bredt mobiliseringsgrunnlag som kunne stå opp mot det nazistiske regimet. Men Weimar har allikevel mange symptomer på massesamfunn. Det demokratiske regimet tok over for Keiserdømmet ble av den vanlige tysker forbundet med nederlaget i første verdenskrig. Versailles-traktaten hadde gitt det unge demokratiet manglende legitimitet. Polariseringen førte til ustabile regjeringskoalisjoner og svak politisk handlekraft. Individenes politiske og sosiale fremmedgjøring medførte at de lettere godtok Hitlers retorikk og politiske oppførsel. Dette var tilfellet fra individ til eliter, de konservative kastet sine egne idealer til side til fordel for et politisk samarbeid med Hitler.

Tsjekkoslovakia ble opprettet i 1918 som en konsekvens av den første verdenskrig og oppløsningen av det habsburgske dobbelmonarkiet Østerrike-Ungarn. Under andre verdenskrig og nazistenes okkupasjon ble den tsjekkiske delen et tysk protektorat mens den slovakiske delen ble en uavhengig stat alliert med Nazi-Tyskland. Landet ble gjenforent etter krigen og ble, etter ny kort demokratisk periode, et kommunistiske diktatur i 1948. Under "Fløyelsrevolusjonen" høsten 1989 ble kommunistene tvunget til å gå av etter fredelige massedemonstrasjoner. Men det første demokratiske valget i 1990 viste en splittelse mellom

den tsjekkiske og den slovakiske delen av landet. Avstanden mellom partene ble så stor at det i 1992 endte med en oppdeling av Tsjekkoslovakia i to separate og uavhengige stater. En kan anta at Tsjekkoslovakia raskt gikk fra kategori (B) til (F), bare for å oppnå polarisering og havne i (E). Polarisingen skiller seg fra Weimar fordi den ikke er politisk og ideologisk, de vertikale forbindelseslinjene i Tsjekkoslovakia var atskilt geografisk og demografisk. Dermed ble det vanskelig for en counter-elite å fange tilhengere fra begge leire. Et overlappende nettverk kunne på sikt muligens medført at Tsjekkoslovakia ville eksistert videre i form av føderalstat (G). Samtidig kan en anta at resultatet ville blitt fullt så fredelig hvis polarisingen hadde oppstått allerede før den demokratiske overgangen i 1989. Siden begge parter var enig om delingen ble resultatet i stedet en ”fredelig skilsmisse”.

F) Nederland har som følge av sin kapitalistiske bakgrunn hatt gode forutsetninger for et sivilisert samfunn. Landet sterke provinser har hemmet den senere utvikling mot en sentralmakt (Heidar/Berntzen, 1998: 148). Landet hadde et parlamentarisk system fra 1848 og innførte allmenn stemmerett i 1919. Summen av den historiske og demokratiske utvikling har gitt Nederland en lav grad av massesamfunn. Men landet har tidligere og i etterkrigstiden kulturelt og politisk vært preget av ”søyler”, *zuilen*. Dette innebar at protestanter, katolikker, sosialister og liberalere hver for seg hadde bygd opp sine samfunn innenfor samfunnet (Heidar/Berntzen, 1998: 146). Ifølge tradisjonell politisk sosiologi skulle en slik skarp oppdeling av samfunnet åpne for sterke politiske konflikter. Men slik har det ikke gått i Nederland takket være det konsosierte demokrati. Politisk borgfred mellom partiene ble utgangspunkt for et nasjonalt kompromiss om en ny konstitusjon, som ble vedtatt i 1917. Denne etablerte hovedtrekkene i den institusjonelle strukturen som har ligget fast frem til våre dager (Heidar/Berntzen, 1998: 148). Nederland oppnådde dermed den nødvendige konsensus allerede før den allmenne stemmerett ble innført. De politiske partiene i Nederland henter sine velgere fra de ulike segmenter, de partipolitiske konfliktlinjene er avgjort kryssende (Knutsen, 2003: 297). Høy grad av criss-cross har ført til et utstrakt samarbeid mellom eliter fra de ulike søylene. Men en desentralisert enhetsstat som Nederland, med isolerte nettverk på mikronivå, er avhengig av at det horisontale samarbeidet fortsetter. Det konsosierte demokrati i Nederland vil settes på prøve hvis konkurransepolitikken mellom elitene økes i styrke og intensitet.

G) Belgia var som Nederland etter krigen preget av segmenterte organiserte søyler (F). Det eksisterte en katolsk, en sosialistisk og en liberal søyle. Men siden 1960-tallet har språkkonflikten, med det flamsktalende nord mot det franskspråklige i det vallonske området i

sør, splittet disse ”søylene” politisk (Heidar/Berntzen, 1998: 161). Nettverkene i Belgia ble mer overlappende, men språkkonflikten førte til polarisering sammenfallende konfliktlinjer på nasjonalt nivå (G). Flandern er preget av rural kultur og er mer konservativt og katolsk. Vallonia er mer ruralt, antiklerikalt, radikalt og preget av arbeiderklassekultur. I et forsøk på å håndtere de skjerpede motsetningene mellom språkgruppene har Belgia beveget seg bort fra enhetsstaten til det som i dag er en føderal stat. Dette er en strukturell endring og bevegelse som ikke var forventet i Figur 2 (side 23).

I Lijpharts klassifikasjon av demokratiene fremstår Sveits som det fremste eksempel på konsensusdemokratiet / det konsosierte demokrati. Sveitserne tilhører nasjonen tross forskjeller i språk, religion og klasse. Men samtidig er staten knapt noe uttrykk for fellesskapet med sine svake sentralinstitusjoner og sin sterke desentralisering (Heidar/Berntzen, 1998: 184). Sveits har en ekstrem form for føderalsime der alle konstitusjonelle endringer må ha flertall ikke bare i folket ved folkeavstemning, men også i flertallet av kantonene. Sveits besitter ikke søyler eller godt organiserte segmenter slik som i Nederland. Samfunnet kjennetegnes ved at det er den politiske elite som er fragmentert og ikke massen. Mangelen på et sterkt sentrum har forårsaket denne fragmentering av eliten. Overlappende nettverk medfører at elitene lettere kan (eller må) jobbe for politisk konsensus og inkludering. Derfor er case som havner i kategori (G) mer stabile konsosierte demokratier enn hva tilfellet er for demokratier i kategori (F). Belgia hadde på trettitallet, da de var mer likt Nederland, et stort fascistparti. Sveits derimot, avviste i samme periode den fascistiske massebevegelse. Case som innehar lav grad av massesamfunn kombinert med lav grad av criss-cross og overlappende nettverk vil mest sannsynlig, avhengig om det er en ren politisk eller regional konflikt, få et konstitusjonelt utfall som resulterer i en føderalstat eller en regionalstat. Den eneste løsningen for politisk stabilitet blir økt autonomi til delstatene / regionene.

H) Case som innehar kriteriene lav grad av massesamfunn, kombinert med høy grad av criss-cross og isolerte nettverk, besitter de beste forutsetninger for demokratisk stabilitet. Norge og de andre skandinaviske land er gode eksempler på case med kryssende konfliktlinjer og overlappende nettverk. Her finnes ingen segmentdannelse på etnisk, religiøs og språklig grunnlag. Casenes institusjonelle og strukturelle situasjon gir en høy politisk legitimitet, som igjen hindrer en stor systemopposisjon. Den politiske kampen innad i institusjonene har en lav intensitet, og viljen til å inngå kompromisser er stor (Heidar/Berntzen, 1998: 47). Det rød-

grønne forliket i Norge fra 1935 og arbeidsgivernes hovedavtale med fagbevegelsen samme år kan stå som gode eksempler på effekten av kryssende konfliktlinjer og overlappende nettverk. Et resultat av dette var at Nasjonal Samling på trettitallet ikke maktet å tiltrekke seg et stort antall tilhengere, samfunnet var ”vaksinert” mot massebevegelser.

Andre case kan inneha de samme kriteriene som de nordiske land, men den politiske kampen har langt større intensitet. Dette kan skyldes enten at befolkningene er mer heterogen, slik som i Ukraina, eller at staten er sterkt sentralisert. Sentraliserte stater er mer mottakelig for massebevegelser enn hva tilfellet er med desentraliserte stater som de skandinaviske land. Frankrike var i etterkrigstiden, gjennom sin sterke sentralisering, mottakelig for massebevegelser. Dette gjenspeiler seg i landets store kommunistparti, og den i senere tid økende oppslutning til populistiske krefter fra høyre. Det unge demokratiet i Ukraina opplevde i 2004 at den sittende politiske elite prøvde å beholde makten ved hjelp av masseretorikk, manipulasjon og valgjuks. Men et institusjonelt utbygd mellomledd i en desentralisert stat, kombinert med kryssende konfliktlinjer og overlappende nettverk, hindret at det korrupte regimet lyktes med sine antidemokratiske metoder.

8.2 Konklusjon – En Universell Modell?

Det er dristig å utvikle nye teoretiske modeller fordi det medfører mange faremomenter, det vil underveis kunne oppstå uventede utfordringer og problemstillinger. Manglende data på mikronivå, og vanskeligheter med å innhente primære data, medførte et fravær av nettverksanalyse. Operasjonaliseringen av den horisontale akse måtte av den grunn utelukkende baseres på graden av criss-cross. Konsekvensen ble at en måtte anta de empiriske forhold på mikronivå basert på tilgjengelige sekundære data. En av utfordringene med å utvikle nye modeller er å komme frem til definisjoner og bruken av disse på operasjonaliseringen. Jeg er inneforstått med at det kan finnes andre operasjonelle tilnærminger. En kritikk av min analyse kan kanskje begrunnes med en anklage om en form for sirkelslutning. At jeg har kommet frem til resultatene utfra en viss forståelse av at de passet inn i mitt forklarings skjema? Slik har det ikke vært. Jeg startet ut med den teoretiske modellen før jeg valgte mine case. Til tross for faremomenter, det er viktig å utvikle nye teoretiske modeller. En ny modell kan være banebrytende og hjelpe oss å ta et steg videre i forskningen.

Hurtige overganger fra diktatur til demokrati kan medføre et fravær av politiske og sivile institusjoner. De må derfor etableres og institusjonaliseres parallelt eller etter innføringen av de demokratiske spilleregler. Slike samfunn er sårbare for massebevegelser og autoritære krefter. Hvis demokratiske valg holdes før den endelige politiske og sivile institusjonalisering er det stor sannsynlighet for at massene, med sin uforutsigbarhet, vil kunne avgjøre utfallet. Kryssende konfliktlinjer gir en politisk konsensus som tillater gradvis demokratisering, slik tilfellet var med Ukraina på nittitallet og Hellas på syttitallet. Sammenfallende konfliktlinjer gir en politisk polarisering som kan resultere i forhastede avgjørelser. Demokratiske valg innføres før stat, nasjon og demokrati er tilstrekkelig etablert. Dette ble demokratiets bane både i Italia 1919 og i Belarus 1994. En counter-elite vant først massenes tillitt, for deretter å uskadeliggjøre og utradere all politisk opposisjon. Analysen viser at case som innehar de beste strukturelle og institusjonelle forutsetninger ikke er garantert demokratisk stabilitet. Ukraina har etter 2004 opplevd en økende politisk avstand mellom det gamle og det nye regimet. Hvis dette skyldes sammenfallende konfliktlinjer eller isolerte nettverk må elitene oppnå politisk konsensus. For å opprettholde demokratisk stabilitet kan Ukraina bevege seg over i en kategori mer tilpasset den politiske situasjon. Våre piler i Figur 2 (side 23) kan dermed gå i full sirkel, dette er i bunn og grunn et funn i seg selv.

Jeg har undersøkt forutsetningene for demokratisk stabilitet ved å se på hvordan overgangsprosessene er viktige for å forstå både kortsiktige og langsiktige utviklingslinjer i nye demokratier. De institusjonell og strukturelle forhold gir en arena der aktørene i disse prosesser møter det sivile samfunn og der politikk og sosiale bindinger føres sammen. Dette åpner for å forstå både instrumentelle muligheter og begrensninger i disse prosesser. Modellen kan være et politisk verktøy for instrumentelt å bidra til demokratiske stabilitet. Eller den kan i et historisk perspektiv forklare hvorfor og hvordan en stat oppnådde demokratisk konsolidering fremfor sammenbrudd og diktatur.

BIBLIOGRAFI

Barry, Donald D. (2002): *"Russian Politics, The Post-Soviet Phase"* New York: Peter Lang Publishing, INC

Barsiuk, Victor (2000): "Ukraine: Toward a Viable National Ethos" I: S. L. Wolchik og V. Zviglianich (red): *UKRAINE The Search For A National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC

Berglund, Sten., Ekman, Joakim & Aarebrot, Frank (2004): "The Diversity of Post-Communist Europe" I: Berglund S., Ekman. J. og Aarebrot. F. (red) *The Handbook of Political Change in Eastern Europe. Second Edition*. Cheltenham: Edward Elgar Cop.

Berglund, Sten., Ekman, Joakim & Aarebrot, Frank (2004): "Concluding Remarks" I: Berglund S., Ekman. J. og Aarebrot. F. (red) *The Handbook of Political Change in Eastern Europe. Second Edition*. Cheltenham: Edward Elgar Cop.

Bielasiak, Jack (1999): "The Structuring of Party Systems in Postcommunism: The Roles of Political Process and Social Cleavage" I: Sakwa R. (red): *The Experience Of Democratization In Eastern Europe*. London: Macmillan Press Ltd

Brown, Archie (2000): "Mikhail Gorbachev: Systemic Transformer" I: M. Westlake (red): *Leaders of Transition*. London: Macmillian

Conquest, Robert (1968): *"The Soviet Political System"* London: The Bodley Head

Danielan, Armen (2002): "Local Government In Russia – Reinforcing Fiscal Autonomy" I: K. Davey (red): *Fiscal Autonomy And Efficiency – Reforms In The Former Soviet Union*. Budapest: Local Government And Public Service Reform Initiative

Diamond, Larry & Gunther, Richard (2001): *"Types and functions of parties"* I: Diamond, L. & Gunther, R. (red): *Political parties and democracy*. London: Johns Hopkins University Press

Dryzek, John S. & Holmes, Leslie T. (2002): "*Post Communist Democratisation – Political discourses across thirteen countries*" Cambridge: Cambridge University Press

Griner, Salvador (1976): "*Mass Society*" London: Martin Robertson & Company Ltd.

Gusfield, Joseph R. (1975): "*Community – A Critical Response*" Oxford: Basil Blackwell

Hagtvet, Bernt (1974): "The Theory of Mass Society and dissolution of parliamentary democracy – A reappraisal with respect to the Weimar case" I: *Bergen Conference on Comparative European Nazism and Fascism (Volume 1)*. Bergen: Universitetet i Bergen

Hagtvet, Bernt (1980): "The Theory of Mass Society and the Collapse of the Weimar Republic: A Re-Examination" I: S. U. Larsen, B. Hagtvet og J. P. Myklebust (red): *WHO WERE THE FASCIST Social Roots of European Fascism*. Oslo: Universitetsforlaget

Halebsky, Sander (1976): "*Mass Society and Political Conflict – Toward a reconstruction of theory*" Cambridge: Cambridge University Press

Heidar, Knut & Berntzen, Einar (1998): "*Vesteuropeisk Politikk – Partier, Regjeringsmakt, Styreform*" Oslo: Universitetsforlaget

Holovakha, Evhen I. (2000): "Popular Social and Political Attitudes in Ukraine" I: S.L. Wolchik og V. Zviglanich (red): *UKRAINE The Search For A National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC

Knutsen, Oddbjørn (2003): "Criss Cross-Tesen" I: S.U. Larsen (red): *Teori og Metode i Statsvitenskap*. Bergen: Fagbokforlaget

Kobasa, Vladimir, Karamyshev, Alexander & Dritz, Valentin: "Local Government In Belarus" (2001) I: I. Munteanu og V. Popa (red): *Developing New Rules In The Old Environment*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative

Koktysh, Kirill (2005): "The Post-Soviet Transformation of Belorussia" I: *Russian Politics and Law*, vol. 43, no. 5, September – October 2005, pp. 79-94. M.E. Sharpe, Inc.

Kornhauser, William (1959): "*The Politics Of Mass Society*" New York: The Free Press

Kuzio, Taras (1997): "*Ukraine under Kuchma – Political Reform, Economic Transformation and Security Policy in independent Ukraine*" Basingstoke: MacMillian Press Ltd

Kuzio, Taras (2002): "The Nation-Building Project in Ukraine and Identity: Toward a Consensus" I: P. D`Anieri og T. Kuzio (red): *Dilemmas of State-Led Nation-Building in Ukraine*. Westport: Praeger Publishers

Lijphart, Arend (1999): "*Patterns of Democracy – Government Forms and Perfomance in Thirty-Six Countries*" New Haven & London: Yale University Press

Larsen, Stein U. (2003): "*Teori og Metode i Statsvitenskap*" Bergen: Fagbokforlaget

Larsen, Stein U. (2006): "Bybelte-Modellen - Om forutsetninger For Geopolitisk Stabilitet" I: S. U. Larsen (red): *Teori og Metode i Geografi*. Bergen: Fagbokforlaget

Lussier, Danielle N. (2002): "The Role Of Russia`s Governors In The 1999-2000 Elections" I: C. Ross (red): *Regional Politics In Russia*. Manchester: Manchester University Press

Mann, Michael (2004): "*Fascists*" Cambridge: Cambridge University Press

Mansfeldova, Zdenka (2004): "The Czech Republic" I: Berglund S., Ekman. J. og Aarebrot. F. (red) *The Handbook of Political Change in Eastern Europe*. Second Edition. Cheltenham: Edward Elgar Cop.

Marples, David R. (1999): "*Belarus – A Denationalized Nation*" Amsterdam: Harwood Academic Publ.

Marples, David R. (2004): "The Lukashenka Presidency and the future of Belarus" I: E. Rindzeviciute (red): *Contemporary Change in Belarus* Huddinge: Baltic & East European Graduate School

Mendelson, Sarah & Glenn, John K. (2002): "Transnational Networks And NGOs In Post-Communist Societies" I: S. Mendelson & J. K. Glenn (red): *The powers and limits of NGO's – A critical look at building democracy in Eastern Europe and Eurasia*. New York: Columbia University Press

Mihalisko, Kathleen. J. (1997): "Belarus: retreat to authoritarianism" I: K. Dawisha og B. Parrott (red): *Democratic Changes And Authoritarian Reactions In Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press

Navruzov, Yury: "Local Government In Ukraine" (2001) I: I. Munteanu og V. Popa (red): *Developing New Rules In The Old Environment*. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative

Nemiria, Gregory (2000): "Regionalism: An Underestimated Dimension of State-Building" I: S.L. Wolchik og V. Zviglanich (red): *UKRAINE The Search For A National Identity*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, INC

Nesvetailova, Anastasia (2003): "RUSSIA and BELARUS The quest for the union; or who will pay for Belarus`s path to recovery?" I: E.A. Korosteleva, C.W. Lawson og R.J. Marsh (red): *CONTEMPORARY BELARUS Between democracy and dictatorship*. London: RoutledgeCurzon

Osa, Maryjane (2003): "Networks in Opposition: Linking Organizations Through Activists in the Polish People`s Republic" I: M. Diani og D. McAdam (red): *Social Movements and Networks – Rational Approaches to Collective Action*. Oxford: University Press

Paxton, Robert O. (2004): *The Anatomy of Fascism* New York: Alfred A. Knopf

Prizel, Ilya (1997): "Ukraine between proto-democracy and soft authoritarianism" I: K. Dawisha og B. Parrott (red): *Democratic Changes And Authoritarian Reactions In Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press

Remington, Thomas F. (1997): "Democratization and the new political order in Russia" I: K. Dawisha og B. Parrott (red): *Democratic Changes And Authoritarian Reactions In Russia, Ukraine, Belarus, and Moldova*. Cambridge: Cambridge University Press

Remington, Thomas F. (2001): "Parliamentary Politics In Russia" I: S. White, A. Pravda og Z. Gitelman (red): *Developments In Russian Politics 5*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave

Riabchuk, Mykola (2002): "Culture and Cultural Politics in Ukraine: A Postcolonial Perspective" I: P. D`Anieri og T. Kuzio (red): *Dilemmas of State-Led Nation-Building in Ukraine*. Westport: Praeger Publishers

Ross, Cameron (2002): "Political Parties And Regional Democracy" I: C. Ross (red): *Regional Politics In Russia*. Manchester: Manchester University Press

Sakwa, Richard (2002): "Federalism, Sovereignty and Democracy" I: C. Ross (red): *Regional Politics In Russia*. Manchester: Manchester University Press

Silitski, Vital (2003): "Explaining post-communist authoritarianism in Belarus" I: E.A. Korosteleva, C.W. Lawson og R.J. Marsh (red): *CONTEMPORARY BELARUS Between democracy and dictatorship*. London: RoutledgeCurzon

Steen, Anton (2003): "*Political Elites And The New Russia – The power basis of Yeltsin`s and Putin`s regimes*" London: RoutledgeCurzon

Teague, Elisabeth (2002): "Putin Reforms the Federal System" I: C. Ross (red): *Regional Politics In Russia*. Manchester: Manchester University Press

Willerton Jr, John P. (2001): "The Presidency: From Yeltsin To Putin" I: S. White, A. Pravda og Z. Gitelman (red): *Developments In Russian Politics 5*. Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Palgrave

Zimmerman, Ekkart (2003): "Tesen om Massesamfunnet" I: S.U. Larsen (red): *Teori og Metode i Statsvitenskap*. Bergen: Fagbokforlaget

ARTIKLER

Balzer, Harley (2003): "Managed Pluralism: Vladimir Putin`s Emerging Regime" I: *Post-Soviet Affairs* (Vol. 19, No. 2) Columbia, MD: Bellwether Publishing, Ltd

Blakkisrud, Helge (2005): "Den Presidentutnevnte Guvernør" I: *Nordisk Øst-Forum* (Nr. 3 2005). Oslo: NUPI

Granovetter, Mark (1973): "The Strengh of Weak Ties" I: *American Journal of Sociology* (Vol. 78, Nr. 6). Chicago: The University of Chicago Press

ONLINE ARTIKLER

Karatnycky, Adrian (2005): "Ukraine`s Orange Revolution" I: *Foreign Affairs* (March-April 2005 Vol. 84), URL:

1.

<http://www.foreignaffairs.org/20050301faessay84205-p0/adrian-karatnycky/ukraine-s-orange-revolution.html> 03.09.07 22:13

2.

<http://www.foreignaffairs.org/20050301faessay84205-p10/adrian-karatnycky/ukraine-s-orange-revolution.html> 03.09.07 22:13

3.

<http://www.foreignaffairs.org/20050301faessay84205-p40/adrian-karatnycky/ukraine-s-orange-revolution.html> 03.09.07 22:15

4.

<http://www.foreignaffairs.org/20050301faessay84205-p60/adrian-karatnycky/ukraine-s-orange-revolution.html> 03.09.07 22:17

Lenzi, Mark (2002): "Lost civilization: The thorough repression of civil society in Belarus" I: *Demokratizatsiya, Summer 2002*, URL:

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200207/ai_n9119068/pg_5 17.10.06 11:06

Lipset, Seymour M. (2000): “*The Indispensability Of Political Parties*”, URL:
http://muse.jhu.edu/journals/journal_of_democracy/v011/11.1lipset.html 20.11.05 20:59

Weigle, Marcia A. (2002): “On the road to the civic forum: State and civil society from Yeltsin to Putin” I: *Demokratizatsiya, Spring 2002*, URL:

1.

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200204/ai_n9067291/pg_6

02.11.06 12:13

2.

http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3996/is_200204/ai_n9067291/pg_10

02.11.06 14:23

WEBSIDER

EML European Media Landscape (2006), URL:

1. *Russland:*

<http://www.ejc.nl/jr/emland/russia.html>

30.10.06 09:10

2. *Ukraina:*

<http://www.ejc.nl/jr/emland/ukraine.html>

30.10.06 14:14

FH Freedom House (2007), URL:

<http://www.freedomhouse.org/uploads/fiw/FIWAllScores.xls>

31.01.07 10:30

FH Freedom House (2006), URL:

1. *Russland:*

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=342&year=2004> 14.12.06 14:23

2. *Ukraina:*

<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=47&nit=378&year=2005&display=democ>

10.12.06 13:57

LGA Local Government Association (2006), URL:

<http://www.lgassociations.info/country.lga?show=country&c=43>

16.12.06 20:45

PEU President Elections of Ukraine – 2004 (2007), URL:

1. *The official results of the first round:*

<http://www.elections.ukrinform.com/article.php?lang=en&a=412> 16.09.07 13:45

2. *The nullified results of the second round:*

<http://www.elections.ukrinform.com/article.php?lang=en&a=607> 16.09.07 13:47

3. *The official results of third round:*

<http://www.elections.ukrinform.com/article.php?lang=en&a=1413> 16.09.07 13:47

POB The Official Internet Portal Of The President Of The Republic Of Belarus (2007), URL:

1. *Constitution of Belarus – Principles of the Constitutional System:*

<http://www.president.gov.by/en/press19329.html#doc> 28.08.07 13:50

2. *Constitution of Belarus – Local Government and Self-government:*

<http://www.president.gov.by/en/press19333.html#doc> 28.08.07 14:39

POR President of Russia – Official Web Portal (2007), URL:

1. *Constitution of Russia – Local Self-government:*

<http://www.kremlin.ru/eng/articles/ConstEng8.shtml> 28.08.07 11:42

2. *Constitution of Russia – Rights and Freedom of Man and Citizen:*

<http://www.kremlin.ru/eng/articles/ConstEng2.shtml> 28.08.07 12:37

3. *TV Address to the citizens of Russia 24. mars 2000*

http://www.kremlin.ru/eng/speeches/2000/03/24/1514_type82912_134548.shtml

02.09.07 22:47

PZU Party of Greens of Ukraine (2007), URL:

<http://www.greenparty.ua/?p=c&c=35&ln=2> 27.08.07 15:17

SEAL Social Economy And Law Journal (2007), URL:

<http://www.efc.be/cgi-bin/articlepublisher.pl?filename=EL-SE-10-01-1.html> 29.08.07 11:22

UOE University of Essex - Political Transformation and the Electoral Process in Post-Communist Europe (2007), URL:

1. *Parliamentary Elections Ukraine 1998*

<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=UKRAINE&election=ukr98> 23.07.07 21:47

2. *Parliamentary Elections Russia 1999*

<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=RUSSIA&election=ru99duma> 22.08.07 13:01

3. *President Elections Russia 2000*

<http://www2.essex.ac.uk/elect/database/indexElections.asp?country=RUSSIA&election=ru2000presidential> 22.08.07 12:34

VR Verkhovna Rada of Ukraine – Official Web-Site (2007), URL:

Constitution of Ukraine:

<http://www.rada.gov.ua/const/conengl.htm#r1> 22.08.07 11:14

WH White House (2006), URL:

<http://www.whitehouse.gov/news/releases/2001/09/20010920-8.html> 30.03.06 13:55